

B.A.L.

2036

POPA-LISSEANU
RESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

IZVOARELE ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL IV

CRONICA UNGURILOR

DE

BCU Cluj Central University Library Cluj

TEXT ȘI TRADUCERE

„BUCOVINA“
BUCUREȘTI 1935

F O N T E S
HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS IV

BCU Cluj Cluj SIMONIS DE KEZA Index Cluj

CHRONICON HUNGARICUM

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI

1 9 3 5

IZVOARELE
ISTORIEI ROMÂNILOR

VOLUMUL IV

CRONICA UNGURILOR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DE

SIMON DE KEZA

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI

1 9 3 5

Amico dilecto

Georgio Cioriceanu

Rerum historicarum amantissimo

d. d. d.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

PREFAȚA

Ar fi trebuit, poate, să publicăm aceste Fontes historiae Daco-Romanorum, fără de comentarii și fără de introducerile ce le însoțesc. S'ar fi dat atunci aparența unei mai mari obiectivități. Zicem aparența, fiindcă cetitorul, lipsit de idei preconceptuate, va putea, prin el însuși, să constate din lectura textelor absoluta noastră obiectivitate.

Dacă însă am socotit, totuși, necesar să facem ca aceste cărți ale noastre să fie precedate de câte o introducere și să fie însoțite, din când în când, de comentarii, am făcut aceasta, în primul rând, pentru ca să atragem luarea aminte a publicului românesc asupra pasagiilor ce se referă la istoria noastră națională — întrucât noi publicăm niște lucrări ce privesc în special istoria Ungariei — și, în al doilea rând, pentru ca să scoatem în evidență felul tendențios, în care istoricii maghiari stăruiesc încă, pe lângă toate dovezile ce li s'au adus, în vechea lor prejudecată că Românii nu sunt autohtoni în regiunile pe care le ocupă, și că s'ar fi infiltrat în plaiurile Carpaților, mult în urmă, după venirea Ungurilor.

Din lectura chiar a cronicilor ungurești se va putea vedea ușor că atunci când Maghiarii au sosit în noua lor patrie, nu numai că nu au găsit o țară pustie și nelocuită, dar că au dat peste populațiuni cu organizațiile lor proprii, primitive ce e drept, dar cu organizații ce s'au impus chiar cuceritorilor cari le-au adoptat pentru trebuințele lor proprii.

Din această lectură se va putea, apoi, constata nu numai numeroasele încuscări între Unguri și localnici — n'am avea decât să amintim că fiul lui Arpad, Zoltan, a luat în căsătorie pe fiica lui Menumorout, că, mai târziu, voivodul Ardealului Apor s'a însurat cu o grecoaică, adică cu o ortodoxă etc. — dar și nenumărate absorbțiuni de elemente îndoeuropene în

sânul națiunii de rasă turanică, a Maghiarilor. Aceste absorbțiuni au fost atât de dese că au modificat cu totul caracterul particular al poporului unguresc care, spre a se putea menține, a fost obligat să adopte o cultură străină, cultura popoarelor cu cari a venit în atingere.

Din lectura textelor ce publicăm se va putea vedea, mai departe, adevărul adevărat asupra «misiunii istorice» ce au avut, timp de un mileniu, urmașii celor șapte triburi ale lui Arpad și asupra rolului de conducător ce au avut Ungurii în domeniul cultural și economic. «Valorile» pe cari ei le-au dăruit Europei sunt, în toate domeniile, valori, în cea mai mare parte, împrumutate, din mijlocul popoarelor cu cari au trăit împreună și pe cari, în urma unor fatalități istorice, au izbutit să le asimileze. Iar pavăza creștinătății, mai ales împotriva Semilunei, se știe că nu a fost la Dunărea de mijloc, ci la Dunărea de jos.

Pentru documentarea cetitorului român am crezut necesar să dăm nu numai traducerea, dar și textul acestor traduceri. Felul cum înțelegem noi să se facă o traducere, l-am expus altădată în lucrarea noastră «Studii pedagogice».

G. POPA-LISSEANU

INTRODUCERE

Asupra vieții și personalității cronicarului Simon de Keza ne lipsesc datele aproape cu desăvârșire. Puținul ce-l știm se reduce la ceea ce ne spune el însuși despre sine.

Ca mai toți cronicarii unguri, de asemenea și Simon de Keza a fost un călugăr, având titlul de magistru, după cum chiar el ni-o arată, și funcțiunea — așa cel puțin se pare — de canonic al Capitlului Episcopiei din Oradia.

Nu știm precis nici data când a trăit. Cronica sa, Simon de Keza și-o dedică regelui Ladislau al III, după cum se poate vedea din codicele ce ni s'a păstrat, ca fiind *clericus fidelis* al aceluia. În istoriografia maghiară însă se confundă, de multe ori, regalitatea lui Ladislau al III (1204-1205) cu regalitatea lui Ladislau al IV (1272-1290). Primul fiind numai un usurpator de domnie, cronicarii nu-l numără între regii Ungariei și atunci Ladislau al IV, numit și Ladislau Cumanul, poartă numele de Ladislau al III-lea. De altfel, întrucât Simon de Keza tratează în cronica sa evenimentele petrecute în Ungaria până la sfârșitul războiului împotriva Comanilor din 1282, este evident că el înțelege sub Ladislau al III-lea pe Ladislau al IV al istoriografiei maghiare de astăzi și că deci el și-a compus opera între anii 1282—1290.

Și se numește Simon de Keza, fie că s'a născut în Chiza, un sat din Bihor, la câțiva kilometri depărtare de Salonta, fie că era proprietarul teritoriului din Chiza¹⁾.

Satul, rămas astăzi în Ungaria²⁾, este menționat de

---

1) După istoricul ungar Szabó K., cronicarul Simon de Kéza s'ar fi născut chiar în satul Kéza din Bihor, după Pauler Jul., în localitatea Duna-Keszi. Cf. Pallas, *Nagy Lexikona* X, 483.

2) În convenția încheiată de I. I. C. Brătianu cu aliații noștri, înainte de intrarea Românilor în marele războiu, satul Keza era trecut ca teritoriu românesc ce ar fi urmat să facă parte din România.

geograful I. Lipszky, în *Repertoriul* său din 1830 cu următoarele vorbe: Kéza, valahice Kiza, praedium comitatus Bihoriensis. Satul acesta, ferma aceasta, ung. puszta, acum o sută și mai bine de ani, era deci locuit și de populațiune românească, căci, altfel, Lipszky n'ar fi avut nici un motiv să ne dea numele și în limba română. Proporția numerică între naționalitățile acestei ferme, nu o cunoaștem și nu știm nici dacă astăzi vor mai fi existând Români în această localitate.

Kiza este fermă numai dela anul 1660, când vechiul sat a fost nimicit cu totul de Turci cari au ocupat atunci Oradia și au pustiit întreaga Biharie. Dela această dată și până astăzi, satul Kiza s'a prefăcut într'o simplă fermă, având la un moment dat, opt intravilane. Ca fermă, Kéza aparține comunei Mező-Gyán, în care, după statistica maghiară din 1910, se găseau, la acea dată, 67 Români ¹⁾.

Localitatea Keza a aparținut multă vreme domeniului Episcopiei rom.-cat. din Oradia, după cum ne comunică Păr. Episcop Tr. Frențiu.

Scriitorul Jos. Podhradzky, în ediția din 1833 a cronicei lui Simon de Kéza ²⁾, susține că acest cronicar este de origine ungar și încearcă să ne arate și argumentele cari l-au condus la această convingere. Argumentele sale însă că Simon de Géza ar fi ungar, fiindcă întrebuințează termeni latini medievali — frequentes idiotismi in dictione latina adhibiti — că avea cunoștințe temeinice despre lucrurile petrecute în Ungaria și, mai ales, că avea dragoste mare pentru neamul său, nu sunt argumente concludente. Mai întâi d. Iorga a arătat o serie de italianisme în limba lui Kéza ca *transpassare, crapulati, lucta, fatiga, missitalius* ³⁾ cari l-ar indica mai de grabă pentru naționalitatea italiană decât pentru cea ungurească și, apoi, scriitorii se identifică, în general, cu aspirațiunile țării în care trăesc și ale căreia împrejurări e natural să le cunoască și, de ori ce naționalitate ar fi ei, — și dovadă strălucită în această privință ne dă însuși italianul călugăr Rogerius — orgoliul

1) În această comună, după cum ne comunică Păr. Dr. G. Ciuhandu, se mai vedeau, la a. 1791, urmele unei străvechi biserici, în stil românesc. Cf. *Bihar Vármegye és Nagyvárad*, p. 114.

2) Jos. Podhradzky, *Magistri Simonis de Géza, De originibus et gestis Hungarorum*, Buda 1833 p. XX.

3) N. Iorga, *Bulletin de la Sect. hist. de l'Académie Roumaine* a IX 1921 p. 218. Noi mai putem adăuga pe *scartabellis maneries, cambi, bravium* și altele.

național îi fac să exalteze, de multe ori, faptele ce descriu și gloria țării în care se găesc.

Noi avem oarecari bănueli asupra originii ungurești a lui Simion din Chiza și aceleași bănueli, pare a le avea, fără să și le exprime pe față, și istoricul ungar Marczali ¹⁾). Și, n'ar fi exclus ca și el, ca și cei mai mulți intelectuali și oameni de seamă din Ungaria, să nu fi fost de obârșie maghiară, ci mai degrabă un străin, de rasă arică, iar nu de rasă turanică din care fac parte Maghiarii ²⁾).

De altfel, însuși Simon de Kéza prea insistă mult asupra nobililor de obârșie nemaghiară din Ungaria, țară care cel puțin în timpul dinastiei Arpadiane era socotită mai mult ca un stat eclesiastic, pus sub ocrotirea directă a Papilor dela Roma, din mâinile cărora regii erau obligați să primească, direct sau indirect, coroana regală, decât ca un stat național maghiar ³⁾).

Avem convingerea că Simon de Keza a fost, dacă nu un

---

1) H. Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden*, 1882, p. 49.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

2) Marczali, *loc. cit.* p. 49, atrăgând atenția asupra italicismelor lui Simon de Keza, crede că aceasta se datorește educației sale italiene: Auffallend sind die vielen Italicismen, woraus man vielleicht auf italienische Bildung des Verfassers folgern könnte.

3) Titlul de nobil ungar al lui Simon de Keza, Ios. Podhradczky crede a-l putea constata din următoarea notă ce reproduce în *Introducerea* cărții sale:

În Urbariul fortăreții Fraknó, comunicat la a. 1701 de principele palatin Paul Eszterházy stă scris: «Fiindcă prin moartea și lipsa de moștenitori de partea bărbătească a vechii familii a ducilor Gilet, fortăreața Fraknó, împreună cu castelul Kis-Mártony, a revenit Coroanei, la moartea de curând a lui Leonard Gilet, ultimul Gilet stins fără urmași, Noi, Ionaș de Keza, Benedictus Arpadus, Iacob al lui Tomas și Dionysius de Fok, din ordinul serenisimului domn Ludovic, din grația lui Dumnezeu, rege al Ungariei și al Poloniei, am consensat amănunțit și în felul ce urmează bunurile catalogate și notate pe scurt, cu toate veniturile lor sigure și nesigure». — Nagy Márton a. 1360.

Podhradczki, deși are oarecari bănueli asupra autenticității Urbariului de mai sus, crede totuși că poate scoate din el două date sigure și anume, întâiu, că Simon de Keza este de origină nobilă și al doilea timpul când s'a stins familia Gilet sau Kelad, ai căror urmași au trecut în familia Kanisaylor ¹⁾. Tot în această familie a Kanisaylor s'a contopit și familia comișilor Simon și Mihael, numiți Mertinsdorfarii ²⁾.

---

1) Podhradczky, *ibidem*, p. XXI.

2) Podhradczky, *ibidem*, p. 83. Mertinsdorfarii, în loc de Martinsdorfarii..

fiu al satului său, ridicat prin însușirile sale deosebite și poate prin favoarea proprietarilor satului Keza, cel puțin un descendent al familiei comiților Simon și Michael, doi frați veniți în Ungaria din Spania, și anume din Aragonia, deodată cu regina Constanța de Aragon, în timpul regelui Emeric (1196—1204) fiul lui Bela al III-lea ¹).

Insuși istoricul ungar Marczali observă că prea mult se ocupă Simon de Keza de cei doi comiți Simon și Michael veniți din Spania ²).

Simon de Keza care, de altfel, poartă și numele unuia dintre cei doi comiți, veniți din Spania și numiți Martinsdorffarii, a fost probabil un urmaș al acelor *nobiles advenae*, de cari se ocupă cu atâta predilecție cronicarul în Apendicele operii sale. Familia Simon îl va fi trimis și la studii în Italia și-i va fi dat educația religioasă determinându-l pentru cariera preoțească.

Opera lui Simon de Keza cuprinde două părți. Prima parte mai redusă, este intitulată *Liber de introitu* și tratează despre istoria Hunilor, iar a doua, mai dezvoltată și purtând titlul *Liber de reditu*, expune evenimentele petrecute în Ungaria, dela a doua venire a Hunilor, adecă a Ungurilor, și până în zilele sale.

Simon de Keza, ca toți cronicarii veacului al XIII are și calitățile și defectele vremurilor în care a scris. El nu este propriu zis un cronicar, ci un scriitor de «geste», e mai mult un compilator decât un istoric și cu atât mai puțin un istoric critic. Scriitorii din această epocă — epoca lui Dante — sunt preocupați nu atât de cauzalitatea istorică și de dezvoltarea evolutivă a evenimentelor, cât mai mult de consemnarea legendelor și a povestirilor cu caracter epic, fără să ție seamă de fixarea lor în timp și în spațiu, fără să ție seama de cronologie și de geografie.

Din lectura atentă însă a cronicelor sale, se poate vedea ușor că autorul a avut înaintea ochilor izvoare pe cari le-a

---

1) După un document din 1239, comitele Michael era proprietarul satului Kezi. Cf. Marczali, *op. cit.* p. 49.

2) Besonders ausführlich befasst er sich mit den aus Spanien eingewanderten Simon und Michael, ausführlicher als die übrigen. Marczali, *op. cit.* p. 49.

utilizat direct, dar, în același timp, că s'a folosit și de lucrări pe cari le-a cunoscut printr'a doua mână, de lucrări pe cari le-a cunoscut numai din alte cărți ¹⁾).

Astfel Simon de Keza a utilizat *Gotica* lui Iordanes, *Istoria Romană* a lui Paulus, continuatorul lui Eutropius ²⁾), marea operă în versuri a lui Gotifredus din Viterbo, cronica lui Regino și a Continuatorului său, Annalele Alahense și fără îndoială Annalele ungurești, astăzi pierdute etc. De asemenea este sigur că Simon de Keza s'a folosit, în compunerea cronicelor sale, și de tradiția orală, mai ales în ce privește prima parte a operei sale, a istoriei Hunilor ³⁾).

Datele ce ni le procură Simon de Keza, în partea a II-a a cronicii sale, în ce privește istoria Ungurilor, sunt destul de bogate și interesante și sunt scoase din izvoarele ce le-a avut la îndemână. Când însă aceste izvoare sunt mute, sau când ele îi lipsesc cu totul, cronicarul aproape că nu ne dă decât enumerarea regilor, fără să le descrie și faptele. Și, numai când ajunge la epoca lui Ladislau al IV, el devine mai elocvent, povestindu-ne fapte și întâmplări pe cari n'am avea de unde să le cunoaștem de aiurea.

Istoriografia maghiară de astăzi, în frunte cu Val. Hóman ⁴⁾), atribue lui Simon de Keza paternitatea așanumitelor *Gesta Hungarorum*, după cari s'au călăuzit toate celelalte cronici ungurești, cronica ce posedăm sub numele său nefiind decât un rezumat al operei sale celei mari și care s'a pierdut ⁵⁾). De asemenea și Marczali, cu câteva decenii mai înainte, călcând pe urmele lui Engel ⁶⁾), fusese și el de părere că toate cronicile ungare au avut ca izvor principal opera lui Simon de

---

1) Vezi caracterizarea ce-i face lui Simon de Keza, d. Iorga, în *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains*, în *Bul. de la Sect. hist.* IX p. 218—223.

2) Heinemann în *Mon. Ger. Hist.* XXIX, p. 523 face dovada neutilizării directe a acestor doi istorici.

3) Heinemann, *op. cit.* p. 523 găsește această parte a cronicii lui Simon de Keza: «ridicula, in qua omnia ita conturbata, adulterata, perversa sunt, ut nihil fere cum vera rerum gestarum ratione conveniat».

4) Hóman Bál., *Revue des études hongroises* a. 1925: *La première période de l'historiographie hongroise*, p. 138.

5) Marczali, *op. cit.* p. 47: Auch die Chronologie Kézai's beweist, dass sein Werk nur ein Excerpt ist.

6) Engel, *Geschichte des ung. Reiches*, Wien, 1834 I p. 36.

Keza, iar nu invers, că Simon de Keza ar fi urmat de aproape pe ceilalți cronicari.

Cronica actuală a lui Simon de Keza ni s'a păstrat în trei copii din veacul al XVIII. O primă copie făcută de Gabr. Hevenesy, din 1701, după un codice ce se găsea în Biblioteca Universității din Buda, o a doua copie, din 1705, care se păstra odinioară în Biblioteca lui Teleki, din Târgu-Mureș, și a treia copie, făcută după un codice ce se găsea în Biblioteca Academiei ungare din Buda. După aceasta, a publicat, în a. 1781, Alexe Horanyi o ediție completă a lui Simon din Kiza.

În urma lui Horanyi, a editat pe Keza, în a. 1833, la Buda, Jos. Jodhradczy, după codicele Hevenesy, apoi Endlicher în *Monumenta Arpadiana*, din St. Gall în a. 1849 și, în sfârșit, M. Florianus în *Historiae Hungaricae fontes domestici I*, la a. 1883, la Cinci Biserici, ultima ediție, aceasta însă prescurtată, ni-a dat-o L. de Heinemann în *Mon. Ger. Hist. XXIX*. Această ediție este prescurtată, fiindcă pe învățatul german îl interesa, în special, datele lui Simon de Keza privitoare la istoria Germanilor.

Noi am urmat, în această ediție a noastră, textul lui Heinemann, completându-i lipsurile cu textul lui Podhradczy. Dela acesta din urmă am împrumutat și împărțirea în capitole și paragrafe.

În afară de interesul general ce ni-l prezintă această operă importantă, a cărei autenticitate n'a fost de nimenea, și nici odată pusă la îndoială, trei pasagii se referă deaproape la istoria medievală a Românilor și servesc ca izvoare de căpetenie pentru cunoașterea trecutului nostru îndepărtat.

Ele sunt următoarele:

1. În cap. IV § 1, vorbind despre victoriile lui Attila și despre asediul Aquileei, Simon de Keza, de acord de altfel și cu ceilalți cronicari, ne spune: Pannonie, Panfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie ciuitates, que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto, in Apuliam per mare Adriaticum, de Ethela licentia impetrata, transierunt, Blackis, qu ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus spozte in Pannonia.

2. În cap. IV § 7, vorbind despre stăpânii Pannoniei, după alungarea Hunilor, ne spune: Postquam autem filii E-

thele in prelio Crunhelt cum gente Scythica fere quasi deperissent, Pannonia extitit decem annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Vlachis aduenis remanentibus in eadem, qui uiuente Ethela populari seruicio sibi seruebant.

3. In sfârșit, în cap. IV § 6, vorbind despre urmașii Hunilor în Europa, se exprimă: Remanserant quoque de Hunis uirorum tria milia ex prelio Crimildino erepti per fuge interfugium, qui timentes occidentis nationes, în campo Csigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunos sed Zaculos uocauerunt. Isti enim Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognouerant remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque Pannonia conquestrata, partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur.

Ceea ce ne spune Simon de Keza în primele două citate ne este confirmat de mai toate cronicile ungurești și străine cari s'au ocupat de această chestiune.

Istoriografia maghiară de astăzi împarte cronicile în două grupe. Prima grupă cuprinde cronicile în cari „tradiția hunică” adecă a descendenței Ungurilor din Huni, încă nu se acreditase în conștiința cronicarilor și grupa a doua cuprinde cronicile în cari această descendență nu se mai pune la îndoială. Prima grupă ar avea ca izvor principal, ca arhetip, *Gesta Ungarorum* din timpul lui Ladislau cel Sfânt (1092) și a doua *Gesta Hungarorum* din timpul lui Ladislau al IV Cumanul¹⁾.

Atât cronicile din prima grupă, cât și cele din grupa a doua, ne vorbesc, cu mai multe sau mai puține amănunte, despre *pastores Romanorum* și despre *pascua Romanorum*. Acești păstori romani, numiți vlachi, coloni ai Hunilor, trăeau în Pannonia la venirea Ungurilor.

Astfel, Notarul anonim al regelui Bela, Thomas, archidiacon din Spalato (Split), Ricardus, identificat uneori cu călugărul predicator Iulian, Odo din Deogilo, *Chronicon pictum Vindobonense*, *Chronicon Poseniense*, *Chonicon Dubni-*

---

1) Unii istorici numesc Cumanul pe Ladislau al III-lea

cense, Chronicon Budense, Descriptio Europae Orientalis a geografului anonim, ne vorbesc, ca și Simon de Keza, despre acești păstori Romani. Se înțelege că toate aceste cronicile s'au inspirat, mai mult sau mai puțin, din aceleași izvoare istorice.

Atât cronicile ungurești cât și cele străine identifică, mai toate, pe păstorii Romani cu Vlachi și în aceste cronicile, după cum a observat-o Xenopol, înaintea noastră, nu poate fi vorba nici despre Romanii imperiului roman din apus, dispărut cu mulți ani înainte și nici de Romanii din Peninsula Balcanică, fără legături, pe acele vremuri, cu popoarele din Pannonia.

Din citirea cronicilor reiese în mod evident că dintre toate popoarele lui Attila numai Vlachi au rămas pe loc — *remanentibus* — fiindcă numai ei erau localnici și cultivatori de pământ — *coloni* — și că, în vreme ce toți ceilalți au plecat, ei singuri au stat pe loc, de bună voie — *sponte* —, fiindcă ei singuri rămâneau în țara lor. Numai această interpretare o putem da vorbelor lui Simon de Keza: „Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia”.

La venirea lor în Pannonia, Ungurii n'au găsit țara lipsită de populație, după cum ar voi istoricii unguri să se acrediteze atunci când numesc cucerirea țării „a honfoglalás”, „die Aufnahme des Landes”, adecă ocuparea țării, ca și când ar fi fost o țară pustie, în loc să vorbească despre cucerirea țării prin lupte, pe toate fronturile, în Pannonia, în Banat, în Maramureș și apoi în Ardeal, după cum rezultă aceasta din textul cronicilor „subiectis sibi populis qui tunc habitabant ibidem”.

Nu poate să fie, mai departe, exact că acești cronicari unguri, aflând că s'ar fi pripășit prin Ardeal niște păstori nomazi, numiți Vlahi, au putut să interpreteze că și păstorii romani din Pannonia vor fi fost tot Vlahi. Și, lipsiți de obiectivitate, scriitorii maghiari de astăzi nu-și dau seamă de contradicerea în care se găsesc, pe de o parte, afirmând că păstorii din Pannonia, au fost numiți Vlahi, fiindcă nu se știa despre Vlachi din Ardeal, iar, pe de altă parte, susținând că păstorii din Pannonia au fost numiți Vlahi, după ce s'a aflat despre păstorii nomazi din Ardeal¹⁾.

---

1) Cf. asupra acestei cestiuni *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. II p. 9 și seq. și *Revista istorică*, XX, No. 4, p. 101: *Românii în Descriptio Europae Orientalis*.

Mai important decât constatarea existenței Vlachilor în Pannonia este pasagiul în care Simon de Keza ne vorbește despre Secui, Zakuli, cari locuiau nu numai în munții Bihorului — însuși Simon de Keza este un Bihorean, — ci și în munții Ardealului, împreună cu Românii, ducând aceeași soarte cu ei, și dela cari au împrumutat alfabetul, — Zaculi cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt; unde Blackis commixti, litteris ipsorum uti perhibentur.

Asupra Alfabetului secuiesc, a se vedea *Excursus* dela sfârșitul acestui volum.

*

Cea mai de seamă parte din opera lui Simon de Kéza este, după cum a observat-o, acum o jumătate de secol, marele istoric ungar Marczali, *Apendicele*¹⁾, în care, în două capitole, ne vorbește despre nobilii de origine străină — *nobiles advenae* — și despre curteni — *Udvornici*²⁾. Căci, pe lângă cele 108 familii curat maghiare, de origine scitică, s'au introdus în Ungaria, începând cu epoca ducilor și până în timpul lui Simon de Keza, o mulțime de nobili străini, cari au completat pătura suprapusă, pătura de cultură și de conducere a națiunei ungurești.

De altfel, este dovedit astăzi prin documentele vremii că, mult timp, episcopii din Ungaria, ca și conducătorii vieții intelectuale din această țară, au fost de naționalitate străină și în special clerul era italian. Și nu este departe de adevăr presupunerea că atunci când Anonymus vorbind despre *Pascua Romanorum* adaugă reflecția „nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungariae”, nu s'a gândit atât la armatele împăratului german cari au trecut spre Ierusalim prin Ungaria, cât mai mult, dacă nu cumva a avut în vedere pe Vlachi cari trăiau pe atunci în Pannonia — la prelații și poate și la nobilii de origine străină.

Intelectualitatea din Ungaria, în marea ei majoritate, până

---

1) Marczali, *op. cit.* p. 49: Der Hauptwert des Werkes besteht in seinem sog. Appendix über die eingewanderten Edelleute und udvornici (Hofleute, Ministerialen).

2) *Udvar, curte.*

nu de mult, era nu numai de origine străină, dar nici măcar nu vorbea limba lui Arpad¹⁾.

*

Astfel, informațiunile ce ni le dă Simon de Kéza asupra Vlăchilor de dincolo de Tisa, din Pannonia, și cele ce ni le dă asupra Vlăchilor de dincoace de Tisa, asupra Vlăchilor cari au trăit împreună cu Secuții și cărora le-au împrumutat literile, precum și datele ce ni le procură asupra creșterii nobilimii maghiare, cu elemente străine, ne fac să considerăm pe acest crocnar, ca pe unul din izvoarele de seamă ale istoriei noastre naționale.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

1) I. Baltariu, *Vechile instituții juridice din Transilvania*, manuscris, p. 193. «Clasa intelectuală a Ungurilor, împreună cu prelații și magistrații cari nici nu vorbeau limba ungurească, posedau o cultură de origine străină și, în timpul din urmă, de origine germană și numai la finea veacului al XVIII se constată o tendință de a funda o cultură națională maghiară și de a identifica interesele clasei stăpânitoare cu interesele poporului unguresc. În fine, în evul mediu, clasele intelectuale, precum și nobilii, din Ungaria, nu au dat nici o atențiune promovării culturii în masele poporului, deci nu se poate vorbi despre o misiune civilizatorie a Ungurilor cari au împrumutat elemente de civilizație și de cultură dela popoarele autohtone. Procesul de evoluție biologică a poporului unguresc pentru a ajunge la acel grad de dezvoltare necesar capabilității de a înțelege, accepta și asimila o civilizație cu totul străină de originea sa turanică, nici astăzi nu este cu totul terminat, deși în veacul al XIX a fost accelerat prin maghiarizarea forțată a elementelor străine.

M. SIMONIS DE KEZA
GESTA
HUNNORUM ET HUNGARORUM.

PROHEMIUM *) QUODDAM DE GESTIS ET FACTIS HUNGARORUM

Inuictissimo et potentissimo domino Ladislao tercio gloriosissimo regi Hungarie¹⁾ magister Simon de Keza, fidelis clericus eius, ad illum aspirare²⁾, cuius pulchritudinem mirantur³⁾ sol et luna. Cum uestro cordi affectuose adiaceret Hungarorum gesta cognoscere, et id michi ueraciter constitisset, nationis eiusdem historias, que diuersis scartabellis⁴⁾ per Italiam, Franciam ac Germaniam sparse sunt et diffuse, in uolumen unum redigere⁵⁾ procuravi, non imitatus Orosium, qui fauore Ottonis Cesaris, cui Hungari in diuersis preliis confusiones plures intulerant, multa in libellis suis apocripa confingens, ex demonibus incubis Hungaros asseruit generatos. Scripsit enim, quod Filimer, magni Aldarici regis Gothorum filius, dum fines Scitie armis impeteret, mulieres, que patrio nomine Baltrame⁶⁾ nominantur, plures secum in exercitu suo dicitur deduxisse. Que dum essent militibus infestissime, retrahentes plu-

---

*) In Cod. Vindob: Simonis de Keza, Chronicon Hungaricum elegans opusculum.

Dăm principalele variante fără a mai indica codicele.

- 1) *Hungarie*, Hungarorum.
- 2) *Aspirare*, aspicere.
- 3) *Mirantur*, miratur
- 4) *Scartabellis*, sparse bellis.
- 5) *Redigere*, redigi.
- 6) *Baltrame*, Baltucme.

rimos per blandicias ⁷⁾ a negotio militari, consilium regis ipsas fertur de consortio exercitus eapropter expulsiisse. Que quidem peruagantes per deserta littora paludis Meotidis ⁸⁾, tandem descenderunt. Ibi que diutius dum mansissent priuate solatio maritali, incubi demones ad ipsas uenientes concubuisse cum ipsis iuxta dictum Orosium ⁹⁾ referuntur. Ex qua quidem coniuntione dixit Hungaros oriundos. Sed ut eius assertio palam fiat falsissima, primo ¹⁰⁾ per textum comprobatur euangelicum, quod spiritus carnem et ossa non habet ¹¹⁾, et quod est de carne, caro est, quod autem de spiritu, spiritus est. Contrarium quoque naturis rerum dixisse iudicatur, et penitus aduersatur ueritati, ut spiritus generare possint: quibus non sunt concessa naturalia instrumenta, que uirtutem ac officium dare possint ¹²⁾ generandi, ualentes perficere ueram formam embrionis. Quocirca patet, sicut mundi nationes alias, de uiro et femina Hungaros originem assumpsisse. In eo etiam idem satis est transgressus ueritatem, ubi solos sinistros preliorum euentus uidetur meminisse ipsorum Hungarorum, felices preteriisse silentio perhibetur, quod odii manifesti materiam portendit euidenter. Uolens itaque ueritatem imitari sic inprospero ut felices interseram scripturus, quoque ortum prefate nationis ubi et habitauerint, quot etiam regna occupauerint et quoties ¹³⁾ immutauerint sua loca, illius tamen adiutorio et gratia ministrante, qui rerum omnium, que sub lunari circulo esse habent et ultra uita quoque fruuntur creatione habita, est Deus opifex, creator idem et redemptor, cui sit honor et gloria in secula sempiterna. — *Explicit prologus* ¹⁴⁾.

---

7) *Blandicias*, blandicias.

8) *Meotidis*, Meotide.

9) *Orosium*, Orosii.

10) *Primo*, porro.

11) *Habet*, habent.

12) *Possint*, possit.

13) *Quoties*, quotiens.

14) *Explicit prologus*, lipsește in unele codice.

INCIPIUNT HUNGARORUM GESTA ¹⁾).

LIBER PRIMUS

CAPUT PRIMUM

§ 1. *In chronicon Hungarorum introductio.*

Multifarie multisque modis olim in ueteri testamento et nunc sub etate sexta seculi diuersas historias diuersi descripserunt, prout Iosephus, Isidorus, Orosius et Gotfridus, aliique quam plures, quorum nomina exprimere non est opus. Ego autem in illo tempore illius mundi, illud opus inchoaui: quando charitas refriguerat, iniquitas abundauerat et omnis caro ad malum, quam ad bonum prior erat ²⁾).

§ 2. *Noëmi posteritas a diluuiio turrim Babel aedificat, quam Keza ex Iosepho Flavio describit.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Porro cum per cladem diluuii, preter Noe et tres filios eius deleta esset omnis caro, tandem ex Sem, Kam et Japhet LXX duobus post diluuium sunt progressae. De Sem XXII ³⁾ ex Kam XXXIII ⁴⁾ a Iaphet uero X et septem. Dum autem tribus iste, sicut refert Iosephus, lingua ebraica uterentur, dicto ⁵⁾ primo anno post diluuium Menrot ⁶⁾ gygans filius Thana ex semine Iaphet oriundus, turrem construere cepit in omni cognatione sua, attendentes periculum preteritum, ut si contingeret diluuium iterari, possent euitare uicinis iudicium turris interfugio. Diuini uero mysterii arbitrata sententia, cui non sufficit resistere humanus intellectus, sic illorum mutauit loquelam ac confudit ut dum proximus a proximo non posset intelligi, tandem in diuersas sunt dispersi regiones. Fecerant enim in turri memorata, sicut dicit Iosephus, deorum templa ex auro purissimo, palacia lapidibus preciosis fabricata, columnas

---

1. *Gesta*, In unele codice: Incipit prologus in cronica Hungarorum, in roşiu.

2) *Ego... priorior erat*, lipseşte in unele codice.

3) XXII—XXV.

4) XXXII—XXXVII.

5) *Dicto*, deinde.

6) *Menrot*, Nemroth.

aureas, et plateas diuersimode petris coloratis, ductibusque abstractas ¹⁾. Et erat turris ipsa in quadrum subleuata ab uno angulo ad alium habens passuum longitudinis milia XV, et latitudinis totidem. Altitudinis uero quantitas nondum finita erat, sed usque lunarem circulum, quem diluuii unda non adtigerat, illorum cogitatu debebat subleuari. Trecentorum autem passuum grossitudo fuerat fundamenti, subleuata siquidem paullatim artabatur, quod grossities interior ²⁾ pondus prominens sustineret. Sita etenim erat inter Nubiam et Egyptum, cuius antiqualia cernuntur usque hodie euntibus de Memphis Alexandriam.

§ 3. *Nemroth Hungarorum Protoparens Persidem habitcturus intrat, ibique filios Hunor et Mogor generat, e quibus Hungari descendunt.*

Dimissis ergo incidenciis, que cepte materie dant colorem, redeundum est ad Menroth ³⁾ qui gygans post linguarum inceptam confusionem terram Euilath introiuit, que regio Perside ⁴⁾ isto tempore appellatur, et ibi duos filios Hunor scilicet et Mogor ex Eneth ⁵⁾ sua coniuge generauit, ex quibus Huni siue Hungari sunt exorti. Sed quia gygans Menroth uxores alias sine Eneth ⁶⁾ perhibetur habuisse, ex quibus absque Hunor et Mogor plures filios et filias generauit, hi sui filii et eorum posteritas Perside ⁷⁾ inhabitant regionem statura et colore Hunis similes, tantummodo parum differunt in loquela, sicut Saxones et Thuringi. Cum autem Hunor et Mogor Menroth essent primogeniti, a patre ipsorum tabernaculis separati incedebant.

Accidit autem dierum una, uenandi causa ipsos perrexisse, quibus in deserto cerua occurrisset, in paludes Meotidas illam insequentes, fugiit ante eos, cumque ibi ab oculis illorum prorsus uanuisset, diucius requisitam inuenire ullo modo potuerunt. Peragratis tandem paludibus memoratis pro armentis nutriendis ipsam conspexerunt opportunam.

---

1) *Abstractas, astracatas.*

2) *Interior, inferior.*

3) *Menroth, Nenroth.*

4) *Perside, Persidis.*

5) *Eneth, Enee.*

6) *Eneth, Enee.*

7) *Perside, Persidem.*

§ 4. *Nemroth filii Paludes Maeotidas petunt.*

Ad patrem deinde redeuntes, ab ipso licencia impetrata cum rebus omnibus paludes Metotidas intrauerunt moraturi. Regio quidem Meotida, Perside¹⁾ patrie est uicina, quam undique pontus preter uadum unum paruissimum giro uallat, fluminibus penitus carens, erbis, lignis, uolatilibus, piscibus et bestiis copiatur. Aditus illuc difficilis et exitus. Paludes autem Meotidas adeuntes annis²⁾ quinque immobiliter ibidem permanserunt.

Anno ergo VI exeuntes in deserto loco sine maribus in tabernaculis permanentes, uxores ac pueros filiorum Belar casu repererunt, quos cum rebus eorum in paludes Meotidas cursu celeri deduxerunt. Accidit autem principis Dulde Alanorum duas filias inter illos pueros comprehendi, quarum unam Hunor, et aliam Mogor sibi sumpsit in uxorem. Ex quibus mulieribus omnes Huni siue Hungari originem assumpsere. Factum est autem, cum diucis in ipsis paludibus permansissent, in gentem ualidissimam succrescere ceperunt, nec capere eos potuit ipsa regio et nutrire.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
§ 5. *Aucta gente, a Paludibus Maeotidis in Scythiam concedunt.*

Exploratoribus igitur³⁾ in Sciciam ab inde destinatis, Scicie regno explorato cum pueris et armentis ipsam patriam intrauere permansuri. Regnum itaque ipsum dum adiissent, Alpzuros et Prutenos in eo inuenerunt habitantes, quibus deletis et expulsis aut occisis, usque hodie illud regnum inuitis uicinis pacifice dinoscuntur possidere.

Scitica enim regio in Europa situm habet. Extenditur enim uersus orientem, ab uno uero latere ponto aquilonali, ab alio montibus Rifeis includitur, a zona torrida distans. De oriente quidem Asiae iungitur⁴⁾. Oriuntur etiam in eodem duo magna flumina, uni nomen Etul, et alterius Togora. Gentes siquidem in eo regno procreate ocia amplectuntur, uanitatibus dedite, nature dedignantis artibus⁵⁾ uenereis intendentes rapinas cupiunt, generaliter plus nigre

---

1) *Perside*, Persidis.

2) *Annis*, annos.

3) *Igitur*, ergo.

4) *Iungitur*, iunguntur.

5) *Artibus*, actibus.

colore, quam albe. Scitico quoque regno de oriente iungitur regnum Iorianorum et post hec Tarsia, et tandem Mangalia, ubi Europa terminatur. Ex plaga uero estiuali subsolana, gens iacet Coromina. Ethiopia eciam, que India minor dicitur, ac post hoc inter meridiem et cursum Don fluuii desertum existit immeabile. Fluuius siquem Don in Scicia oritur, qui ab Hungaris Etul nominatur, sed ut montes Rifeos transit diffluendo, Don est appellatus, qui tandem in planum effluens, currit terram Alanorum, postea uero cadit in rotundum mare ternis ramusculis. Togora autem fluuius discurrit de Scicia exiundo¹⁾ per desertas siluas, paludes ac montes niueos, ubi nunquam sol lucet propter nebulas, tandem intrat in Yrcaniam uergens in mare aquilonis. Longitudo siquidem Scitice regionis stadiis CCC et LX extendi perhibetur, latitudo uero CXC. Situm enim naturalem habet tam munitum, ut in solo locello paruissimo ibi aditus reperitur. Propter quod nec Romani Cesares, nec magnus Alexander, quamuis attemptassent, potuerunt in eam introire. Scicia enim solo leta est, nemoribus, siluis, herbis uenustata et bestiis diuersi generis mirabiliter diues ac referta. Habet eciam de occidente uicinos Bessos et Comanos albos, sed circa mare aquilonis, quod eidem uecinatur, usque regnum Susdalie, est desertum siluestre, humano generi immeabile quod ad magnum spacium extendi perhibetur, ubi nubium densitas per nouem menses iacet, ibi nec sol cernitur, nisi tantummodo in Iunio, Iulio et Augusto, et id in tanta diei hora, quantum a sexta est usque nonam. In montibus etenim deserti memorati cristallus inuenitur et Grifo nidum parat²⁾ auesque legerfalc, que hungarice kerechet appellantur, procreare pullos dinoscuntur. Sciticum enim regnum comprehensione una cingitur, sed in regna tria diuiditur, principando scilicet in Barsaciam, Denciam et Mogoriam. Habet eciam prouincias C et octo, propter C et octo progenies, que dudum per filios Hunor et Mogor, quando Sciciam inuaserunt, sunt diuise. Centum enim et octo generationes pura tenet Hungaria et non plures, alie autem sique ipsis sunt coniuncte aduene sunt, uel ex captiuis oriundi: quoniam ex Hunor et Mogor in palude Meotida centum et octo progenies, absque tamen missitalia fuere generate. Quorum ergo aduenarum generatio in fine huius libri apponetur seriatim.

---

1) *Exiundo, exeundo.*

2) *Grifo nidum parat, grifones nidum parant.*

CAPUT SECUNDUM

DE HUNNORUM IN PANNONIA MIGRANTIUM REBUS USQUE AD PUGNAM IN CEZUNMAUER COMMISSAM.

§ 1. *Hunni Scythia egressuri Capitaneos e suis constituunt.*

Itaque in etate sexta seculi multiplicati Huni in Scicia habitando ut arena. Anno Domini septingentesimo in unum congregati capitaneos inter se seu duces uel principes prefecerunt, quorum unus Wela fuit Thele filie filius ¹⁾ ex genere Zemein oriundus, cuius frater Cuwe et Caducha ambo capitanei. Quarti uero ducis nomen Ethela fuit Bendacuz ²⁾ filius, cuius frater Reuwa et Buda uterque duces extitere de genere Erd oriundi, ut simul uno corde occidentales occuparent regiones. Constituerunt quoque inter se rectorem unum nomine Kadar de genere Turda oriundum, qui communem exercitum iudicaret, dissidencium lites sopiret, castigaret malefactores, fures ac latrones, ita quidem, ut si rector idem immoderata sententiam definiret, communitas in irritum reuocaret, errantem capitaneum et rectorem deponeret, quando uellet. Consuetudo enim ista legitima inter Hunos siue Hungaros usque ad tempora ducis Geiche filii Tocsun ³⁾ inuiolabiliter exstitit obseruata. Antequam ergo baptizati fuissent Hungari et effecti Christiani, sub tale uoce precones in castris ad exercitum Hungaros abunabant: «uox Dei et populi Hungarici, quod die tali unusquisque armatus in tali loco precise debeat comparere, communitatis consilium, preceptumque auditurus. Quicumque ergo edictum contempsisset, pretendere non ualens rationem, lex Scitica per medium cultro huiusmodi detruncabat, uel exponi in causas desperatas, aut detrudi in communium seruitutem». Uicia itaque et excessus huiusmodi unum Hungarum ab alio separauit ⁴⁾ alias cum unus pater et una mater omnes Hungaros procreauerit, quomodo unus nobilis alter ignobilis diceretur, nisi uictus per tales casus communis ⁵⁾ haberetur.

---

1) *Thele filie filius*, Thele filius.

2) *Bendacuz*, Bendacus.

3) *Tocsun*, Tocsum.

4) *Separauit*, separarunt.

5) *Communis*, criminis.

§ 2. *Emensis Bessorum ac alborum Cumanorum regionibus, Susdali-
am attingunt et tandem ad Tibiscum consistunt.*

Tum de tribubus centum et octo elegerunt uiros fortes ad bellandum, assumentes de quolibet genere decem milia armatorum, aliis in Scicia derelictis, qui eorum regnum ab hostibus custodirent, eleuatisque baneriis egredientes Bessorum et Cumanorum alborum terras transirent¹⁾. Deinde Sosdaliam, Rutheniam et nigrorum Comanorum terras ingressi, tandem usque Tize flumen saluis rebus, inuitis gentibus prefatis peruenerunt. Qua quidem regione circumsperta, omni cetui complacuit non incedere ulterius cum armentis et familia. Cum uxoribus etenim tabernaculis et bigis descenderant de eorum terra.

§ 3. *Macrinus praefectus, audiens Hunnorum aduentum, a Romanis
auxilia petit.*

Cumque eo tempore Pannoniam, Pamphiliam, Phrygiam, Ma-
cedoniam, Dalmaciamque tetrarcha Macrinus natione Longobardus,
urbe Sabaria oriundus gubernaret, armis bellicis informatus, audito
quod Huni super Tizam resedissent, et de die in diem lacerarent
regnum eius, cum alumpnis regni sui ipsos aggredi reformidans, ad
Romanos suos nuncios destinauit contra Hunos petiturus gentem et
auxilium commodari. Ex parte²⁾ etenim Romanorum in predictis
patri's imperabat. Tunc Romani Ditricum Ueronensem Alamannum
natione illo in tempore super se regem prefecerunt uoluntarie, quem
petentes, ut Macrino subsidium importaret. Ditrico ergo animo
gratanti³⁾ annuente egressus cum exercitu Italico, Germanico ac
ceteris mixtis gentibus occidentis peruenit in Zazholm, ubi ipsi Lon-
gobardi conuenerant ad Potencianam ciuitatem pertractans cum
Macrino consilium: utrum Hunos in eorum descensu Danubium
transiendo, uel in alio loco congruente inuadere oporteret.

---

1) *Transirent, transierunt.*

2) *Ex parte, ex gratia.*

3) *Gratanti, constanti.*

§ 4. *Quo deliberante, Hunni in Sicambria Danubium traiciunt et uariante fortuna cum hoste dimicant, deleto tandem Romanorum exercitu, Pannonia potiuntur.*

In istis itaque consiliis et tractatibus Ditrico Macrinoque residentibus noctis silencio super utres Huni Danubium in Sicambria transiuerunt, exercitum Macrini et Ditrici, quem capere Potenciana non potuit, in tentoriis, campis commorantem crudeliter trucidarunt. Pro qua enim inuasionem Ditricus acerbatus in campum Tawarnucweg¹⁾ exiuit, cum Hunis committens prelium cum suorum et Macrini maximo interitu ac periculo. Fertur tamen Hunos in hoc loco potenter deuicisse. Hunorum autem residuum in sua est reuersum, arrepta fuga, tabernacula. In eo enim prelio ex Hunis uirorum C milia et XXV milia corruerunt, Cuwe eciam capitaneo ibidem interfecto. De milicia uero Ditrici et Macrini exceptis illis, qui in suis tentoriis ante urbem memoratam fuerant trucidati CC milia et X milia perierunt. Uidens ergo Ditricus tantam cedem suorum accidisse, die altera post congressum prelii perrexit uersus Tulnam ciuitatem cum Macrino, que tunc erat ciuitas Latinorum inter urbes Pannonie computata²⁾. Tunc Huni intellecto, quod Macrinus et Ditricus de loco certaminis remouissent sua castra, reuersi ad locum certaminis, sociorum cadauera que poterant inuenire, Cuwemque capitaneum propo stratam, ubi statua est erecta lapidea more Scitico solempniter terre commendarunt, partesque illius territorii Cuweazoa propter hoc uocauerunt. Cognita itaque armorum et animi occidentis nationis qualitate et quantitate, Huni animum resumendo, exercitu resarcito aduersus Ditricum et Macrinum uersus Tulnam pugnaturi perrexerunt. Quorum aduentum Ditricus ut cognouit in Cezunmaur eos conuenit, et a mane usque nonam prelium est commissum tam uehemens ac hostile, ut Wela, Rewa et Caducha Hunorum illustres capitanei cum aliis XL milibus in ipso certamine intirent. Quorum etiam cadauera abinde remouentes apud statuam memoratam cum ceteris sociis subterrarunt. Occubuit quoque Macrinus ex Romano exercitu ipso die, et quam plures principes Germanorum, Ditrico per iaculum in fronte letaliter uulnerato et quasi toto exercitu occidentis intercepto ac fugato.

---

1) *Tawarnucweg*, Tawarnucvelg.

2) *Que tunc computata*, lipseste in codicele celelalte.

§ 5. *Et Attilam regem constituunt, qui cum Buda fratre Imperium diuidit.*

Postquam uero exercitus se dispersit Romano more, Huni super se Ethelam regem preficiunt, ipseque Budam fratrem suum de flumine Tize usque Don super diuersas exteras naciones principem constituit ac rectorem. Ipse autem seipsum Hunorum regem, metum orbis, flagellum dei a subiectis suis fecit appellari.

§ 6. *Quo habitu Attila fuerit, eius indoles, potentia et pugnandi ratio. Tentoria, ac reliqua supellex. Militum copia, arma Hunnorum. Attilae insignia.*

Erat enim rex Ethela colore teter, oculis nigris et furiosis, pectore lato, elatus incessu, statura breuis, barbam prolixam cum Hunis deferebat. Audacie quidem temperantis erat, in preliis astutus et sollicitus, suo corpore competentis fortitudinis habebatur. In uoluntate siquidem magnanimus, politis armis, mundis tabernaculis cultuque utebatur. Erat enim uenerus ultra modum. In arca sua esse tenere contempnebat, propter quod ab externa natione amabatur, eo quod liberalis esset ac communis. Ex nimia uero seueritate ¹⁾, quam habebat, a suis Hunis mirabiliter timebatur. Naciones ideoque regnorum diuersorum ad ipsum de sinibus orbis terre confluebant, quibus pro posse liberaliter affluebat. Decem enim millia curruum falcatorum in suo exercitu deferri faciebat cum diuersis generibus machinarum, quibus urbes et castra destrui faciebat. Tabernacula etiam uariis modis regnorum diuersorum habere consueuerat operata. Unum habebat sic celebre et solempne, ut ex laminis aureis mirifice coniunctim solidatum, modo solui et nunc reconiungi ad tendencium staret uoluntatem. Columpne cuius ex auro laborate habentes iunctiones, opera ductilia, in medio tamen uacue, in iuncturis suis preciosis lapidibus iungebantur mirabiliter fabricate. Sed etiam sua maristalla, dum pergeret in exercitum, equis dinersarum patriarum replebatur, quos quamuis ²⁾ uisus esset habuisse, largiter egentibus tribuebat ita quidem, ut uix duos haberet aliquando pro usu equitandi. Iste ergo maristalle ³⁾ ex purpura et bisso habebant paraturam,

1) *Seueritate, serenitate.*

2) *Quamuis, subinſ. caros.*

3) *Maristalle, maristalla.*

zelle uero regales ex auro et lapidibus preciosis fuerant laborate. Mensa autem eius erat tota aurea, uasa etiam coquinarum. Thalamus quidem eius ex auro purissimo, laboratu mirifico in exercitu secum ferebatur. Expeditio autem eius preter exteras naciones decies centenis armatorum milibus replebatur, ita quidem, ut si unum Sciticum decedere contigisset, alter pro ipso confestim ponebatur. Sed arma gentis eius ex corio maxime et etiam metallis uariis diuersimode fuerant laborata, ferens arcus, cultros et lanceas. Banerium quoque regis Ethele, quod in proprio scuto gestare consueuerat, similitudinem auis habebat, que hungarice Turul dicitur, in capite cum corona. Istud enim banerium Huni usque tempora ducis Geiche, dum se regerent pro communi, in exercitu semper secum gestauere. In istis itaque et aliis populis ¹⁾ huiusmodi Ethela rex Hunorum pre ceteris regibus sui temporis gloriosior erat in hoc mundo. Ciuitatum, castrorum et urbium dominus fieri cupiebat, et super illas dominari. Habitare uero in ipsa contempnebat. Cum gente enim sua in campis cum tabernaculis et bigis incedebat; extera natio, que eum sequebatur, in ciuitatibus et in uillis. Indumentorum uero modus, et forma, sibi et genti modum Medorum continebat.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CAPUT TERTIUM

DE REBUS PER ATILAM A UICTORIA AD CEZUNMAUR RELATA, USQUE AD CAEDEM BUDAE GESTIS

§ 1. *Deuictis ad Cezunmaur Romanis, Attila magnam Europae partem igne ferroque uastat.*

Postquam uero in prelio Cezunmaur Romani corruissent, et fuissent dispersi usquequaque, rex Ethela est conuersus in castra gentis sue, et ibi in descensu ultra Tizam paucis diebus habitauit. Tandem in Scewem ²⁾ curiam solempnem celebrare procurauit. Ad quam Ditricus de Uerona cum principibus Germanie accedens omne homagium Ethele et Hunis fecisse perhibetur. Suggestit regi ut inuadere debeat regna occidentis. Cuius quidem consilium amplectendo exercitum statim proclamari iussit. Egressus de Sicambria primo Illyricos subiiciens deinde Rhenum Constancie pertransiuit. Abinde uero Rhenum

---

1) *Populis*, pompis.

2) *Scewem*, Sceven.

inferius descendendo rex Sigismundus apud Basileam cum ingenti exercitu suo conuenit, quem deuincens cum impetu, suo fecit imperio obedire. A loco autem illo egressus obsedit Argentinam ciuitatem, quam primitus Romanorum Cesarum nullus potuit expugnare, metus orbis expugnauit diruendo murum eius, ut cunctis aduentibus uia libera haberetur, edictum faciens, ne uiuente eo mutaretur ¹⁾. Propter quod eadem ciuitas post modum Strosburc non Argentina usque hodie est uocata.

Amoto autem de loco illo suo exercitu Luxouium, Bizanciam, Chalon, Masticoniam, Lingonensem et Lugdulum Burgundie destruxit ciuitates. Descendens tandem iuxta Rhodanum aduersus Cathalaunos, ubi etiam diuiso suo exercitu terciam partem sue gentis contra Miramammonam Soldanum scilicet Marroquie ²⁾ cum electis capitaneis destinauit. Quo audito Mirama de urbe Sibilie fugiit ante Hunos in Maroquiam ³⁾ brachio Sibilie transpassato. Tunc interea regem Ethelam Romanorum patricius dictus Ecius cum X regibus occidentis inuasit ex abrupto. Et dum subitum insultum niterentur facere super Ethelam, per nuncios preliandi inducias ab ipsis postulauit, ut copia sue gentis que absens fuerat iungeretur. Sed illis renuentibus, inter utrosque exercitus a mane usque noctem in campo Bcluidier prelium est commissum. Erat enim inter utrosque exercitus fluuius discurrens tam paruissimus, ut si capellum in ipso quis iactasset fluuii plano, cursu uix poterat inferius remoueri. Prelio autem confecto animalium sanguine et humano talis torrens efficitur, ut aurigam cum curru introtraheret et armatos, fieretque mortalitas per torrentem in exercitu ualde magna. Istud ergo prelium, quod commissum extitit inter Hunos ac reges occidentis in loco memorato, omnibus preliis huius mundi, que commissa sunt uno loco et una die, per ueteres maius esse perhibetur. In quo quidem conflictu Gothorum rex Aldaricus miserabiliter intercipitur ⁴⁾. Cuius quidem obitum alii reges ut cognoscunt, in fugam conuertuntur. Ab illo itaque die eleuatum est cor Hunorum et regis Ethele, timorque percussit orbem terre et plura regna hoc audito censu ac tributo eis seruiuerunt.

---

1) *Mutaretur*, moraretur.

2) *Marroquie*, Marroque.

3) *Maroquiam*, marchiam.

4) *Intercipitur*, interficitur.

§ 2. *Tertia Attilae exercitus pars Catalauni manet.*

Tercia uero exercitus societas, que fuerat contra Miramammoni-
nam destinata, propter moram interesse non ualens in prelio, re-
mansit usque uitam ¹⁾ Katalaunis, habitatores tandem Katalaunie
eunt effecti. Erant enim soli Huni preter exterarum nationum CCC milia
XXX millia et XXXII Huni. Ex his etiam Huni plures fuerant in
exercitu capitanei constituti, qui Hunorum lingua Spani uocaban-
tur. Ex quorum nominibus tota Hispania postmodum est uocata, cum
primo uocati essent Katalauni.

§ 3. *Attila suas uictorias continuat.*

Dimorantibus ²⁾ siquidem Ethela et Hunis in Beluider aliquam-
diu, tandem regressi cum uictoria, intrauerunt Tolosanam ciuitatem,
ubi a ciuibus cum laude summa sunt suscepti. Indeque recedentes
Remensem ciuitatem Gallicorum, que Ethela in eundo restiterat,
igne concremarunt, milicia et ciuibus, quod se ita recluserat ³⁾, om-
nibus trucidatis. Taliterque Francia et Flandria demolita Rhenum
Colonie pertransiuit, ubi sanctam Ursulam Britanorum regis filiam
cum XI millibus uirginum Hunorum feritas crudeliter iugulauit.
Abinde Thuringiam introgressus in Isnaco curia celebrata, super Da-
cos, Noruagios, Frisones, Lituanos et Prutenos exercitum magnum
destinauit, quibus deuictis et humiliatis sibi fecit subiugari.

§ 4. *Budam fratrem Attila iugulat.*

Ab Isnaco ante curia ⁴⁾ celebrata egrediens, Sicambriam introiuit
ubi Budam fratrem suum manibus propriis interfecit, proci fa-
ciens corpus eius in Danubium, eo quod ipso Ethela in partibus occi-
duis preliante inter eum et fratrem eius metas stabilitas transgres-
sus fuerat dominando. Fecerat enim Sicambriam suo nomine appel-
lari. Et quamvis Hunis et ceteris suis gentibus interdictum rex
Ethela posuisset, ut urbs Ethele uocaretur, Teutonici interdictum for-
midantes, eam Echulbure uocauerunt. Huni uero curam paruam il-

---

1) *Vitam* adaus Ethele.

2) *Dimorantibus*, demorantibus.

3) *Quod se ita recluserat*, qui se in ea recluserant.

4) *Ante* autem.

lud reputantes interdictum usque hodie eandem uocant Oubudam, sicut prius.

§ 5. *Speculatores in omnes mundi partes destinat.*

His itaque peractis, V annis continue in Sicambria requieuit, speculatoribus suis in mundi quatuor partes distributis. Speculatorum siquidem prima societas, ordinatim de Sicambria, in quantum unius clamor ad alium audiri potuisset, Colonie Germanie ciuitate die ac nocte stare consueuerat; altera usque Lituam; tertia in Don fluuii littore; quarta uero Jadre ciuitate Dalmacie staciones faciebat, quorum uoce et clamore, quid Ethela ageret, seu quali exercitationi deditus esset, mundi partes quatuor potuissent experiri.

CAPUT QUARTUM

INCIDENTIA SEU NARRATIO UICTORIARUM A BUDAE FRATRIS CAEDE
PER ATILAM AD OBITUM USQUE SUUM PARTARUM; ET DE HUNORUM IN SCYTHIAM REDITU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 1. *Atilae uictiarum et Aquilegiae obsidionis narratio*

Pannonie, Panfilie, Macedonie, Dalmacie et Frigie ciuitates, que crebris spoliis et obsidionibus per Hunos erant fatigate, natali solo derelicto in Apuliam per mare Adriaticum de Ethela licentia impetrata, transierunt, Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia. Repausato autem rege Ethela Sicambrie V annis defectum tercie partis sui exercitus, que remanserat Katalaunis, resarcire procurauit, curiaque solempni celebrata egressus est de Pannonia, per Stiriam, Carinciam et Dalmaciam pertransiens, apud urbem Salonam mari Adriatico, et Spaletum se coniunxit, ubi ambas urbes dirui fecit et cremari ¹⁾. Egressus tandem circa mare Traguram, Sebenicum, Scardonam, Iadram, Nonam, Senam, Polam, Parenciam, Capostiriam ²⁾, Trienstinam ³⁾ ciuitatem ac cetera multa oppida occupans in montanis peruenit tandem Aquilegiam, cuius magnitudine circumspecta stupefactus, se

---

1) *Cremari* concremari.
2) *Capostiriam*, Capostriam.
3) *Trienstinam*, Terestinam.

confusum reputabat, si dictam ciuitatem inexpugnatam reliquisset, pro eo maxime, quia quamplures Longobardi de Pannonia, qui Hunorum dominium et Ethele contemserunt, confugisse in ipsam ferebantur. Quos quidem a ciuibus per nuncios repetens et dum tradere recusarent, expugnare cepit ciuitatem machinarum diuersis instrumentis. Quam dum capere nullatenus potuisset, obsedit eam anno uno et dimidio.

Accidit ergo uno die, ut eandem circuiret ciuitatem, multis fitonicis eius lateri adherentibus, in quibus iuxta sue opinionem fidei spem maximam apponebat. Et uidens ciconiam de mari euolantem et in pinnaculo unius palatii, in quo habebat nidum suum, resedissee, acceptoque in rostro pullo suo, in maris arundines uisibiliter deportauit. Reuersa tandem et alios pullos suos simul cum nido transtulisse perhibetur. Quo uiso rex Ethela suis militibus ad se conuocatis, ait: «cernite ergo, socii, quod ciconia ista futurorum fatorum sentit indicia, urbemque per nos diruendam, ad fugam, ne cum ciuibus pereat, se communit. Estote ergo die crastina in prelio forciores, uidebitis ciuitatem ruituram». Tunc edicto proclamato, machinarum omnium⁴⁾ genere adhibito, cum non potuisset machinis expugnare, ingenio Sciticorum tandem usus, ex decies centenis millibus sellam unam de quolibet postulauit, et facta congerie ex sellis, iuxta murum iussit incendi sellas ipsas, quarum flamma ac ardore murus se dissoluens corruisse in terram cum turribus perhibetur. Quo uiso omnes ciues urbe derelicta in insulam maris fugierunt⁵⁾. Eandem etenim insulam intrauerant eterno permansuri, sed in ipsa paucis annis dimorantibus⁶⁾ tandem propter metum regis Ethele in paludes Realt, ubi nunc morantur, intrauerunt. Unde eciam eadem insula usque hodie Venetica⁷⁾ lingua Vecca Venesia nominatur. Veneti⁸⁾ siquidem sunt Troiani, ut canit Cronica uenetorum: Veneti siquidem sunt Troiani etc.⁹⁾. Post excidium enim Troie Aquilegie permanserunt, quam et fundasse referuntur. Quidam autem Venetos de Sabaria fuisse opinantur. Sabaria uero habitata fuerat Longobardis, in qua erat generalis schola orbis terre nationi, poëtarum musis et dogmatibus philosophicis elucenter illustrata idolorumque erroribus diuersis mancipata. Quam quidem Gothorum nomine Archelaus rex primitus de-

4) *Omnium*, omni.

5) *Fugierunt*, fugerunt.

6) *Dimorantibus*, demorantibus.

7) *Veneti*, Venctii.

8) *Veneti siquidem sunt Troiani*, lipseste in alte codice.

nastavit. Sed postea per Hunos de Pannonia expelluntur, nuncque litora fluuii Tycini habitare dinoscuntur, qui et dicuntur Papienses.

§ 2. *Expugnata Aquilegia, contra Italos victricia arma uertit; quare ad eum Leo Papa ablegatur.*

Postquam autem rex Ethela Aquilegiam expugnauit, inde uenit in Forum Iulii, ubi ciuitate Concordia occupata in marchiam intrauit Lombardie ¹⁾, in qua Taruisium, Brixiam, Paduam, Cremonam, Veronam, Mantuam, Pergamum, Mediolanum, Alexandriam, Ferrariam aliasque plures urbes Italie suo dominio subiugauit. Post hec Rauennam appropians ²⁾, Arianorum archipresul, qui in dicta ciuitate contra sedem apostolicam fecerat eleuari XII cardinales suam sectam imitantes, thesaurum habens copiosum, ciuibus ignorantibus Hunos in urbem occulte intromisit, catholicos, qui erant in ea potiores per ipsos fecit trucidari, permittens ³⁾ Ethele, quod si sue secte adhererit fueritque Christianos persecutus absque fatiga sue gentis et expensis Romanam urbem, totam Italiam et Affricam eius imperio subiugare. Cumque Ethela annuisset plus amore dominii quam secte memorate, cognito Romani periculo, quod exinde poterat Christicolis suscitari, Leonem ⁴⁾ Romanorum antistitem ad Ethelam transmiserunt petentes, ut exiret de finibus Lombardorum, propter quod ei et censum persoluerent, et gentem darent, quam ⁵⁾ uellet. Apostolico itaque ad Ethelam, cum comitibus ⁶⁾, et clero Romano pro parte ⁷⁾ conuenerunt in campo ante Rauennam locuturi. Dumque in equis uterque mutuo loquerentur, graveque uideretur regi admittere quod Romani postulabant, inter colloquia contigit Ethelam sursum aspicere, superque caput suum in aëre hominem pendere, gladium tenentem uersatilem, qui caput eius auferre minabatur. Unde quidem corde perterritus uniuersas petitiones annuit Romanorum, et sic apostolicus cum gaudio Romam rediit, et rex Rauennam est ingressus. In qua quidem archi-presulem Arianum cum omnibus

---

1) *Lombardie*, Longobardie.

2) *Appropians*, adproperans.

3) *Permittens*, promittens.

4) *Leonem*, lipseste in alte codice.

5) *Quam*, quando.

6) *Comitibus*, crucibus.

7) *Pro parte*, properante.

seguacibus et complicibus captiuari faciens extorsit ab eo sexaginta marcarum millia auri, quos postea fecit omnes iugulari.

§ 3. *Zoard capitanei victoriae.*

In his eciam diebus, dum Ethela Rauenne moraretur, Zoard capitaneus princeps milicie regis cum Hunorum exercitu intrat in Apuliam et Calabriam, ubi Reginam ciuitatem et Cathionam, in qua Catho natus habitauit, demolitur et demum ¹⁾ Terra-laboris demolita usque montem Cassinum exercitus uastat, inde tandem cum uictoria Rauennam est reuersus.

His itaque sic peractis de Italia rex Ethela rediit in Pannoniam. Dum ergo per occidentem, orientem, aquilonem ac meridiem longe lateque imperando extendisset suum posse, uertebat in animo transfretare, ut Egyptios, Assyrios et Africam subiugaret.

§ 4. *Nouae regis Attilae nuptiae, et has secuta mors.*

Tunc interea Bractanorum regis filiam Micolt nomine sibi adducunt ad amandum suam ²⁾ formam humanam pulchriorem, quam quidem adamasse in tantum perhibetur, quod excessit modum in habendo. Eadem enim nocte, cum ipsam carnaliter cognouisset, plus excesserat more solito in potando et usu coitus pro uelle ³⁾ consummato, ex eius naribus supine dormienti sanguis est egressus, qui locum liberum non habens exeundi, in meatum gutturis introiuit, ubi coagulando prepediens anhelitum, metum orbis suffocauit. Micolt uero de somno excitata dum suum Dominum crebris motibus excitasset, nec se mouere potuisset, corpus cernens frigidatum et priuatum calore naturali, eiulando cubicularios regios ad se euocans, suum dominum exclamauit introisse uniuerse uiam carnis. Qui quidem terribiliter exclamantes ad palatii ostia uniuersos uigiles fecerunt cursitare. Sepelierunt eum in loco superius memorato cum Vela, Kaducha et aliis capitaneis.

§ 5. *Filiorum eius dissensiones, quibus Hunnicum cessat in Europa imperium.*

Diulgato ergo eius obitu obstupuit orbis terre, et utrum plangerent inimici eius, uel gauderent hesitabant, multitudinem filiorum

---

1) *Demum*, deinde.

2) *Suam*, supra.

3) *Velle*, puella.

formidantes, qui quasi populus vix poterat numerari. Unum etenim ex filiis post ipsum credebant regnaturum. Sed Ditrici astucia Veronensis ac principum Allamannie, quibus rex Ethela in collo residebat imperando, in partitas²⁾ diuersas Hunorum communitas est diuisa, ita quidem, ut quidam Csabam regis Ethele filium ex Grecorum imperatoris filia seu Honorii genitum, alii uero Aladarium ex Cremildi Germanie principissa procreatum proficere in regem post Ethelam nitebantur. Quia uero pars sanior Chabe adherebat, extera autem natio Aladario, eapropter utrique inceperunt imperare. Tunc Ditrici astucia, qui fauebat Aladario, prelium inter ambos suscitatur. In primo ergo prelio Aladarius superatur, in secundo autem, quod Sicambrie per XV dies continuo committitur, exercitus Csabe sic deuincitur et prostratur, quod perpauci filii Ethele Hunique remanerent. Istud enim est prelium quod Huni prelium Crumhelt usque adhuc nominantes uocauerunt. In quo quidem prelio tantus sanguis Germanicus³⁾ est effusus, quod si Teutonici ob dedecus non celarent, et uellent pure reserare, per plures dies in Danubio aqua bibi non poterat, nec per homines nec per pecus, quam de Sicambria usque urbem Potencie sanguine inundauit.

Fugit ergo Csaba cum XV millibus Hunorum in Greciam ad Honorium et quamvis retinere uoluisset, et Grecie incolam efficere, non permansit, rediens in Scythiam ad patris naciones⁴⁾ ac cognatos. Qui dum Scythiam introisset, mox incepit suadere, quod penitus redirent in Pannoniam ulcionem de Germanicis⁵⁾ accepturi.

§ 6. Ex Hunnorum in Europa reliquiis orti Siculi.

Remanserant quoque de Hunis uirorum tria millia ex prelio Crimildino erepti per fuge interfugium, qui timentes occidentis naciones in campo Chigle usque Arpad permanserunt, qui se ibi non Hunos sed Zaculos uocauerunt. Isti enim Zaculi Hunorum sunt residui, qui dum Hungaros in Pannoniam iterato cognouerunt remeasse, redeuntibus in Ruthenie finibus occurrerunt, insimulque

---

1) *Allamannie*, Alemannie

2) *Partitas*, partes.

3) *Germanicus*, lipsește în alte codice.

4) *Ad patris naciones ac cognatos*, ad patrem, nacionem et cognatos.

5) *Germanicis*, Germania.

Pannonia conquestata ¹⁾, partem in ea sunt adepti, non tamen in plano Pannonie, sed cum Blackis in montibus confinii ²⁾ sortem habuerunt. Unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur. Isti quippe Zaculi in Grecia periisse Chabam putauerunt. Unde uulgus adhuc loquitur in communi: tunc redire debeas, dicunt recedenti, quando Csaba de Grecia reuertetur.

Iste igitur Csaba filius Ethele est legitimus, ex filia Honorii Imperatoris Grecorum genitus, cui Edemen et Ed filii sunt uocati. Edemen autem, cum Hungari in Pannoniam secundario sunt reuersi, cum maxima familia patris sui et matris introuit. Nam mater eius de Corosminis orta erat. Ed uero in Scitia remansit apud patrem. Ex isto enim Csaba generacio Abe est egressa. Cum igitur Chaba adiens in Scitiam nobilitate genitricis in communi se iactaret, Hunorum nobilitas ipsum contempnebat, asserentes eum non uerum esse alumpnum regni Scithie, sed quasi missitalium extere nacionis. Propter quod ex Scithia uxorem non accepit, sed traduxit de gente Corosmina.

§ 7. Qui, post eiectos Hunnos, Pannoniarum domini?

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Postquam autem filii Ethele in prelio Crumhelt cum gente Scitica fere quasi deperissent, Pannonia exstitit X annis sine rege, Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Ulahis aduenis remanentibus in eadem, qui uiuente Ethela populari seruiicio sibi seruiebant. Surrexit tandem Zuataplug ³⁾ filius Morot princeps quidam in Polonia, qui Bracta subiugando, Bulgaris Messianisque imperabat, incipiens similiter in Pannonia post Hunorum exterminium dominari. Hunc quidem Hungari de fluvio Hung uariis muneribus allectum, et nunciis explorantes, considerata illius milicia immunita, ipsum Zuataplug irruptione subita prope fluuium Racus ⁴⁾ iuxta Banhida, in quodam oppido cuius interrupta adhuc eminent, cum tota milicia peremerunt et sic Pannonie populis, qui superius sunt notati, inceperunt dominari. Tradunt quidam, quod Hungari Morot non Zuataplug in secundo eorum reditu in Pannonia reperissent principantem. Hoc idcirco esse habet, quia Morot pater eius nomine maior erat, sed confectus senio repausabat in castro, quod Bezprem

1) *Conquestata*, conquestrata.

2) *Confinii*, confiniis.

3) *Zuataplug*, Zuatapolug.

4) *Racus*, Ratus.

nominatur. Audito infortunio, quod filio acciderat, morte subita ob dolorem finiuit uitam suam, filius uero in dominando nouus erat.

Explicit liber primus de introitu.

INCIPIIT SECUNDUS LIBER DE REDITU.

HISTORIA HUNGARORUM AB EORUM IN PANNONIAS REDITU AD A. 1282

CAPUT PRIMUM.

DE SECUNDO HUNNORUM IN PANNONIAS ADUENTU, AC EORUM
REBUS SUB DUCIBUS GESTIS.

§ 1. *Introductio in librum secundum.*

Digestis ergo Hunorum natalibus, preliis felicibus et sinistris, quotiensque sua loca immutauerunt ¹⁾, nunc uidendum est quo tempore redierint in Pannoniam iterato, et qui fuerint redeuntium capitanei, quantusque numerus armatorum, presenti opusculo apponere dignum duxi. BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 2. *Huni seu Hungari quando secundum in Pannonias reuersi?*

Imperante ergo Ottone Sueuo in Germania et Italia, in Francia Ludouico rege Lotharii filio, et Greciam Antonio ²⁾ Duro filio Theodori gubernante DCCCLXXII anno ab incarnatione Jesu Christi, Huni sine Hungari denuo ingressi in Pannoniam transierant per regna Bessorum, Alborum Comanorum et ciuitatem Kyo, et deinde in fluuio Hung uocato, ubi castrum fundauere resederunt. A quo quidem fluuio Hungari a gentibus occidentis sunt uocati. Cumque et alia VI castra post hunc fundassent aliquamdiu in illis partibus permansere. Tandemque Zuataplug interemto quemadmodum superius est narratum, in VII exercitus sunt diuisi, ita quidem, ut unus exercitus sine centurionibus decurionibusque unum haberet capitaneum, cui tamquam duci deberent unanimiter intendere ac parere.

---

1) *Immutauerunt, immutauerint.*

2) *Antonio, Antonino.*

Habebat enim unus exercitus XXX milia uirorum armatorum, exceptis decurionibus ac prefectis.

§ 3. *Ubi Danubium traiecere?*

Egressi ergo uexillis erectis cum uxoribus, liberis et armentis Danubium in Pest et in portu Zub transierunt, ubi castrum quoddam circa Danubium, in quo erant milites Zuataplug recollecti, qui fuere erepti per fugam, quando dominus ipsorum interierat, expugnarunt. In quo quidem affinem Morot nimis uetulum cum aliis perimentes, usque hodie fabulose Morot ipsum fuisse asseuerant.

§ 4. *Arpad inter Capitaneos primus.*

Ex istis ergo capitaneis Arpad filius Almi filii Elad, filii Uger ¹⁾ de genere Turul rebus ditior erat et potentior gente. Hic igitur Arpad cum gente sua Ruthenorum alpes prior perforauit, et in fluuio Ung primus fixit sua castra, eo quod prosapia ista pre ceteris Scitie tribubus prerogatiua inuestitur dignitate, ut exercitum precedit eundo, retrograditur redeuntem.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 5. *Prope Albam castra metatur.*

Et cum transmeato Danubio Pannoniam introisset ipse Arpad, in loco illo fixit tabernacula, ubi modo Alben ²⁾ ciuitas est fundata. Illeque locus primus existit Arpad ducis.

§ 6. *Alter capitaneus Zabolcs.*

Alterius uero exercitus capitaneus Zabole uocabatur, qui in eo loco fixit sua castra, ubi modo Chakwara iacet desolata. Ab isto Zobole generatio Chak esse habet.

§ 7. *Tertius Gyula.*

Tertii quidem exercitus Jula fuit capitaneus: hic cum ³⁾ aliis in Pannoniam introisset in partibus Erteuelu ⁴⁾ tandem habitauit.

---

1) *Uger*, Ugek.

2) *Alben*, Albensis.

3) *Hic*, adaus in alte codice iacet.

4) *Erteuelu*, Erdewelü.

§ 8. *Quartus Ūrs.*

Sed quarti capitaneus Ūrs est nominatus; ipse circa flumen Soio sua tabernacula fixisse perhibetur.

§ 9. *Quintus Cund.*

Quinti vero exercitus Cund est dictus capitaneus. Hic circa Nyr habitauit, huius filii Cusid et Cupian sunt uocati.

§ 10. *Sextus Lel.*

Lel ergo exercitus sexti ductor fuerat. Iste circa Golgocha¹⁾ primitus habitans, exinde Messianis et Boemis extirpatis, tandem in partibus Nitrie sepius fertur habitasse. Ex isto Zuard oritur tribus et cognatio.

§ 11. *Septimus Bulch.*

Septimi quidem exercitus Werbulchu dux est dictus. Hic in Zala circa lacum Bolotum²⁾ descendisse perhibetur. Pro eo enim Werbulchu est uocatus, qui cum auus eius in prelio Crimildino per Teutonicos fuisset interfectus, et id ei pro certo constitisset, uolens recipere uindictam super eos, plures Germanicos³⁾ assari fecit super ueru, et tanta crudelitate in eos dicitur exarsisse, quod quorundam quoque sanguinem bibit sicut uinum.

§ 12. *Aliae generationes acque pro lubitu sibi sedes legunt: postea in Morauos, Bohemos, aliosque irruunt.*

Isti quidem capitanei loca descensumque ut superius est dictum sibi elegerunt. Similiter et generationes alie ubi eis placuit eligentes.

Cum autem resedissent Pannonia occupata, tandem Morauiam et Boemiam bonis omnibus spoliarunt, Waratislao eorum duce in prelio interfecto. Post hoc uero Carinthiam hostiliter adeuntes ultra cas-

---

1) *Golgocha*, Golgotha.

2) *Bolotum*, Bolotim.

3) *Germanicos*, Germanos.

trum Leopah, Meranie dux Gotfridus nomine, duxque Eberhardus cum Aquilegiensi patriarcha ipsis occurrentes atrociter insimul pugnauerunt. Et quamuis ex Hungaris plures corruissent, in prelio memorato utrique duces occiduntur, patriarcha per fugam liberato. Abinde spoliata Carintia, Stiria et Carniola cum maxima preda in Pannoniam reuertuntur. Conradus uero imperator ut audiuit latrocinationem¹⁾ gentis sue, exiens de Italia intrauit Augustam Sueuie ciuitatem, ut exinde in Hungariam introiret Hungaros inuasurus. Sed interea Rome bellum generatur intestinum, et Cesar Roman redit.

§ 13. *Bulgariam, Forum Iulii et Lombardiam uastant.*

Tunc Hungari exeuntes intrant in Bulgariam, ex qua armenta et captiuos extrahunt infinitos; redeuntes tandem cum uictoria in Pannoniam. Tempore item alio per Forum Iulii intrant Lombardiam, ubi Luitardum Wercellane²⁾ ciuitatis episcopum imperatoris Caroli consiliorum fidissimum occidentes, ex ipsius ecclesia thesaurum maximum rapuerunt; totaque pene Lombardia demolita cum maxima preda in Pannoniam reuertuntur.

§ 14. *Occidentales Europae partes inuadunt.*

Post hec Saxoniam Thuringiam Sueuiam Reno circa Maguntiam transpassato, orientalem Franciam et Burgundiam demoliti ecclesias etiam plures destruxerunt. Et cum Renum in Constantia in reditu pertransissent, et cum maximo honore uenissent in Bauariam, circa castrum Abah Alamannicus exercitus ipsos inuadit ex abrupto. Quibus uiriliter resistentibus, prelio confecto Teutonici sagittis deuincuntur, ubi capitur Hertindus³⁾ de Suarchumburg imperatoris marischalcus, id est militie sue princeps, et alii quamplures nobiles cum eodem, et licet inestimabilem pecuniam pro redemptione eorum tradidissent, ante Ratisponam in signum positi sagittis crudelissime, ciuibus in muro stantibus et admirantibus, perforantur. Et sic tandem cum uictoria et preda maxima ad propria reuertuntur.

---

1) *Latrocinationem*, lacerationem.

2) *Wercellane*, Vercellene.

3) *Hertindus*, Hertnidus.

§ 15. *Ad Augustam internecina clade afficiuntur. Anno Christi 955.*

Transactis igitur paucis diebus ¹⁾, *Lel* et *Bulchu* per communitatem Hungarorum in Teutonium destinantur et cum Augustam peruenissent ultra fluuium *Lyh* in prato fixere sua castra, ciuitatem diuturnis et nocturnis bellis molestantes. Cumque subitis saltibus capere non ualere, obstinati nolentes recedere de suburbio, *Urricus* episcopus cum ciuibus ad Cesarem missis nuntiis animant eum ut succurrat ciuitati; quia Hungari obsidentes eos licet sint plurimi non se custodiunt, quia facillime poterunt debellari. Egressus itaque imperator de *Ulmensi* curia ueniens celeriter, et absconse explorato processu et exercitu Hungarorum in hora tertia cum plueret, irrumpit super eos et unum ²⁾ exercitum uiciniorum ciuitati festinanter debellauit. Quo uiso *Lel* et *Bulchu* fuge remedium queritantes in nauem se colligunt, submittentes se per *Danubium* ut fugiant in Hungariam. Qui quidem in transitu *Ratispone* captiuati *Cesari* transmittuntur. Quos *Cesar* iudicio suspendii condemnando *Ratispone* fecit occidi in patibulo. Quidam uero ipsos aliter dampnatos fabulose asseuerant, quod *Cesari* presentati, unus illorum cum tuba in caput ipsum *Cesarem* occidisset feriendo. Que sane fabula uerosimili aduersatur, et credens huiusmodi leuitate mentis denotatur. Nam persone criminose ligatis manibus conspectui principum presentantur. Verum quidem est et libri continent *Cronicarum*, ut blasphemati audacter *Cesari* muriose ³⁾ sunt locuti, asserentes, quod si ipsos occidi fecerit, de gente sua de cetero nullus captus uiuere poterit sed vel in perpetuum tradetur seruitutem, aut nullo iudicio precedente occidetur. Quod et factum est. Quia ut Hungari audierunt ut *Cesar* sic ipsos occidisset, omnes captiuos *Teutonicos* tam mulieres quam paruulos usque ad *XX* milia iugularunt.

§ 16. *Alter Hungarorum exercitus sociorum cladem uindicat.*

Alius uero exercitus qui distabat ab *Augusta* impetum *Cesaris* ut persensit super socios, in unam siluam se collegit, et ut eius exercitum dispersum recognouit, persecutes est maiorem aciem gentis sue que tendebat uersus *Renum*. Quam in campo coniungens cursi-

---

1) *Diebus*, temporibus.

2) *Unum*, Hunorum.

3) *Muriose*, iniuriose.

tando, se simul adunauit sicut apes: quam sagittis uulnerando nec descendere nec recedere permiserunt, qui se tandem uelut mortuos in manus dederunt Hungarorum. Quos quidem ut ceperunt, omnibus caput detruncarunt pro exequiis sociorum. Fuerant autem numero milites et scutiferi quasi VIII milia ,quorum capita sunt truncata.

§ 17. *Vastatisque diuersis regionibus, domum reuertitur.*

Abinde egressi postmodum Danubii fluuium in Ulma transierunt et ad Wiltense¹⁾ cenobium cum uenissent thesaurum magnum exinde rapuerunt, et post hoc tota Sueuia²⁾ Renum Wormantie transierunt ibique duos duces scilicet Lotharingie³⁾ et Sueuie cum maximo exercitu contra eos uenientes inuenerunt. Quibus deuictis et fugatis tandem Franciam intrauerunt, ut christianis et cenobitis persecutio ualida facta est per eosdem. Exinde autem egressi usque fluuium Rodanum⁴⁾ uenientes duas ciuitates, scilicet Segusam et Taurinam spoliarunt. Per alpes Italie sibi uiam preparando, et cum planum uidissent Lombardie concitatis cursibus spolia multa rapuerunt, et sic tandem ad propria reuertuntur.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 18. *Germani et Galli foedus contra Hungaros ineunt.*

Postquam uero Lel et Bulchu, ut superius est narratum interissent, exercitus siluit, non intrans ulterius in Germaniam. Nam Francia et Germania unanimiter concordantes simul in unum adunati uenientibus Hungaris deberent resistere usque uitam. Propterea Hungari in Alamanniam usque tempora regis Stephani semper ire dubitabant, ne gens occidentis eos inuaderet simul adunata.

§ 19. *Hungari Italiam, Bulgariam et Graeciam infestant.*

Postquam autem Italie prouincias aliquas spoliassent, V annis fuere sine motu. Tandem in Bulgariam adeuntes usque Ydropolim peruenerunt ;dumque exercitum super se uenientem non uident, usque Constantinopolim uenientes descenderunt prope murum. Tunc Grecus unus magnus sicut gygans emittitur, qui duos Hungaros cum

---

1) *Wiltense*, Vultense.

2) *Sueuia*, subinjeles demolita.

3) *Lotharingie*, Loteringie.

4) *Rodanum*, Rodani.

eo luctari postulabat, uociferans in hunc modum, ut si ambos Hungaros in terram non prostraret, extum¹⁾ Grecia censualis Hungaris subiaceret. Cumque idem Grecus exercitui esset plurimum infestissimus, quidam Hungarus Botond dictus Greco opponitur ad luctandum; areaque preparata arrepto dólábro quem ferre consueuerat super portam urbis que erea erat precucurrit, tantamque fissuram in ea fecisse dicitur cum dolabro uno ictu, ut Greci propter monstram ipsam portam resarcire noluerunt. Quo quidem facto ad aream luctandus²⁾ inermis aggreditur, et ad spectaculum Hungari in equis, Greci ad muri propugnacula conuenerunt. Cumque Grecus exisset de urbe iturus ad aream, uidit Botond solum stantem paratum ad luctandum, exclamauit, quare alium Hungarum³⁾ non adiungeret sibi in auxilium? Tunc Botond aggresso ipso sic eum comprehendisse perhibetur, ut preteriit⁴⁾ parua hora in luctando, quod Grecus prostratur, non ualens surgere ullo modo. Quo uiso Grecorum imperator et alii Grecorum proceres, imperatrix etiam cum suis dispotinis de muro egredientes, ad sua palatia perrexerunt pre⁵⁾ summa uerecundia, quod acciderat reputantes. Et licet Grecus sic allisus superuueret cum fracto brachio, occasio tamen sibi fuit ipsa lucta mortis sue. Obtento itaque Hungari certaminis brauió pro censu postulando ad Grecos nuntios destinant, quibus imperator subridendo nullum uerbum dicitur respondisse. Tunc Hungari cum Tocsun eorum duce consilio inito, egressi de loco illo totam Greciam et Bulgariam spoliantes, ex ipsis aurum gemmas lapides pretiosos, captiuos sine numero et armenta infinita rapiunt, redeuntes tandem cum gudio in Pannoniam. Istud enim existit ultimum spolió quod fecere Hungari sub ritu paganismo constituti. Communitas itaque Hungarorum cum suis capitaneis seu ducibus quos pro tempore preficere usa erat, usque tempora ducis Geiche hinc inde huic mundo spolia et pericula dinoscitur intulisse.

---

1) *Extum*, extunc.

2) *Luctandus*, luctandi.

3) *Hungarum*, Hungarorum

4) *Preteriit*, preterit.

5) *Pre*, pro.

CAPUT SECUNDUM

HISTORIA REGUM A S. STEPHANO, USQUE AD CAEDEM ABAE.

§ 1. *Primus rex, Sanctus Stephanus ab anno 1000 ad annum 1037.*

Anno uero Dominice incarnationis DCCCCLXVII Geicha dux diuino premonitus oraculo genuit sanctum ¹⁾ regem Stephanum; Mihal uero frater Geiche genuit Wazul et Zar-Ladislauum. At rex Stephanus plures quidem filios genuit, sed super omnes unum genuit Emricum ²⁾ nomine, Deo et hominibus honorabilem. Sanctus namque rex Stephanus coronatus ³⁾ et tandem duce Cuppam interfecto, Jula auunculo suo cum uxore et duobus filiis de septem castris in Hungariam adducto, et adiuncto septem castra Pannonie, post hec cum Kean Bulgarorum duce et Selavorum preliatus est. Quo deuicto de ipsius thesauro Beate uirginis ecclesiam de Alba ditare non omisit, quam fundasse perhibetur. Postquam autem magnificauit Dominus misericordiam suam cum B. rege Stephano, subiecitque eius dominio multarum gentium nationes, statuit pompis huius seculi, deposito regni diademate, renuntiare, Deique solius seruitio exterioribus curis expeditus deditus esse. Coronam uero regni Emrico duci suo filio se daturum disposuit. Erat enim B. rex Stephanus literatus naturali quoque ingenio celitus eruditus; similiter et Emricus. Cum itaque sanctissimus pater curam ministracionis gubernandi filio sanctissimo committere intenderet, dux ipse morte est preuentus. Fleuit ergo eum pater eius insolabiliter, totaque Hungaria, et pre nimio dolore ac tristitia incurrit egritudinem; pedum enim dolore urgebatur. Nam maxime eapropter, ut de suo sanguine dignus nullus esset regni corona sublimari et qui ipso mortuo gentem tam nouellam in fide catholica posset conseruare. Interea uero uiribus corporis cepit repente destitui et grauatum languore se sentiens misit nuntios festinanter, qui Wazul filium sui patruelis de carcere Nitrie educeret, quem ipse post eum regem faceret super Hungaros. Quo audito Kysla regina habito consilio infidelium misit comitem Sebus, qui regis nuntium preueniens, Wazul oculos effoderet auresque eius

---

1) *Sanctum, secundum.*

2) *Emricum, Emericum.*

3) *Coronatus, coronatur.*

plumbi infusione obturaret, fugeretque abinde in Bohemiam. Quem cum tandem regis nuntius ad regem adduxisset, amare fleuit super casu qui acciderat. Conuocatis igitur ad se Andrea Bela et Lewenta filiis Zar Ladislai consuluit eis, ut in Bohemiam fugerent festinanter. Beatus autem rex Stephanus XLVI anno sui regiminis in die Assumptionis Beate Virginis migrauit ad Damnum. Sepultus est Albe in ecclesia Beate Virginis gloriose. Confestim igitur Hungarorum cythara in luctum est conuersa, et omnis populus regni planxit tam sanctissimum regem ululatu magno. Iuuenes eorum ac uirgines scaldis induti uestibus per triennium choreas non duxerunt.

§ 2. *Petrus rex constitutus a. 1038 solio priuatus anno 1041.*

Regina uero Kysla consilio iniquorum Petrum Venetum filium sororis sue, cuius pater dux fuerat Venetorum, regem fecit super Hungaros, ut pro libito ¹⁾ posset motus sue uoluntatis perficere, regnumque Hungarie amissa libertate Teutonicis subderetur. Postquam autem Petrus regnare incepisset, omnem mansuetudinem regie abiecit maiestatis, et furore Teutonico deseuiens regni nobiles contempnebat, cum Alamannis ²⁾ et Latinis bona terre superbo oculo et insatiabili corde deuorando. Munitiones autem castra et omnes regni dignitates ab Hungaris auferens tradebat Teutonicis et Latinis. Erat quoque idem lasciuus ultra modum, cuius satellites turpitudinem intemperate libidinis operantes, uxores filiasque Hungarorum, ubicumque Petrus rex ambulabat, uolenter opprimebant. Nullus etiam eo tempore de uxoris filieque castitate oertus erat, propter insultus auilicorum Petri regis. Uidentes igitur principes et nobiles regni mala gentis sue que fiebant contra legem, communicato consilio, rogauerunt regem ut suis iniungeret, a tam detestabili opere desistere sine mora. Rex uero elationis faustu ³⁾ inflatus ac furore, malitiam quam in corde gerebat occultando, cum tot ueneno effudit in publicum ita dicens: «Si aliquamdiu sanus ero omnes iudices spectabiles centuriones principes et potestates statuam Teutonicos et Latinos, terramque Hungarie regni hospitibus adimplens in dominium tradam Teutonicis». Hoc itaque fuit discordie seminarium inter Petrum regem et Hungaros.

---

1) *Libito*, libitu.

2) *Alamannis*, Alemannis.

3) *Faustu*, fastu.

§ 3. *Petro exauctorato, Aba in regem coronatur, ab a. 1041 ad a. 1044.*

Anno ergo regni Petri tertio principes et nobiles regni Hungarie episcoporum consilio in unum conuenerunt contra Petrum, querentes sollicite, si aliquem de regali genere possent reperire, qui esset idoneus regnum gubernare, eosque a Petri tyrannide potenter liberare. Cumque in regno talem inuenire potuissent ullo modo, ex semetipsis quemdam comitem nomine Aba, sororium sancti regis Stephani super se regem prefecerunt. Aba uero rex congregato exercitu Hungarorum processit contra Petrum pugnaturus. Cernens autem Petrus Hungarorum adiutorio se priuatum, fugiit ad Henricum Cesarem in Bauariam petiturus auxilium sibi dari.

Petro itaque de regno effugato illi tyranni quorum consilio afflicti erant Hungari, sunt detecti. Ex quibus unum in frusta ceciderunt, oculos duorum filiorum eiusdem eruentes; alios uero in manganis ferreis confregerunt, quosdam lapidibus obruentes. Sebus uero qui Wazul oculos eruerat, pedibus contractis ac manibus in rota peremerunt. Aba uero in regem consecrato, ea que Petrus statuerat in irritum reuocans, Hungarorum scita iussit obseruare. Tertio autem anno Aba regis descendit Petrus rex cum Henrico Cesare ducens maximum exercitum contra Abam. Quod Aba dum sciisset, nuntios mittens ad Cesarem probauit, si cum eo pacem posset ordinare uel minime. Cui Cesar in respondendo se ostendit inimicum, intellectoque ut intenderet restituere Petrum Hungaris, iratus inuasit Austriam, et usque ad fluuium Trensē¹⁾ spoliavit, et post hoc est reuersus. Tandem quoque misso exercitu in Carinthiam pro spolio faciendo, cum inde redirent honerosi, Gotfridus Austrie marchio circa Petouiam²⁾ insultum faciens super eos, eorum spolia fertur abstulisse. Tunc enim Austria non duces, sed habebat marchiones. Cumque eo tempore Colonie degeret imperator, audito quod Hungari lacerassent Teutonicos sine causa, cum principibus Alamannie³⁾ consilium iniit, qualiter ab Hungaris illatam sibi iniuriam, iniuria simili propulsaret. Mouit itaque expeditionem ingentem, et consilio ducis Ratislai Bohemorum, ex aquilonali parte Danubii uenit ad Hungarie confinia. Legati uero Abe regis et Hungarorum promittebant Cesari, ut in omnibus satisfacerent, nisi⁴⁾ quia Petrum in re-

---

1) *Trensē*, Cremse.

2) *Petouiam*, Potouiam.

3) *Alamannie*, Alemannie.

4) *Nisi*, non.

gem non suscipere, quod Cesar summo opere perficere affectabat. Obligatus enim erat ei iuramento ut ipsum in regnum Hungarie iterato collocaret. Cum autem Hungari Petrum non admitterent, missis muneribus dataque fide, quod captiuos Teutonicorum libere permitterent remeare, Cesar consilio inductus ducis Loteringie et plus allectus muneribus rediit Bizantium Burgundie ciuitatem. Ex hinc ergo rex Aba securitate accepta cepit esse insolens et seueibat superbe in Hungaros, nobiles contempnens, sed et iusiurandum pro nichilo reputabat uiolare. Hungari uero nolentes id ei sustinere, conspirarunt, ut eum morti traderent et occiderent. Sed quidam prodidit consilium, ex quibus quos capere potuit, sine iudicii examine interfecit, quod ei extitit in summum maxime detrimentum. Nam uiros quinquaginta consiliandi causa in unam domum euocauit, quibus in eadem inclusis crimen non confessos nec conuictos legibus, caput fecit detruncari. Unde beatus Gerardus Chenadiensis episcopus canonica seueritate regem corripiens predixit sibi periculum imminere. Tunc quidam ex Hungaris fugientes ad Cesarem locuti sunt contra Abam dicentes, quod pro nichilo iuramentum reputaret uiolare, nobilesque qui eum regem fecerant contempnebat. Quibus dixit imperator: Oportet ergo ut captiuos reddat, dampna emendando. Cesar igitur Hungarorum animatus consilio, cum exercitu Norico et Bolemico? Austriam introiuit, dissimulans se in Hungariam intraturum, sed simulans cum Aba concordare. Tunc nuntii Aba regis repetebant incessanter a Cesare Hungaros qui ad Cesarem fugerunt, conuerentes ac dicentes predones et latrones ipsos esse, querreque⁵⁾ inter Cesarem et Hungaros precipuos intentores⁶⁾, ideoque huiusmodi iniquitatis artifices in manus Abe regis tradi oportere. Quod facturum se Cesar promisit ullo modo. Concitato igitur cursu inuasit fines Hungarie intrans per Suprunium et cum uellet in Bohut⁷⁾ pertransire non poterat propter aquas. Hungari ergo qui erant cum Cesare et Petro rege duxerunt Cesaris exercitum sursum iuxta fluuium Rebche et utraque flumina tota nocte equitando orto sole facili uado transierunt. Occurrit autem ei rex Aba in Menfeu cum multitudine armatorum, nimis presumens de uictoria, quia Bauari quidam nuntiauerant ei Cesarem cum paucis introisse. Et ut dicitur Aba rex uictoriam habuisset, nisi quia Hungari quidam

---

5) *Guerreque*, querere.

6) *Intentores*, incutores.

7) *Bohut*, Bobut.

amicitiam Petro reseruantes, super terram sua uexilla proiecissent et fugissent. Commisso igitur prelio diu et acriter, tandem Cesar diuino fretus adminiculo uictoriam est adeptus. Aba uero rex fugiit uersus Tizam et in uilla quadam in scrobe ueteri ab Hungaris quibus regnans nocuerat iugulatur, et iuxta quamdam ecclesiam sepelitur. Post aliquot autem annos, cum esset effossum corpus eius de sepulcro, sudarium ac ipsius uestimenta inuenerunt incorrupta, et loca uulnerum resanata, sepelieruntque tandem corpus eius in proprio monasterio. Ex Teutonicis etenim in illo prelio sine numero ceciderunt. Unde idem locus ubi prelium est commissum eorum lingua usque hodie *Florum pair* est uocatus, et *Weznemut* nostra lingua.

CAPUT TERTIUM.

HISTORIA REGUM A PETRO RESTITUTO, AD OBITUM ANDREAE I.

§ 1. *Petrus regno et solio restitutus, a. 1044, oculis orbatur a. 1047.*

Cesar uero obtenta uictoria descendit Albam ciuitatem, ubi Petro restituit regnum, et sic tandem reuersus est Ratisponam. Rege ergo Petro et Hungaris qui eum in regnum reduxerant uires et potentiam resumentibus, ceperunt esse insolentes. Qua de causa omnes Hungari sollicite intendebant, qualiter amoto Petro filios Zar Ladislai reducere potuissent. Dum autem ista ita fierent, Andreas, Bela et Lewenta¹⁾ de Boemia in Poloniam transeuntes, a Misca Polonorum duce amicabiliter sunt recepti; ubi Bela Pomeranie ducem duello deuincens, filia Miske sibi datur in uxorem. Quod Andreas et Lewenta egre ferentes, ne ipsius nomine uiuerent in Polonia in Rutheniam transierunt. Et dum ibi a duce Lodomerie propter Petrum regem suscepti non fuissent, ad terram uadunt Comanorum. Qui cum eos perimere cogitarent credentes ipsos exploratores regni sui, tandem per captiuum Hungarorum recogniti optime deinceps pertractantur. Interea uero Petrus rex Hungaros priori grauamine cepit molestare. Tunc in Chenad omnes in unum conuenerunt, consilioque habito communiter pro filiis Zar-Ladislai transmittunt, unde²⁾ ad regnum remearent.

---

1) *Lewenta*, *Luenta*.

2) *Unde*, ut.

§ 2. *Andreas et Lewenta filii Zar-Ladislai per Hungaros contra Petrum euocati Pestinum ueniunt.*

Qui cum in Pest aduenissent absconse sicut poterant, statim in curia Petri regis una nocte in equis uelocibus per nuntios trium fratrum proclamatur: Quod omnes Teutonici et Latini ubicunque inuenti perimantur, et resumatur ritus paganismus. Mane ergo facto sciscitatus Petrus facti causam, pro certo recognouit ipsos esse in Hungaria. Et licet immenso dolore tactus esset, se letum demonstrabat. Tunc clam mittens suos nuntios ut Albam occuparent, reuelato consilio Hungari per omnia loca incipiunt rebellare, occidentes uno tempore Teutonicos et Latinos, mulieribus quoque infantibus et sacerdotibus, qui per Petrum fuerant prepositi plebani et abbates, non parcentes. Et cum in Albam nequisset introire, arrepta fuga init¹⁾ uersus Musun, ubi exercitus uenisse contra eum perhibetur, indeque declinans equitauit festinanter uersus Albam. Ciues etenim demandauerant, quod rediret, et ciuitatem sibi darent. Cum uero in quamdam uillam circa Albam peruenisset, subito exercitus ipsum circumdedit, ubi captiuatus oculi eruuntur, licetque superuiueret in merore animi finiens uitam suam, Quinque Ecclessis subterratur, quam fundasse perhibetur.

§ 3. *Andreas I in regem consecratur, a. 1047, + 1061.*

Tunc tres fratres Albensem ingressi ciuitatem, ab omnibus episcopis nobilibus omnique populo cum summa laude sunt suscepti. Et Andreas euo potior in regni solium sublimatur. Quidam autem istos fratres ex duce Wazul progenitos asseuerant ex quadam uirgine de genere Tatun non de uero thoro oriundos et pro tali missitalia illos de Tatum nobilitatem inuenisse. Friuolum pro certo est et pessime enarratum. Abque hoc namque nobiles sunt et de Scitia oriundi, quia isti sunt filii Zar-Ladislai.

§ 4. *B. Gerardus per ferocientes Hungaros Budae occisus a. 1047.*

Gerardus ergo episcopus de Chanad in istis casibus in Pest per Hungaros de monte submissus in biga, martyrio coronatur, qui monachus prius fuerat de Rosacensi abbazia, que est de territorio

---

1) *Init, iuit.*

Aquilegie. Deinde Pannoniam ingressus in Beel fuit diutius Heremita.

§ 5. *Bella Andreae.*

Cum igitur Andreas diadema regni suscepisset, cum Noricis, Boemis et Polonis guerram dicitur tenuisse, quos superans debellando tribus annis fecisse dicitur censuales. Propter quod Henricus imperator descendens usque Bodoct V mensibus Albam obsedit ciuitatem, ubi tandem sic uiribus et potentia dicitur defecisse, ut ipsius Teutonicus et Latini in suis tentoriis noctis tempore se uiuos sepelirent. Nam Hungari in obscuris in eorum castra descendentes, eos crudeliter sagittis enecabant. Tandem uero Cesar ille ductus penitentia a rege Andrea et Hungaris ueniam cepit postulare, quod omnia ¹⁾ dimitteret in Hungaria preter equos, faceretque iusiurandum, ut deinceps nec ipse, nec ipsius successores contra regnum Hungarie hostili manu in Hungariam introirent, nec etiam de Bodoct moueret interea suos pedes, donec Sophiam suam Salomoni regi, de Alaman-
nia ductam traderet in uxorem, quam primitus filio regis Francie cum maximo dederat sacramento. Rex uero habito consilio misericorditer eidem dicitur indulsisse. Qui amoto suo castro primum descensum in monte Barsunus fecisse comprobatur. Quia uero fame ac siti defecerant, in eodem loco ex parte regis potus et cibus in maxima copia fuit ministratus. Indeque crapulati quamplurimi, cum Cesaris uigiles incautis obtutibus Hungaros uidissent hinc inde equitantes, in pactis fraudem interesse crediderunt, quod exercitui declarantes dixerunt, ut ad persequendum eos aduenisset ²⁾, et quamuis plures in feretis ³⁾ habentes purpurea lectisternia egritudine fatigati ducerentur, dimissis feretis et lectis purpureis equos ascenderunt, orto sole uillam Urs coniungentes. Et cum castellanus qui in porta erat cognouisset, quod gens armata per asperas et immeabiles indagines dimissa uia regia pertransiret, cum suis se armauit. Dumque transeuntem turmam a longe aspiciens tueretur, egroti qui dimissis feretis et lectisterniis in monte Barsunus in equis equitauerant, allocatis curribus per indagines transiebant. Quorum scutiferi ut retro uiderunt aciem castellani, derelictis curribus et dominis super currus,

1) *Omnia, onera.*

2) *Aduenisset, aduenissent.*

3) *Feretis, faretris.*

sicut melius potuerunt aufugerunt. Tunc rustici uenientes, currus auferendo, dominos in curru occiderunt, cadauera in aquis abiectantes. In quibus quidem egrotis, quidam milites, aliqui comites, nonnulli fuere et marchiones. Unde usque hodie in transitu ipso equorum ferramenta, gladii et plura his similia, aquis exsiccatis solent inueniri. Mons uero Barsunus propter lectisternia sic relicta, que fuere purpurea, de terricolis extitit nominatus.

§ 6. *Andreas, coronato Salomone filio, moritur a. 1061.*

Post mortem itaque sancti regis Stephani transacti sunt anni XI menses IV usque ad annum primum imperii Andree regis. Interea uero Petrus rex primo et secundo regnauit annis quinque et dimidio. Aba uero regnauit annis tribus. Andreas autem confectus senio anno imperii sui XII filium suum, Salomonem adhuc puerulum cum consensu fratris sui Bele et filiorum eiusdem Geiche et Ladislai regem constituit. Ipse autem obiit anno regni sui XV et in Tyhon monasterio proprio cum Dauid filio suo sepelitur.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
CAPUT QUARTUM.

RES GESTAE A BELA I REGE USQUE STEPHANI V MORTEM, SEU AB
A. 1061 AD A. 1272.

§ 1. *Bela I rex ab anno 1061 ad. a. 1063.*

Post hunc regnauit Benyn Bela. Quo regnante Hungari fidem derelinquunt et baptismum, anno ¹⁾ in fide oberrantes, ut nec pagani nec catholici uiderentur. Postea tamen motu proprio fidei adhaerunt. Iste enim omnia fora die sabbati esse uoluit pro emendo et uendendo, byzantiosque currere fecit per districtum regni sui, qui denariis argenteis multum paruis, scilicet XL cambi debuit. Unde usque hodie denarii XL numero aurum appellantur; non quod sint aurei, sed quia denarii XL argentei ualebant byzantium unum. Regnauit autem duobus annis, et in tertio migravit ex hoc seculo, in suoque monasterio dicto Sceug Zard ²⁾ sepelitur. Hic enim caluus erat et colore brunus, propter quod suum monasterium diminutiue sicut erat ipse corpore dispositus, sic uocari iussit.

---

1) *Anno*, poate adeo.

2) *Sceug Zard*, Steugzard.

§ 2. *Salomon, rex ab a. 1063 ad a. 1074.*

Tandem uero inter Salomonem Ladislaum et Geicham grauis discordia suscitatur, alumpni patrie inter se diuiduntur. Quidam enim Salomoni, aliqui Ladislao et Geiche adheserunt. Rex autem Salomon Cesarem suum socerum contra Ladislaum et Geicham per Nitriam cum exercitu maximo introducit. Qui Vaciam perueniens, Ladislai exercitu speculato, finxit se infirmum per Posonium in Austriam est reuersus, dimisso de Boemis et Noricis sufficienti auxilio Salomoni. Tunc Cesare retrogresso prelium in Munorod¹⁾ inter ipsos est commissum. Et quid ultra? Salomon deuincitur, prostrantur Teutonici et Boemi. Et dum se suosque deuictos cognouisset fugam iniit. Danubium in Scigetfeu pertransiens inde in Musunium se collegit. In prelio autem Munorodino non solum Teutonici aut Boemi ceciderunt, sed etiam maior pars de militia regni periit. Salomon ergo metuens fratres suos cum tota familia in Stiriam introiuit, ubi in Agmund monasterio familia sua derelicta, in Musunium est reuersus, uolens colligere exercitum iterato. Sed cum de die in diem deficeret illorumque processus reciperet felicia incrementa, confusus rediit ad Cesarem adiutorium petiturus. Et licet pro militia solidanda affluentem pecuniam tradidisset, Teutonici ob timorem Hungarorum recipere noluerunt. Unde spe omni destitutus rediit in Agmund ad reginam, cum qua dies aliquos cohabitans in ueste monachali deinde Albam uenit. Et cum Ladislaus frater eius in porticu ecclesie Beate²⁾ uirginis manibus propriis pauperibus eleemosynam erogaret, ipse ibi inter eos dicitur accepisse. Quem mox cognouit Ladislaus ut inspexit. Reuersus autem Ladislaus a distributione eleemosyne inquiri fecit diligenter, non quod ei nocuisset. Sed ille malum presumens ab eodem, secessit inde uersus mare Adriaticum, ubi in ciuitate Pola usque mortem in summa paupertate in penitentia finiens uitam suam, in qua et iacet tumulatus, nunquam rediens ad uxorem usque mortem. Regina uero Sophia uxor eius in maxima castitate perseuerans nunciis frequentibus maritum uisitabat, mittens ei expensam ut habere poterat, inuitando nichilominus, quod eam uidere dignaretur usque mortem. Qui quamuis in corde habuisset, ob nimiam egestatem tactus uerecundia, ire recusauit. Quem cum de medio sublatum cognouisset, licet multi principes de Germania

---

1) *Munorod*, Munorad.

2) *Beate*, beatissime.

eibi copulari matrimonialiter uoluissent, spretis omnibus, que habebat secularia faciens uenumdari, egenis est largita. Ipsa uero monialis effecta, arctissimam uitam deducendo migravit ad Dominum, et in prefato monasterio tumulata, sicut sancta ueneratur.

§ 3. *Geysa I rex ab a. 1074 ad. a. 1077.*

Post Salomonem uero regnauit Geicha annis tribus, et mortuus est. Vacie quam fundasse dicitur, tumulatur ¹⁾).

§ 4. *S. Ladislaus rex, ab .a. 1077 ad a. 1095.*

Post Geicham uero regnauit Ladislaus XXX annis et tribus mensibus. In Warod ²⁾ requiescit. Istius igitur temporibus in Septem castris in monte qui Kyrieleis dicitur, Bessi Hungaris infestissimi, spoliata Hungaria fugientes coniunguntur, et per eundem Ladislaum regem ac Hungaros taliter superantur, ut nec unus ex ipsis fertur remansisse.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 5. *Colomanus rex, ab a. 1095 ad a. 1114*

Ladislao autem migrato regnauit post eum filius Geiche regis Kalomannus ³⁾ annis X et octo, cuius corpus iacet Albe. Hic quidem presul erat et exinde translatus in regem coronatur. Qunwes ⁴⁾ enim Kalman est uocatus, cum libros habebat, in quibus ut episcopus legebat suas horas. Iste quoque in regnum Dalmatie misso exercitu occidi fecit regem Petrum, qui Hungaris, in montibus qui Kozd dicuntur occurrens, est deuictus in montibus memoratis et occisus. Unde iidem montes usque hodie in Hungarico Patur ⁵⁾ Gozdia nominantur. Sedes enim huius regis in Teneu erat ciuitate. Hoc ergo facto, et regno Dalmatie conquistato ⁶⁾ galeas naues et teritas cum Venetis solidauit, mittens cum eis exercitum Hungarorum in Apuliam, ubi Monopolim et Brundisium ciuitates occuparunt, ciuibus quibusdam fidem Venetis obseruantibus. Cumque easdem ciuitates

---

1) *Tumulatur*, tumulatus.

2) *Warod*, Varad.

3) *Kalomannus*, Kolomanus.

4) *Qunwes*, Qunuves.

5) *Fatur*, Petur.

6) *Conquistato*, conquestrato.

ad tenendum Venetis reliquissent concitatis cursibus planum Apulie in quibusdam locis deuastantes tribus mensibus in ea permansere. Tandemque ad naues redeuntes per mare in Dalmatiam reuertuntur capitaneo Hungaro et regis Hungarie banerio ibidem cum Venetis derelictis. Quas quidem ciuitates Guillelmus iunior rex Sicilie per auxilium Pisanorum cum magnis sumptibus post modum uix reha-
buit

§ 6. *Bela II rex, ab a. 1131 ad a. 1141.*

Post Kalomannum uero regnauit Bela annis IX, duobus mensibus. Alba tumulatur.

§ 7. *Geysa II rex, ab a. 1141 ad a. 1161.*

Post Belam autem regnauit Geicha XX annis. Tandem moritur et Albe sepelitur.

§ 8. *Stephanus III rex successit a. 1161. Regnum per patruos occupatum a. 1162 recuperauit, sublatus a. 1173.*

Post hunc regnauit Stephanus annis undecim, mensibus nouem. Quo quidem imperante Ladislaus dux sibi usurpat regnum et coronam anno medio. Albe sepelitur.

Post istum Stephanum ¹⁾ frater suus coronam usurpat mensibus V et diebus V, tandemque deuincitur. In quo prelio plures regni nobiles occiduntur. Idem uero de regno expulsus, demum uenit in Zemin, ubi et finiuit uitam suam. Albe requiescit.

§ 9. *Bela III rex, ab a. 1174, ad a. 1196*

Sed post hunc regnauit Bela Grecus, quem Becha et Gregor apud imperatorem Grecorum diutius tenuerunt. Hic quidem fures et latrones persecutus est, petitionibusque loqui traxit originem, ut Romana habet curia et imperii. Albe iacet tumulatus.

§ 10. *Emericus rex a. 1096 ad a. 1204.*

Post Belam uero regnauit Emiricus ²⁾ filius eius.

---

1) *Stephanum* in loc de Stephanus.

2) *Emiricus*, Emericus.

§ 11. *Andreas II rex ab a. 1205 ad a. 1235*

Sed post hunc regnauit Andreas rex potens et illustris. Iste etiam terram sanctam uisitauit, ubi per omnes principes christianorum capitaneus ordinatur, et exercitum Soldani Babilonie cum Hungaris et Zaculis effugauit et honore multiplici cum gente sua per Assyrios et alias nationes preuenitur. Indeque cum summa gloria reuertitur in Hungariam.

§ 12. *Bela IV rex ab a. 1235 ad a. 1270.*

Post hunc autem regnauit Bela filius eius, apud Fratres Minores Strigonii tumulatur. Istius quidem in diebus Mongli siue Tartari de tribus partibus regni in Hungariam adeunt, cum quinquecentis milibus armatorum, habentes adhuc centuriones et decuriones ad milia XL. Quibus in Soio rex prefatus conueniens a *Mongalis*¹⁾ deuincitur anno Domini MCCXLI. Ubi fere tota regni militia est deleta, ipso Bela coram eis ad mare fugiente. Quo quidem de mari reuertente per ducem Fridericum de Austria bello impetitur. Quem ante Ciuitatem Nouam Hungari cum lancea in maxilla transfixum peremerunt.

§ 13. *Stephanus V rex, ab a. 1270 ad a. 1272.*

Postea uero regnauit Stephanus filius eius, qui Boemie regem nomine Otacarum ante fluuium Rebeha²⁾ contra eum uenientem, cum Boemis uidelicet Australibus Stiriensibus Brandeburgensibus³⁾ et ceteris mixtis gentibus expulit uirtuose. Iste etiam ciuitatem Budum⁴⁾ suo dominio subiugauit, dominumque Bulgarorum eo uiuente sibi compulit obedire. Migrans tandem ex hoc seculo et in insula uocata Beate⁵⁾ uirginis in cenobio monialium requiescit tumulatus.

---

1) *Mongalis*, Monglis.

2) *Rebeha*, Rebcha.

3) *Brandeburgensibus*, Brandburgensibus.

4) *Budum*, Budun.

5) *Beate*, beatissime.

CAPUT QUINTUM

NARRATIO RERUM PER LADISAUM CUNUM AB A. 1272 AD A. 1282
GESTARUM.

§ 1. *Ladislaus III rex ab a. 1272, ad a. 1290, eius bellum cum
Ottocaro a. 1278 gestum.*

Post hunc regnat Ladislaus tertius filius eius. Hic enim puerulus in regni solium Domino disponente coronatur. Istius ergo diebus rex Otacarus¹⁾ Boemorum, qui de iure imperii plura sibi usurpauerat de facto et iniuste, unde uiros²⁾ resumserat ac potentiam inauditam, in confiniis Hungarie lacerauerat in diuersis locis maximam portionem, pro qua ex ipso eius genitor nondum receperat dignam vindicte ultionem, eo quod preuentus esset morte insperata. Sed cum inter ista Alamannie³⁾ principes Rudolphum comitem de Habsbure in curia Francuurtensi in regem sibi prefecissent, ut imperii iura que erant occupata deberet reuocare, ipse tamquam pleudorum imperialium redintegrator, in Austriam que fuerat per Otacaram inuasa et possessa primitus introiuit. Quo quidem Viennae diutius residente, ac iura sua de Boemis requirente rex Boemicus contra eum tam immensum commouit exercitum ac perualidum⁴⁾ quod propriis uiribus Alamannie princeps ei resistere dubitaret. Propter quod ergo Hungarie regem magnificum tamquam filium sancte ecclesie catholice sibi postulauit humiliter in auxilium, perpetua amicitia seipsum eapropter eidem obligando. Adiciens insuper, ut in eo quoque sancte ecclesie Romane summum seruitium exhibere uideretur. Ipse uero auxilio simili quocumque⁵⁾ a rege Hungarie foret requisitus, deberet subuenire. Quia uero Ladislaus Hungarorum rex in corde et animo occultabat Otacari presumptionem temerariam contra patrem et ipsum attemptatam, eo quod tener esset uiribus corporis et etate, petitioni principis Alamannie satisfacturum se disposuit.

Egressus ergo de Albensi ciuitate uelut Martis filius, cuius quidem constellatio conceptioni natiuitatisque⁶⁾ eius die in audacia et

---

1) *Otacarus*, Otocarus.

2) *Viros*, vires.

3) *Alamannie*, Alemannie.

4) *Perualidum*, preualidum.

5) *Quocumque*, quancumque.

6) *Natiuitatisque* natiuitatisque.

ceteris uirtutibus naturalibus uim et incrementum subministrat, in uirtute Altissimi et proauorum suorum, scilicet S. Stephani, Emerici atque Ladislai regum ac sanctorum uotius presumens confidensque suffragiis, erecto banerio regie maiestatis Rudolphum in Marhec coniunxit cum exercitu, qui ipsius aduentum et auxilium sicut dei exoptabat ¹⁾. Sed quoniam gens Rudolphi in motu grauis erat propter arma grauiora, nimisque timorata ad resistendum tam ualide multitudini, ut Otacarus conducere ferebatur, pro eo contra ire et moueri cubitabat. Hoc autem Ladislao rege uiso et percepto Otacaro ad prelium properanti ac parato, circa castrum Stilfrid prope fluium Morowe adpropinquat. Boemicum exercitum conuallando circumquaque, quorum quidem equos, et etiam semetipsos sagittis Hungari et Comani regis sic infestant uulnerando, quod Milot militiae aue princeps, in quo copia exercitus presertim confidebat, sustinere non ualens Hungarorum impetum et sagittas, cum suis fugam dedit, et post ipsum Poloni conducticii, dissoluto exercitu fugerent cum Boemis. Comanis uero inter ista prelia, honera et arnesia Boemorum regis, suique exercitus sustollentibus dissipando. In isto igitur prelio, rex Otacarus dispersa mente et confusa uagando in exercitu captus occiditur. Filius uero eius Dux Nicolaus in Hungariam deducitur captiuatus, cum aliis captiuis baronibus, comitibus et militibus sine numero. Mortuorum autem numerum in prefato prelio potuisset estimare sola diuina sapientia. Rudolphus ergo Teutonicus rex atque Romanorum cum suis stabat, inspiciendo que fiebant. Facta igitur hac uictoria rex Germanicus Ladislao regi egit gratias, quod per eum Austria et Stiria sibi fuit restituta illo die. Et sic Ladislaus rex Hungarie rediit cum uictoria rege Alamannico in Austria remanente. Hec est enim Ladislai regis uictoria primicia ²⁾, quam diuina clemencia ei tribuit in etate adolescentie constituto. In quo quidem exercitu ipso die comes Renoldus filius Renoldi banerium regis tenuit uiriliter et potenter de genere Basteck oriundus, adstantes domino regi fratres eiusdem Andreas, Salomon, Ladislaus et alii regni Hungarie nobiles, sicut stelle celi absque numero. Ut ergo in memoriam redeat regis Ladislai tam gloriosa triumphalisque uictoria, in opprobrium sempiternumque dedecus Boemorum, Polonorum, Morauorumque, scuta et uexilla in Albensi ecclesia, sede regni ac solio in pariete suspensa in eternum perseuerant.

---

1) *Exoptabat*, expectabat.

2) *Primicia*. primitiua.

§ 2. *Alteram pugnam a. 1282 habuit cum Comanis.*

Aliud quoque miraculosum prelium Ladislaus rex adulescens habuit cum Comanis, quod prelio precedenti comparatur. Igitur cum Comani per regem Belam pie memorie auum regis in Hungariam primo introducti, ut arena postmodum succreuisset, et ipsi regi Bele ipsos dispergere in animo peruenisset per prouincias, et nunquam id facere presumpsisset, in regno emergere lesionem sperans per eosdem. Hoc ipsum igitur rex Stephanus pater eius bone memorie de ipsis cogitasse, et propter cautelam memoratam retraxisse suum uelle. Ladislaus uero rex illustris, animosus ac magniuolus perfidiam contra eum cognoscens inter eos fabricari, taliter processit contra ipsos bellaturus, ut in prelio ipso acriter debellati, plurimi intercepti ¹⁾, quidam uero ex ipsis relictis uxoribus, pueris et rebus omnibus ad populos barbaros fugierunt. Nonnulli etiam qui sunt residui, regiis preceptis in tantum sunt subiecti, quod corde tremulo uix uidere audent uultum regis. In hoc ergo prelio occiditur Oliuernus ²⁾ filius Pata per Comanos de genere Aba, Andreas frater Laurentii filius comitis Nicolai de Wigman, Ladislaus filius comitis Ponyth de Miscouch, et Demetrius filius paruī Michaelis de genere Kusd perimuntur.

APPENDIX

CAPUT PRIMUM

DE NOBILIBUS ADUENIS.

§ 1. *Extranei nobiles potissimum religionis christianae in Hungaria propagandae gratia ad Geysam duces confluerunt.*

Cum pura Hungaria plures tribus vel progenies non habeat, quam generationes centum et octo, uidendum est, unde esse habent illorum progenies, qui de terra Latina uel de Alamannia, uel de aliis regionibus descenderunt. Dux namque Geicha de genere Turul, cui pre ceteris Hungaris oraculum profluisse ³⁾ de superius ⁴⁾ dicitur, ut reciperet fidem catholicam et baptismum, quia manus gestabat san-

1) *Intercepti*, interfecti.

2) *Oliuernus*, Oliverius.

3) *Profluisse*, profluxisse.

4) *Superius*, supernis.

guine humano madatas¹⁾, nec erat idoneus ad fidem conuertere tantam gentem, licet ipse domusque eius per sanctum Adalbertum baptismi gratiam recepisset, tamen ei de celesti throno uerbum uenit, quod a tali resileret²⁾ cogitatu, quod hec omnia facienda sancto Stephano ex ipso nascituro altissimi elementia ordinarat. Unde hoc audito id quod potuit et debuit circa conuersionem sue gentis secundum ordinationem S. Adalberti Pragensis scilicet episcopi facere non omisit. Misit itaque suos nuntios in christianam regionem suum desiderium omnibus diuulgando. Quapropter hoc audito, multi comites milites et nobiles ex terris christianorum ad eum accesserunt. Quidam enim ex eis amore Dei, ut ipsum ducem contra paganos, qui fidem non acciperent, adiuuarent, et alii quod de ipsis paganis et persecutoribus³⁾ ipsorum essent liberati. Nam gens ipsa sub paganismo constituta crudelis persecutio fuerat christianis.

§ 2. *Quos inter comes Tiboldus de Bamberg.*

Tunc eo tempore ad ducem Geicham uenit comes Tiboldus de Fanberg, qui Graun⁴⁾ Tibold est uocatus. Unde de eadem progenie Graun quidam usque hodie simpliciter nominantur. Ex isto illi de Bobochia orti deriuantur. Isti etenim sunt de Deuchunlant⁵⁾.

§ 3. *Hunt et Pazman fratres orti ex Sueuia.*

Post hec uenit Hunt et Pazman duo fratres carnales, milites coridati orti de Sueuia. Hi enim passagium per Hungariam cum suis militibus facientes ultra mare ire intendebant. Qui detenti per ducem Geicham, tandem sanctum regem Stephanum in flumine Goron Teutonico more gladio militari accinxerunt.

§ 4. *Vencellinus comes et Bauaria de Wasserburg.*

Postmodum intrat de Wasurburc comes Wecellinus. Hic Kupan ducem in Simigio interfecit. Istius generatio de Iaki dicti sunt.

---

1) *Madatas*, maculatas.

2) *Resileret*, resiliret.

3) *Persecutoribus*, persecutionibus.

4) *Graun*, Grava.

5) *De Deuchunlant*, Vandeuchunlat.

§ 5. *Volferus et Hedricus fratres.*

Postea Wolfer cum Hedrico fratre suo introiuit de Viltonia cum XL militibus phaleratis. Huic datur mons Kiscen per descensum ¹⁾, in quo castrum fieri facit ligneum, tandem et cenobium monachorum, in quo post mortem sepelitur. Ex isto namque Hedrici origo esse habet.

§ 6. *Comes Both de Lebyn.*

Post hunc introiuit Pot de Lebyn, qui nomine alio Ernestus est uocatus. Hic cum multis nobilibus ²⁾ adiit in Hungariam. De isto comitis Conradi de Altunburg ³⁾ origo esse habet.

§ 7. *Fratres Kelad et Guth.*

Sed postea tempore Petri regis Kelad et Guth intrant tres fratres ex genere Sueuorum de castello Stof sunt natiui.

§ 8. *Altman de Fridburg.*

Post illos Altmann intrat de Fridburc miles coridatus ex patria Turingorum, de isto illi de Bolugi oriuntur.

§ 9. *Oliuerius et Ratoldus.*

Post hos intrant Oliuerius et Ratoldus tempore regis Kalomanni de regno Apulorum. De Caserta ortum habent.

§ 10. *Sambokii origine Galli.*

Illi uero de Sambuk ¹⁾ de comitibus Campanie ex Francia oriuntur.

---

1) *Per descensum*, pro descensu.

2) *Nobilibus*, militibus.

3) *Altunburg*, Altenburg.

4) *Sambuk*, Sumbuk.

§ 11. *Betse et Gregorius de Cornis.*

Betse ¹⁾ uero et Gregory similiter de Francia generatio oritur, ex cognatione Guilielmi dicti Cornes.

§ 12. *Buzad de Warburg.*

Buzad autem generatio de Mesn originem trahit, nobiles de districtu Wurburc.

§ 13. *Hermannus de Nurimberg.*

Hermannus siquidem generatio ex Nuremberc oritur, satis sunt nobiles cum regina Kisa intrauerunt.

§ 14. *Raduan et Bagath Bohemi.*

Sed illi qui Roduan et Bagath ²⁾ nominantur eorum generatio de Boemia ortum habet.

§ 15. *Ludarii acque Bohemi.*

Similiter et illorum, qui de Lodan sunt uocati.

§ 16. *Comites Simon et Michaël Hispani.*

Comitum uero Simonis et fratris eius Michaelis generatio qui Mertinsdorfarii nominantur, diebus regis Emirici filii Bele tertii cum regina Constantia filia regis Aragonie, que uxor fuerat ³⁾ regis Emirici honestis secum militibus et familia decentissima introductis, in Hungariam pomposissime introiuit. Quia cum eorum generatio cum quodam magno comite pro iustis et certis causis continuo dimicaret, tandem contra ipsum comitem exercitum congregans fertur dimicasse. Ubi prefatus magnus comes per Simonem patrem scilicet comitis Simonis et comitis Michaelis, ac Bertramum patruelem ipsorum captiuatus iugulatur. Simon uero et Bertramus inimicitiam pe-

---

1) *Betse*, *Becse*.

2) *Bagath*, *Bakath*.

3) *Fuerat*, *erat*.

rinde contrahentes cum regina memorata primi adeunt in Pannoniam. Quorum quidem ingenuitatem experiens rex Emiricus letanter excepit, latisque et amplis pheidis in diuersis Hungarie partibus noscitur inuestiisse. Quia uero generatio, sepe dicta in regno Ispanie plura castra possidet, unum tament ex illis existit capitale, quod Boiot nominatur, unde prefati comites et eorum precessores primum descensum circa Nergedsceg Boiot uocauerunt. Generatio quoque eorundem in scuto aquilam ferre solet, quam alii milites comites in Ispania deferre non presumunt. Eapropter quidem, quod exercitum Soldani de Tunisio, qui Maioricam et Minoricam insulas per naues intrando et classes occupauerant, ceteris militibus regis Arragonie deficientibus eorum generatio fertur expulisse. Unde regis ¹⁾ et communitatis militie decreto est statutum, quod priori signo, quod fuerat totum rubeum ²⁾, sine aliqua expressa figura in aquilam mutaretur. Adduxerat etiam regina Constantia cum ea sororem comitis Simonis et Bertrammi nomine Totam, tam formosam et pulcerrimam, quod eo tempore uix in mundo sibi similis haberetur. Cui quidem virgini Benedictus dux Conradi filius, cum uilla Meretinsdorf ³⁾ pro dotibus ex parte Emirici regis et regine Constantie est coniunctus.

§ 17. *Gotfridus de Mesnensi regione, ex quo Keladii descendunt.*

Temporibus insuper Stephani regis tertii introiuit in Hungariam quidam miles Gotfridus nominatus, de Mesnensi regione, a quo egreditur generatio Philippi Ladislai et Gregorii filiorum Kelad. Hic namque Gotfridus cum esset ingenuus, filius scilicet comitis Hersfeldensis in curia Francuurtensi ubi Cesar eligi debuit, seditione commota Lantgrauium de Turingia dicitur occidisse, et inde per fugam euadens ad regem Stephanum peruenit fugitans ⁴⁾ a quo etiam repetitur per suos inimicos ⁵⁾. Cumque rex Stephanus inimicis suis ipsum non traderet, in Alamannia contra eum proscriptionis sententia promulgatur, et sic remanet inuitus in Hungaria. Quem quidem postmodum aduersus ducem de Bozna cum exercitu rex transmittit, quo denicto ad regem reuersus cum favore de cetero pertractatur.

---

1) *Regis, regni.*

2) *Rubeum, rubrum.*

3) *Meretinsdorf, Mertinsdorff.*

4) *Fugitans, fugitivus.*

5) *Inimicos, nuncios.*

§ 18. *Myurk, Venceslaus et Iacobus fratres Morauii.*

Myurk etiam de Chakan cum Wenceslao et Iacobo fratribus suis, de ducibus Morauie habentes originem, regni Hungarie noui sunt incole, affinitate Bele regi quarto coniunguntur.

§ 19. *Hospites alii.*

Intrauerunt quoque temporibus tam ducis Geiche quam aliorum regum Boemi Poloni Greci Bessi Armeni, et fere ex omni externa natione que sub celo est, qui seruientes regibus uel ceteris regni dominis ex ipsis pheuda aquirendo, nobilitatem processu temporis sunt adepti. Quorum nomina comprehendere estimauimus in presenti libro honerosa.

CAPUT SECUNDUM

DE UDUORNICIS, CASTRENSIBUS, CONDITIONARIIS, LIBERTINIS
ET MANCIPIIS.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 1. *Seruorum apud Hungaros origines.*

Sed quoniam quosdam mouet quid sint udwornici, castrenses, alii conditionarii, libertini et mancipia, quibus fere Hungaria est repleta, et unde esse habeant, presenti opusculo apponere dignum duxi. Factum est quod cum Hungari possessa Pannonia christianos et paganos more gentium quosdam captiuos occiderent resistentes, aliquos ex captiuis uirtuosos ad prelium deducentes secum, aliquam ipsis portionem de spoliis erogarent, quosdam uero diuersis seruitiis mancipando in proprietatem circa sua tabernacula solerent conseruare, iidem captiui ex fructu animalium et preda sola habebant uitam suam ut Comani. Mox uero ut fidem receperunt et baptismum, Romana ecclesia Christo cognito duci Geiche et sancto regi Stephano dedisse dicitur firmiter in mandatis, ut spolia non committerent, captiuos christianos deinceps relinquerent pristinae libertati, cum multi nobiles inter captiuos habeantur. Quia uero regnum erat amplissimum et gentibus uacuatum, nec etiam communitas tota in hoc Apostolico assensum tribuebat, dispensatum est postmodum per papam in hunc modum: quod captiui terras colerent, et ex terre fructibus uiuerent prout alii christiani. Ideoque cap-

tuui terras non habentes propria uoluntate censum dare susceperunt, qualem domini tribuerunt.

§ 2 *Serui, quos in Curiis Hungari habebant, dicebantur uduornici.*

Processu autem temporis fide roborata, potiores regni uiuere uolentes otiose, habentesque captiuos sine numero, non dimiserunt eos abire liberos, ut uolebat Apostolicus, sed curie sue famulantes ordinarunt ex eisdem, quos patrio nomine uduornicos uocauerunt. Hoc enim obsequium licet eo tempore de suis captiuis plures regni nobiles habuissent, Kalomanni diebus filii regis Geiche extitit reprobatum. Voluit tantummodo huiusmodi seruitia de captiuis suis ipse solus obtinere, et prelatos, quibus largitus erat de captiuis suis. Et ne communitas nobilium reprobationem huius modi graue ferret Palatino regni qui pro utilitate nobilium preficitur, rex suos uduornicos uti dedit.

§ 3. *E conuenis alii fuere Castrenses.*

Sed quia Hungari noui christiani graue habebant huius¹⁾ fidei eo quod disuescere de spoliis eos oportebat, graues labores et honera suis captiuis imponebant, quod displicens prelati, Apostolico super his sunt locuti. Audiens uero Apostolicus clamorem prelatorum, scrutata uia laudabili sancti regis Stephani de nunciis qui aderant, in talem uocem fertur prorupisse: Ego, inquit, sum Apostolicus, ille autem uerus apostolicus. Unde et ecclesias regni sui eius committo arbitrio ordinare, captiuos per eundem redemptos ei tantummodo possidere. Propter quod omnes redemit quos potuit, ab Hungaris, inuenire, preter illos, quos regni nobiles ecclesiis dimiserant possidere. Ex quibus quidem ordinauit seruire suis castris obsequio leuiori.

§ 4. *Alii Iobbagiones Castrorum.*

Iobbagiones uero castrum sunt pauperes nobiles, qui ad regem uenientes terram eis tribuit de castrum terris, ut pheuda castrum et castrum guerre tempore custodirent.

---

1) *Huius, onus.*

§ 5. *Alii conditionarii.*

Alii uero conditionarii ex eisdem captiuis disponuntur, quos tandem Kalomannus ¹⁾ rex ad tantas maneries uariauit.

§ 6. *Item libertini.*

Statutum etiam extitit per sanctum regem Stephanum, quod conditionarius, si se uellet redimere, centum byzantiis redimeret se et domum. Si uero esset sine coniuge et familia, personam suam XXIV byzantiis, uel seruitio tantumdem compensante ²⁾. Inuiti enim Hungari captiuos suos regi redimere permiserunt, Compulsi quidem sunt per sanctum regem Stephanum ac prelatos.

§ 7. *Denique mancipia.*

Ex illis captiuis hic scribitur et tractatur solummodo, quia ex gente christiana fuere captiuati; de illis autem, qui de populo erant barbaro papa ³⁾ nichil dicit. Uult namque sedes apostolica, ut pagani christianis sint subiecti. Unde illi captiui uehementer nominantur. Hos enim unicuique Hungaro dimisit ecclesia possidere et tenere.

---

1) *Kalomannus*, Kolomanus.

2) *Compensante*, competente.

3) *Papa*, propterea.

PROLOGUL LA ISPRAVILE ȘI FAPTELE UNGURILOR

Prea puternicului și neînvisului domn Ladislau al III-lea, prea glorios rege al Ungariei, aceleia a cărui frumusețe o admiră soarele și luna, închinare din partea magistrului Simon de Keza, clericul lui credincios.

De oarece doriți cu totdinadinsul să cunoașteți faptele Ungurilor și fiindcă eu le cunosc pe acestea temeinic, am căutat să strâng într'un singur volum istoria acestei națiuni, istorie ce se găsește împrăștiată și răspândită prin diferitele cărți, din Italia, Franța și Germania. Nu voiu imita însă pe Orosius ¹⁾ care, părținind pe împăratul Otto, cel căruia Ungurii i-au pricinuit mai multe neajunsuri, a plăsmuit în cărțile sale minciuna că Ungurii s'au născut din împreunarea cu demonii. Căci el a scris că Filimer, fiul marelui Aldaricus, regele Goșilor, când a pornit cu războiul împotriva Scitiei, se zice că ar fi luat cu sine în oastea sa mai multe femei cari după nume ce chemau Baltrame ²⁾. Acestea, fiindcă ar fi fost spre nenorocirea soldaților pe cari, pe cei mai mulți, îi stânjeneau prin desmierdările lor dela îndeletnicirile militare, din porunca regelui se spune că ar fi fost gonite din intimitatea oștirii. Atunci ele rătăcind prin pustietăți s'au oprit, în cele din urmă, pe țărmii mării Meotide și aci rămânând mai multă vreme, lipsite de mângăerile bărbaților, se zice, după spusa lui Orosius că ar fi venit niște demoni să se culce cu ele și că ar fi avut contact cu acestea. Din această unire a lor, el spune că s'ar fi născut Ungurii ³⁾. Dar, că afirmațiunea lui este evident cu totul falsă, rezultă mai întâiu

---

1. Orosius, citat de Jordanes, *Getica*, cap. 24, este utilizat indirect de Simon de Keza. Cf. Gotfredus din Viterbo, *Pantheon* în *Mon. Ger. Hist.* XXII, p. 183.

2. Baltrame, numite de Jordanes *ibidem*: Aliorumnae.

3. Ungurii. După Jordanes *ibidem*, Ungurii, adică Hunii își trag originea din aceste femei.

din textul evangheliei: că spiritele nu au nici carne nici oase și că ce este din carne, carne este și ce este din spirit, spirit este. Se vede de altfel că el a vorbit împotriva firii lucrurilor și cu totul în contra adevărului, afirmând că spiritele pot să procreeze, ele cari n'au posibilitatea și rolul de a procrea, ne fiind în stare să producă forme embrionale. De aceea, este evident că și Ungurii, ca și toate celelalte popoare din lume, și-au luat originea din bărbat și femeie. Și, de așezarea, el nesocotește adevărul, atunci când pare a-și aminti numai despre războaiele nenorocite ale Ungurilor și când trece sub tăcere pe cele norocoase ale lor, fapt ce denotă în mod evident o ură pe față. De aceea, eu voind să expun adevărul, voiu înșira atât succesele cât și nesuccesele lor, și voiu descrie, în acelaș timp, și originea acestui popor, unde au locuit ei și câte țări au cucerit și de câte ori și-au schimbat sălașurile. Dar, numai cu ajutorul și sprijinul aceluia care este Creatorul tuturor lucrurilor câte se găsesc sub bolta cerească și al acelora cari după creiarea lor se bucură încă de viață, și care, în același timp, este Mântuitorul lor, a căruia cinste și glorie să fie în vecii vecilor. — *Sfârșitul prologului.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

INCEPUTUL FAPTELOR UNGURILOR

CARTEA I

FAPTELE UNGURILOR DELA ORIGINEA LOR PÂNĂ LA MOARTEA LUI ATILA ȘI INTOARCEREA LOR DIN PANNONIA IN SCYTHIA.

CAP. I

DESPRE ORIGINEA ȘI FAPTELE UNGURILOR PÂNĂ LA MIGRAȚIUNEA LOR IN SCYTHIA.

§ 1. *Introducerea în Cronica Ungurilor*

Diferiții scriitori, ca Josephus ¹⁾, Isidorus ²⁾, Orosius ³⁾, Gotfridus ⁴⁾ și alți mai mulți, ale căror nume nu este nevoie să le mai

---

1. *Josephus Flavius*, istoric evreu din sec. I d. Chr. a scris în grecește mai multe cărți despre Evrei.

2. *Isidorus Hispalensis*, episcop din Sevilla, sec. VII.

3. *Orosius*, istoric și teolog din sec. V a scris o istorie în contra păgânilor.

4. *Gotfridus* din Viterbo, poet din sec. XII, ne-a lăsat mai multe poeme. Cf. *Izv. ist. Rom.* III, p. 7.

îngir aci, au descris în diferite chipuri și moduri, odinioară și acum de curând în deceniul al șaselea al secolului nostru, istoria pe baza vechiului testament. Eu însă mi-am început lucrarea într'o epocă în care dragostea de oameni se răcise, nedreptatea sporise și carnea omenească era mai aplecată spre rău decât spre bine.

§ 2. *Urmașii lui Noe zidesc, după potop, turnul lui Babel pe care Simon de Keza îl descrie după Iosephus Flavius.*

Când, mai de mult, după prăpădul potopului, a fost numicită toată omenirea în afară de Noe și fiii săi, s'au născut, în urmă, din Sem, Kam și Japhet, șaptezeci și două de triburi. Din Sem 22, din Kam 33, iar din Japhet 17. Iar, în vreme ce aceste triburi, după spusa lui Iosephus, se foloseau de limba ovreiască, în primul an după deluviu ¹⁾, gigantul Menrot, fiul lui Thana, de origine din seminția lui Japhet, a început să construiască, împreună cu întreg neamul său, un turn, pentru ca întâmplându-se să se mai repete potopul să poată să scape de pedeapsa răzburării prin refugiul în turn. Dar, judecata prea înaltă a misterului dumnezeesc, căreia nu poate să i se împotrivească mintea omului, până întru atâta le-a amestecat limbile și le-a încurcat mințile că vecin cu vecin nu s'a mai putut înțelege și, în sfârșit s'au împrăștiat în diferitele părți ale pământului. Ei făcuseră în turnul amintit, după cum ne spune Iosephus, temple din aurul cel mai curat, palate clădite din pietre prețioase, colonne de aur, piețe pavate cu mosaic ²⁾ și cu pietre de diferite colori. Turnul însuși era în formă de pătrat, având dela un colț până la celălalt 15.000 pași în lungime și tot atâția în lățime. Înălțimea lui nu era isprăvită, dar, după socoteala lor, trebuia să se ridice până la cercul lunar, pe care unda potopului nu-l atinsese. Iar grosimea fundațiilor era de treisute de pași care cu cât se ridica, se strâmtau, deoarece lărgimea inferioară susținea greutatea din afară. Turnul era clădit între Nubia și Egipt, iar rămășițele lui se văd până în ziua de astăzi de cei cari fac drumul dela Memfis ³⁾ spre Alexandria.

---

1) După alte cronici, *ducentesimo primo*, adecă în anul 201 după diluviu.

2) *Astracatas*, adecă *tesselatas*, pavată în mosaic.

3) *Memphis*, azi Cairo.

§ 3. *Nemroth, protopărintele Ungurilor intră în Persia, urmând să locuiască acolo, și dă naștere fiilor săi Hunor și Mogor, din cari își trag obârșia Ungurii.*

Lăsând la o parte digresiunile cari dau colorit materii pe care o tratăm, să ne întoarcem la gigantul Menroth care, după ce a început amestecul limbilor, a intrat în țara Evilath, o regiune care pe vremea aceea se numea Persida și aci, cu soția sa Enea, a dat naștere la doi fii, anume Hunor și Mogor, din cari se trag Hunii și Ungurii. De oarece însă uriașul Menroth se spune că a mai avut și alte soții, în afară de Enea, a născut cu acestea mai mulți fii și fiice pe lângă Hunor și Mogor. Acești fii, precum și urmașii lor, locuiesc în Persia, ei fiind de aceeași statură și culoare ca și Hunii, deosebindu-se de ei numai puțin, întocmai ca Saxonii de Turingi ¹⁾. Dar, fiindcă Hunor și Mogor erau primogeniții lui Menroth, ei umblau în corturi separați de tatăl lor. Intr'una din zile s'a întâmplat însă ca ei să plece la vânat și într'o pustietate să le iasă în cale o cerboaică ²⁾ pe care, urmărind-o să le fugă înainte spre bălțile Meotide. Aci, dispărându-le cu totul din ochi, deși au căutat-o mai multă vreme, n'au mai putut-o afla. Iar, după ce au străbătut aceste bălți, le-au găsit prielnice pentru hrana turmelor lor.

§ 4. *Fiii lui Nemroth se stabilesc în bălțile Meotide.*

Intorcându-se de aci la tatăl lor, acesta și-a dat învoirea ca ei să intre cu toate lucrurile lor în bălțile Meotide spre a rămâne acolo. În adevăr, regiunea Meotidă este vecină cu patria lor Persia. Este înconjurată, în afară de un vad foarte mic, de mare și e lipsită cu totul de râuri, dar are din belșug iarbă, păduri, pasări, pești și fiare sălbatice. Intrarea și ieșirea deacolo este foarte anevoioasă. După ce ei au ajuns în bălțile Meotide, au rămas aci neîntrerupt cinci ani. În anul al șaselea însă, ieșind într'un loc deșert, găsiră, din întâmplare, stând în niște corturi, fără de bărbați, pe soțiile și copiii fiilor lui Belar, pe cari le-au luat, împreună cu lucrurile lor, și le-au dus în fuga mare în bălțile Meotide. Dar, între tineri s'a întâmplat să fie prinse și două fete de ale principelui Dula al Alanilor. Dintre

1) *Saxones et Turingi*. Simon de Keza ca străin de Ungaria își dedea seama de diferența dintre dialectele germane.

2) *Cerva*. Tradiția cerboaiicei o întâlnim la mai multe popoare.

acestea pe una a luat-o de soție Hunor, pe cealaltă Mogor. Din aceste femei și-au tras origina toți Hunii și toți Ungurii. Și, rămânând ei mai multă vreme în aceste bălți, au început să se sporească într'un popor foarte puternic, pe care ținutul n'a mai putut, cu vremea, nici să-i mai încapă, nici să-i mai hrănească.

§ 5. *Mărindu-li-se neamul în bălțile Meotide, ei trec în Scythia.*

De aceea, s'au hotărât în urmă să cerceteze Scitia și după ce au cercetat regatul scitic ¹⁾, au intrat în el cu copiii și cu turmele lor, cu gândul de a rămânea pentru totdeauna în noua patrie. Iar după ce au pătruns în interiorul regatului, au găsit acolo ca locuitori pe Alpuzii și pe Prutenii ²⁾ pe cari nimicindu-i și gonindu-i ori ucizându-i, regatul lor până în ziua de astăzi se constată că îl stăpânesc ei în pace, deși cam pe neplacul vecinilor lor. Țara scitică este situată în Europa și întinderea ei este spre răsărit; iar din spre miază noapte este închisă, dintr'o parte, de mare, din altă parte de munții Rifei, la mare depărtare de zona toridă. Spre răsărit se mărginește cu Asia. În ea se găsesc și două fluvii mari, unul numit Etul, celălalt Togora ³⁾. Popoarele ce s'au născut în această țară sunt lipsite de energie, superstițioase, disprețuitoare de natură, date la pasiunea iubirii, se țin de hoșii, fiind în general mai mult de culoare neagră de cât albă. Spre răsărit de Scitia este țara Iorianilor, și după ea Tarsia și în sfârșit Mangalia, cu care se sfârșește Europa. Iar din spre miazăzi se găsește poporul ecvatorial Corosmin ⁴⁾ și chiar Ethiopia care se numește și India Minoră. Și, după acestea, între miazăzi și cursul fluviului Don, există un deșert de nepătruns. Fluviul Don în adevăr izvorește din Scitia și se numește de Unguri Etul, dar îndată ce trece de munții Rifei, curgând când într'o parte când într'alta poartă numele de Don; în urmă, curgând prin loc șes, străbate țara Alanilor și se varsă apoi în marea rotundă prin trei guri. Fluviul Togora însă, izvorând din Scitia, curge prin păduri pustii, prin mlaștine și munți de zăpadă, pe unde, din cauza ceturilor, soarele nu lucește niciodată; în sfârșit intră în Yrcania și se îndreaptă spre Marea Nordului. Lun-

1) Descrierea Scythiei cronicarii o iau după Paulus Diaconus.

2) *Alpuzii*, cari acum se numesc Pruteni, par a fi Ruthenii. Cf. *Chron. lui Thurocz* 48, *Alprosuos, quos in prioribus chronicis Hungarorum, nunc Ruthenos vocari, . . . partibentur.*

3) *Togora*, la *Thurocz*: *Togata*.

4) *Corosminu*, *Chovarezm*, azi *Khiva*.

gimea ținutului scitic se zice că este de trei sute șazeci de stadii, iar lățimea de o sută nouăzeci. Are o poziție naturală așa de întărită, că o intrare se găsește numai într'un singur locșor foarte mic. De aceea, nici împărații romani nici Alexandru cel Mare, cu toate că au încercat, n'au putut să pătrună aci. Sciția însă ca țară este încântătoare, împodobită de dumvrăvi și de păduri și minunat de bogată și plină de tot felul de animale. Dinspre apus Scitia are de vecini pe Bessi și pe Comanii Albi. Dar lângă marea Nordului cu care se învecinește și până la regatul Susdaliei ¹⁾ este o pustietate plină de păduri de nepătruns de picior de om. Se spune că ea se întinde într'un spațiu enorm, unde o ceață deasă se lasă timp de nouă luni. Aci nu se zărește soarele decât numai în Iunie, Iulie și August și aceasta numai atâtea ceasuri din zi, cât este dela șase până la nouă. Iar în munții acestui deșert se găsește cristal și grifonul își face aci cuibul și se mai constată că păsările legerfalc ce se numesc pe ungurește Kerechet își nasc aci puiii lor.

Regatul scitic este cuprins într'o singură unitate, dar ca guvernământ se împarte în trei regate și anume Barsacia, Dentia și Mogoria. El are o sută opt provincii, pentru cele o sută opt neamuri, în câte s'au împărțit odinioară fiii lui Hunor și ai lui Mogor, când au invadat Scitia. Căci adevărata Ungarie are o sută opt neamuri, nu mai multe. Iar celelalte cari s'au unit cu ele sunt sau străine sau provenite din robi. Căci din Hunor și Mogor se trag numai cele o sută opt familii din Meotida, în afară de cele străine, a căror obârșie o voi descrie pe rând la sfârșitul acestei cărți.

CAPITOLUL II.

DESPRE FAPTELE HUNILOR CARI AU INTRAT IN PANNONIA PANĂ LA LUPTA DELA CEZUNMAUER.

§ 1. *Hunii având să plece din Scythia își aleg dintre ei căpitani.*

În deceniul al șaselea al secolului, înmulțindu-se ca nisipul Hunii din Scitia, s'au adunat la un loc, în anul domnului 700, și și-au ales dintre ei căpitani sau duci ori principii. Dintre aceștia unul a fost Wela, fiul unei fiice a lui Thela, de obârșie din neamul Zemein; apoi frații acestuia căpitani Cuwe și Caducha. Numele celui de al

---

1) *Susdalia*, Rusia.

patrunea duce a fost Ethela, fiul lui Bendacuz, ai cărui frați Reuwa și Buda de asemenea au fost duci, de obârșie din neamul lui Erd. Aceștia împreună uniți aveau să cucerească țările Occidentului. Și în fruntea lor și-au pus ca unic conducător pe unul numit Kadar, de origine din neamul lui Turda ¹⁾, care Kadar avea să judece afacerile comune ale armatei, să împace certurile dintre cei învrăjbiți, și să pedepsească pe răufăcători, pe hoți și pe tâlhari. Dar numai sub condiția că, dacă conducătorul ar pronunța o judecată nedreaptă, comunitatea ²⁾ să o declare nevalabilă, iar pe căpitanul și conducătorul care greșeste să-l înlăture când vor voi. Și obiceiul acesta legal a fost observat neatins de Huni și de Unguri până în timpul ducelui Geicha, fiul lui Tocsun. Căci, înainte de a fi primit Ungurii botezul și de a se fi încreștinat, crainicii adunau pe Unguri, în tabără, la armată cu următoarele vorbe: Vocea lui Dumnezeu și a poporului maghiar este ca, în cutare zi, să trebuiască să apară fiecare precis în cutare loc, înarmat, spre a auzi sfatul și povăța comunității. Iar cel ce nu va fi ținut în seamă porunca, fără să poată să aducă motive valabile, legea scitică îi taie capul cu cuțitul sau îl expune unui proces infamant ori îl aruncă în robia tuturor. Deci greșele și excesele de acest fel separa pe un Ungur de alt Ungur. De altfel, întrucât un singur tată și o singură mamă a dat naștere la toți Ungurii, cum ar putea să se numească unul nobil și altul nenobil, dacă vieța comună n'ar fi fost determinată de astfel de întâmplări?

§ 2. *Cutrerând ținuturile Bessilor și ale Comanilor Albi, ajung în Susedalia și în cele din urmă se stabilesc la Tisa.*

Atunci din cele o sută opt triburi au ales pentru luptă oameni voinici și au luat din fiecare neam câte 10.000 de bărbați înarmați, lăsând pe alții în Scitia ca să păzească țara de dușmani. Și au pornit cu steagurile ridicate, trecând prin țara Bessilor și a Comanilor Albi. Apoi au intrat în Susedalia, Ruthenia și țara Comanilor Negri și au ajuns în cele din urmă la fluviul Tisa, cu toate bagajile lor neatinsse, deși fără de voia popoarelor ce am amintit. Și după ce au examinat din toate părțile regiunea de aci, ceata lor întregă a găsit cu cale

---

1) *Turda*, numele îl întâlnim în diplome încă de la a. 1265.

2) *Communitas*. Atragem atenția cetitorului asupra importanței ce se dă comunității din cele mai vechi timpuri. Voința șefului era subordonată voinței a celei comunități.

să nu meargă mai departe cu turmele și cu familiile lor, căci porniseră de acasă cu soțiile, cu corturile și cu carele lor.

§ 3. *Prefectul Macrinus, aflând despre sosirea Hunilor, cere ajutor dela Romani.*

De oarece, pe vremea aceea, se găsea ca guvernator peste Pannonia, Pamphilia, Phrygia, Macedonia și Dalmația tetrarchul Macrinus, de națiune Longobard și de origine din orașul Sabaria ¹⁾, deși el era înarmat cu arme de războiu, totuși, când a auzit că Hunii s'au așezat deasupra Tisei și că, zi de zi, îi jefuesc țara, n'a îndrăznit să-i atace cu soldații din provinciile sale, ci a trimis crainici la Romani ca să ceară împotriva Hunilor armată și să-i se dea ajutorul de lipsă; căci el stăpânea peste amintitele țări din grația Romanilor Romanii, pe atunci, își aleseseră din buna lor voie ca rege pe Ditricus din Verona, de națiune german, pe care l-au rugat să vină în ajutorul lui Macrinus. Ditricus a primit bucuros și a pornit cu o armată de Italieni, de Germani și din celelalte popoare amestecate ale apusului și a ajuns la Zazholm ²⁾, unde erau strânși și Longobarzii și a tratat, în cetatea Potentiana ³⁾, cu Macrinus planul de războiu, dacă aveau să atace pe Huni la scoborârea și trecerea lor peste Dunăre sau într'alt loc mai potrivit.

§ 4. *Pe când aceștia deliberau, Hunii trec Dunărea la Sicambria și dau lupta, dar cu succes nesigur și, în cele din urmă, Romanii fiind învinși, ocupă Pannonia.*

În vreme ce Ditricus și Macrinus își pierdeau timpul cu astfel de planuri și în astfel de pertractări ⁴⁾, Hunii, în tăcerea nopții, trecură pe burdufuri peste Dunăre la Sicambria și măcelăriră cumplit armata lui Macrinus și a lui Ditricus câtă se găsea în corturi pe câmp și câtă nu putu să încapă în Potentiana. Amărit de acest atac, Ditricus ieșe în câmpia Tawanucweg ⁵⁾ și dă lupta cu Hunii cu o foarte mare primejdie și pierdere pentru oamenii săi și ai lui Macrinus. Totuși

1) Sabaria, localitate în apropierea Muntelui Sf. Martin din Pannonia.

2) Zazholm, Centum Colles, Centum Montes, în județul Alba.

3) Potentiana, cetate romană azi probabil în localitatea Hansabék.

4) *Consiliis residentibus*, ne reamintește «Roma deliberante Saguntum perii» al lui T. Livius.

5) Tawarnucweg, Tárnok völgy, Valca Tarnok.

se zice că a avut un mare succes, în acest loc, față de Huni. Resturile de Huni, însă, luând repede fuga, s'au retras în corturile lor. În această bătălie au căzut dintre Huni 125.000, fiind ucis chiar căpitanul Kuwe; iar din armata lui Ditracus și Macrinus, în afară de câți fuseseră uciși în corturile lor înaintea cetății amintite mai sus, au pierit 210.000. Deci văzând Ditracus că ai săi au avut de suferit așa de mari pagube, a doua zi, după ciocnire, s'a îndreptat împreună cu Macrinus spre cetatea Tulna ¹⁾ care pe acea vreme era socotită ca o cetate a Latinilor, printre orașele Pannoriei. Hunii, înțelegând atunci că Macrinus și Ditracus au plecat de pe terenul de luptă cu tabăra lor, s'a întors la locul de bătaie, a îngropat, după obiceiul scitic cu solemnitate cadavrele tovarășilor pe cari i-au putut găsi și pe căpitanul Cuwe lângă șosea, unde s'a ridicat o statuă de piatră și teritoriul din acea parte l-au numit din această cauză Cuweazoa ²⁾. Hunii, cunoscând acum și calitatea și cantitatea armelor și curajul națiunilor din Occident, au prins însuflețire și după ce și-au refăcut armata pornesc să dea lupta la Tulna împotriva lui Ditracus și a lui Macrinus. Aflând Ditracus despre sosirea lor, i-a întâmpinat la Cezunmaur ³⁾ și de dimineață și până la ora nouă seara, s'a dat o bătălie atât de înverșunată și de cruntă că Wela, Rewa ⁴⁾ și Caducha, distinși căpitani, împreună cu alți 40.000 de ostași au pierit în luptă. Cadavrele acestora descoperindu-se în urmă au fost îngropate lângă statua amintită mai sus alături de ceilalți tovarăși. În această zi, a căzut din armata romană și Macrinus și mai mulți principii de ai Germanilor, iar Ditracus a fost rănit în frunte mortal și aproape toată armata Occidentului a fost sau capturată sau fugărită.

§ 5. *Attila este ales rege și împarte puterea cu fratele său Buda.*

După ce însă s'au risipit armatele, Hunii, adoptând un obicei delă Romani, și-au pus în fruntea lor un rege, pe Attila, iar acesta așează ca principe și conducător peste diferitele popoare străine, delă Tisa până la fluviul Don, pe fratele său Buda ⁵⁾. Și dă ordin ca el însuși de aci înainte să fie numit de supușii săi rege al Hunilor, spaima și biciul lui Dumnezeu.

1) *Tulna*, Tuln, oraș în Austria Inferioară.

2) *Cuweazoa*, Keweláza.

3) *Cezunmaur*, Zeiselmauer în Austria Inferioară.

4) *Rewa*, Iordanes, *Getica*, 35, ne vorbește despre unchiul lui Attila, Roas, numit de Priscus Rua, și de alți scriitori Rugilas.

5) *Buda*. De fapt el se numea Bleda, de Iordanes, Bleta.

§ 6. Ținuta lui Attila, firea sa, puterea sa și felul său de luptă. Corturile și mobilierul său. Mulțimea de soldați și armele Hunilor.
Insigniile lui Attila.

Regele Attila ¹⁾ era cu fața întunecată, cu ochii negri și plini de furie, lat în piept, cu pasul maiestos, mic de statură și purta barbă lungă ca Hunii. Era însă de o îndrăzneală cumpătată, în luptă viclean și prevăzător și de o vitejie ce se potrivea cu corpul său. Era de o mare voință, umbla cu arme strălucitoare, se servea de corturi elegante și de podoabe. Și era peste măsură de afemeiat. În caseta sa nu-i plăcea să țină bani, de aceea și era el prețuit de națiile străine, fiindcă era darnic și popular. Dar din pricina prea marelui secerat și era grozav de temut de Huni. De aceea, alergau la el popoare din diferite țări, dela marginea pământului, față de cari era plin de dărnicie, pe cât îi era cu putință. În oastea sa luau parte zece mii de care prevăzute cu coase și diferite feluri de mașini cu cari făcea să se distrugă cetățile și fortărețele. Chiar și corturile sale avea obiceiul să le aibă construite în diferite chipuri, după diferitele țări. Unul dintre ele era așa de celebru și de extraordinar că era încheiat minunat cu lame de aur așa că aci se întindea, aci se strângea din nou după voia celui ce umbla cu el. Coloanele acestuia lucrate din aur, având capiteluri mobile, fiind însă la mijloc goale se legau în cheutori cu pietre prețioase, artistic lucrate. Dar chiar și staulele sale când pleca cu armata erau pline cu cai din diferite țări, la cari cai deși ținera mult, îi dedea bucuros celor ce duceau lipsă, așa că uneori de abia mai rămânea cu doi pentru trebuința călăriei sale. Dar aceste staule aveau o paratură de purpură și pânză de in; șicile regale însă erau lucrate din aur și pietre prețioase. Masa lui era în întregime de aur, de asemenea și vasele de bucatărie. Iar patul lui, o minunată lucrare din cel mai curat aur, îl purta cu sine în armată. Oștirea sa, în afară de popoarele străine, era formată dintr'un milion de soldați, așa fel că dacă se întâmpla ca un scit să moară, altul să-l înlocuiască îndată. Armele soldaților săi erau lucrate mai ales din piele și din diferite feluri de metale și ei aveau arcuri, pumnale și lănci. Insigna regelui Ethela, pe care de obicei o purta pe propriul său scut, avea asemănarea unei păsări ce se numește în ungurește turul ²⁾, în cap cu o coroană. Această insignă Hunii au purtat-o în totdeauna cu ei

1) *Ethela*, Attila. Vezi portretul ce-i face Iordanes, *Getica*, cap. 35.

2) *Turul*. Attila avea pe scutul său chipul unui vultur, *astur*.

în armată, câtă vreme au trăit în comunitate, până în timpul ducelui Geicha. Deci la ei și la alte popoare de acest fel, Ethela, regele Hunilor, era mai deosebit decât alți regi din timpul său și din toată lumea. El dorea să ajungă stăpânul cetăților, fortărețelor și orașelor și să dispună de ele. Nu-i plăcea însă să locuiască în ele, căci mergea împreună cu mulțimea soldaților săi în câmp cu corturile și cu carele; iar popoarele străine cari îl însoțeau steteau în cetăți și în sate. Modul de îmbrăcăminte și fasonul lor, atât pentru sine cât și pentru poporul său, era cel al Mezilor.

CAPITOLUL III.

FAPTELE LUI ATILA DE LA VICTORIA REPURTATA LA CEZUNMAUR PANA LA OMORUL LUI BUDA.

§ 1. *Romanii fiind biruiți la Cezunmaur, Attila devastează o mare parte din Europa.*

După ce însă Romanii au fost biruiți în lupta dela Cezunmaur și s'au risipit în toate părțile, regele Ethela s'a întors în tabăra nației sale și descălecând aci a rămas câteva zile dincolo de Tisa. În urmă a căutat să-și stabilească curtea principală la Scewen. Aci se spune că a venit Ditricus din Verona împreună cu principii germani și au adus omagiul lor întreg lui Ethela și Hunilor. I-a sugerat în același timp ideea că ar trebui să atace regatele din Apus. Imbrățișând povăța, a dat ordin numai decât să se adune armata. Și a pornit din Sicambria, a supus mai întâiu Illiricul, apoi a trecut Rinul la Constanța. De aci însă scoborând pe Rin în jos, este întâmpinat de regele Sigismund ¹⁾ cu o armată colosală la Basilea ²⁾. Pe acesta biruindu-l într'un atac, l-a silit să se supună puterii sale. Plecând în urmă de aci, a asediat cetatea Argentina pe care mai înainte nici unul dintre împărații romani nu putuse să o cucerească. «Spaima lumii» a cucerit-o dărâmându-i zidul așa fel ca să rămână pentru toți trecătorii o cale liberă și a dat porunca să nu se mai sclumbe cât va trăi. Din această cauză cetatea s'a numit în urmă nu Argentina ³⁾, ci Strozburc până în ziua de astăzi. Pornind apoi de aci cu oastea sa, a distrus cetățile

---

1) *Rex Sigismundus*. Regele Burgundiei care a domnit dela 516—523.

2) *Basilea*, cetate în Elveția.

3) *Argentina civitas*, azi Strassburg.

Luxovium, Bizancia, Chalon, Masticonia, Lingonia și Lugdunum din Burgundia. A coborât în urmă pe lângă Ron împotriva Cathalaunilor, unde și-a împărțit armata, destinând a treia parte din nația sa, împreună cu generali distinși, împotriva Sultanului ¹⁾ Miramammona, adică al Marrocului. Aflând despre aceasta Mirania a fugit din orașul Sibiliei dinaintea Hunilor în Marochia, trecând peste brațul Sibiliei. Intr'aceea, l'a atacat atunci pe neașteptate pe regele Ethela un patrician roman numit Aetius ²⁾ împreună cu zece regi din apus. Dar, în momentul când ei căutau să lovească pe regele Ethela într'un atac fără de veste, acesta e cerut de la ei un armistițiu, pentru ca să-și poată aduna oștirea, care nu era de față. Ei refuzând, s'a încins lupta între ambele armate de dimineața până noaptea în câmpia Beluider. Intre amândouă oștirile era un pârâu curgător, așa de mic, că dacă cineva ar fi aruncat în albia râului un buștean, apa n'ar mai fi putut să curgă în jos în albie. După ce s'a sfârșit însă lupta s'a făcut un astfel de torent din sângele de animale și de oameni, că ar fi târit un vizitiu cu car cu tot și oameni înarmați. Și, din cauza torentului în armată a fost o mare peire. Și această bătălie care s'a dat între Huni și regii din Occident, în locul amintit mai sus se spune de bătrâni că a fost mai mare decât toate bătăliile din lumea aceasta, din câte s'au săvârșit într'un singur loc și într'o singură zi. În această bătălie este omorît ca un nenorocit regele Goșilor Aldaricus. Iar, când ceilalți regi au aflat despre moartea lui, au luat-o la fugă. Tot din această zi a crescut curajul Hunilor și al regelui Ethela și groaza a cuprins tot globul pământesc și multe țări, aflând despre aceasta, s'au supus dând bani și tribut.

§ 2. *A treia parte din oastea lui Attila rămâne în Catalaunia.*

Al treilea grup însă de armată care fusese destinată împotriva lui Miramammona, neputând, din cauza întârzierii, să ia parte la luptă a rămas până la moartea sa (a lui Ethela) la Catalauni și, în cele din urmă, s'au prefăcut în cetățeni Catalauni. Hunii erau, în afară de naționalitățile străine, treisute treizeci de mii, treizeci și doi. Dintre acești Huni, mai mulți înși fuseseră orânduși ca șefi de armată, cari pe limba Hunilor se numeau Spani. După numele acces-

1) Soldanum Marroque, Sultanul din Maroco.

2) Aetius, originar din Silistra-Durostorum.

toră s'a numit în urmă toată Ispania, câtă vreme mai înainte se numea Catalaunia.

§ 3. *Continuarea victoriilor lui Attila.*

Iar Ethela și Hunii, după ce au mas câtva timp în Beluider, s'au retras, în urmă, și au intrat în cetatea Tulna, unde au fost primiți de cetățeni cu mari onoruri. Pornind apoi de aci au ars cu foc cetatea Reims din Gallia care rezistase în marșul lui Ethela și a omorât pe toți soldații și pe toți cetățenii ce se închiseseră înăuntru. După ce a distrus astfel Franța și Flandria a trecut peste Rin la Colonia ¹⁾, unde sălbătăcia hunică a ucis mișelește pe Sfânta Urzula, fiica regelui Britanilor împreună cu 11.000 de fete. De aci plecând în Turingia a ținut adunare la Isnac și a orânduit o mare oaste împotriva Dacilor ²⁾, Norvegilor, Frisonilor, Lituaniilor și Pruthenilor pe cari i-a subjugat după ce i-a biruit și i-a umilit.

§ 4. *Attila ucide pe fratele său Buda.*

Plecând dela Isnac, după ce a ținut adunarea, a venit în Sicambria unde cu propria sa mână a ucis pe fratele său Buda, dând ordin să-i arunce trupul în Dunăre, fiindcă, în vreme ce el însuși, Ethela, se lupta în regiunile din apus acela trecuse cu stăpânirea sa peste limitele stabilite între el și fratele său. Căci el dispusese ca Sicambria să se numească după numele său. Și cu toate că regele Ethela interzisese Hunilor și celorlalte popoare ca cetatea să se numească a lui Ethela, Teutonicii având groază de opreliște, au numit-o Echulbure ³⁾. Hunii însă, nesocotind prea mult porunca, până în ziua de astăzi o numesc, ca și mai înainte, Oubuda ⁴⁾.

§ 5. *Attila așează observatori în toate părțile lumii.*

Petrecându-se deci astfel lucrurile, a stat într'o odihnă neîntreruptă cinci ani în Sicambria și a așezat observatori în cele patru părți ale lumii. Prima grupă de observatori a orânduit-o în șir pornind din

---

1) Colonia, Köln.

2) Dacos, locuitorii din Dania sau Danemarca.

3) Urbs Ethelae, Ecilburg, Etzelburg lângă Buda.

4) Oubuda, O-Buda, Buda Veche.

Sicambria, așa fel ca strigătul unuia să poată fi auzit de celălalt și la Colonia, cetate din Germania, obiceiul era să vegheze ziua și noaptea. A doua făcea de pază până în Lituania; a treia pe țărmul fluviului Don; iar a patra în Iadra, o cetate din Dalmația. Prin glasul și strigătul acestora cele patru părți ale lumii puteau să afle ce face și ce gânduri are regele Ethela.

CAPITOLUL IV.

DIGRESIUNI

SAU POVESTIREA VICTORIILOR LUI ATILA, DELA UCIDEREA FRATELUI SAU BUDA, PÂNĂ LA MOARTEA SA. INTOARCEREA HUNILOR ÎN SCYTHIA.

§ 1. *Descrierea victoriilor lui Attila și asediul Aquileei.*

Orașele din Pannonia, Pamfalia, Macedonia, Dalmația și Frigia cari fuseseră pustiite prin jafurile și asediile Hunilor, părăsindu-și solul natal, trecură, cu îngăduința lui Attila în Apulia, pe marea Adriatică; Blackii cari fuseseră pastorii și colonii lor rămânând de bună voie în Pannonia. Iar, după un repaus de cinci ani în Sicambria, Ethela a căutat să completeze lipsa părții a treia din armata sa, care rămăsese în Catalaunia și după ce își ținu adunarea anuală, trecând din Pannonia prin Stiria, Carintia și Dalmația, s'au adunat cu toții la un loc în cetatea Salona de lângă marea Adriatică și în Spaletum ¹⁾. Aci a dărâmat ambele cetăți, dându-le foc. În urmă, pornind pe lângă mare, a ocupat cetățile Tragura ²⁾, Sebenicul ³⁾, Scardona ⁴⁾ Iadra ⁵⁾, Nona ⁶⁾, Sena ⁷⁾, Pola ⁸⁾, Parentia ⁹⁾, Capostiria ¹⁰⁾, Triestina ¹¹⁾ și alte multe orașe și a ajuns în sfârșit prin munți la

---

1) *Spaletum*, Spalato, azi Split, în Dalmația.

2) *Tragura*, Trau.

3) *Sebenicum*, Sebenico.

4) *Scardona*, Scardona.

5) *Yadra*, Zara.

6) *Nona*, Nona „Nin.

7) *Sena*, Zengg.

8) *Pola*, Pola.

9) *Parentia*, Parenzo.

10) *Capostria*, Capo d'Istria.

11) *Terestina*, Trieste.

Aquilegia ¹²⁾). După ce a examinat mărimea acesteia, a rămas uimit și s'a crezut pierdut dacă ar lăsa numita cetate necucerită, cu atât mai vârtos cu cât se spunea că foarte mulți Longobarzi ar fi fugit aci din Pannonia, din dispreț pentru domnia Hunilor și a lui Ethela. Reclamând de la cetățeni, prin trimișii săi, pe acești Longobarzi și refuzându-i-se predarea lor, a început să cucerească cetatea prin fel de fel de mașini. Dar, neputând să o cuprinză nici decum, a asediat-o timp de un an și jumătate. Intr'una din zile însă s'a întâmplat să meargă împrejurul cetății cu mai mulți paznici ¹³⁾ cari se găseau sub zidurile ei și în cari, după credința sa, își punea cea mai mare nădejdie, a văzut că o barză ce sbura din spre mare se așează pe co-perișul unui palat, unde își avea cuibul și că de acolo, luând în cioc un pui, îl duce în văzul tuturor în trestiușul mării. Apoi, întorcându-se din nou, se spune că și pe ceilalți pui i-a transportat împreună cu cuibul său. Observând aceasta regele Ethela și-a convocat soldații și le-a spus: Uitați-vă, tovarăși, cum această barză simte prevestirea destinelor viitoare. De oarece cetatea trebuie să fie distrusă ¹⁴⁾ de noi, ea se asigură prin fugă, ca să nu piară deodată cu cetățenii. Fiți deci, pe ziua de mâine, mai viteji și veți vedea cetatea căzînd în ruină. Apoi a dat ordin să se facă uz de toate mașinele de războiu, dar fiindcă n-a putut-o cuceri cu mașinile, a recurs, în cele din urmă, la o tactică scitică și a cerut câte o șa dela fiecare din cei un milion de soldați și făcând un turn de șei a dat ordin ca ele să fie aprinse lângă zid. De flacăra și căldura acestora se spune că zidul s'a desfăcut și a căzut la pământ cu turnuri cu tot. Văzând aceasta cetățenii au părăsit cu toții cetatea și au fugit pe o insulă ¹⁵⁾ din mare. Și, au intrat în această insulă cu gândul să rămâie aci pentru totdeauna, dar, au zăbovit în ea numai puțini ani și, în cele din urmă, de frica regelui Ethela, au intrat în bălțile Realt, unde se găsesc și acum. De aceea, insula până în ziua de astăzi pe limba venețiană se numește Vecca Venesia. Veneti însă sunt Troiani, după cum se rostește cronica celor vechi ¹⁶⁾: «Veneti în adevăr sunt Troiani etc.». Căci după dărâmarea Troiei, ei au rămas tot timpul la Aquilegia, pe care se spune că au fundat-o. Unii însă cred că Veneti au fost din Sabaria. Dar Sabaria

12) *Aquilegia*, Aquilea.

13) *Fitonici*, Cf. Gotifr. Viterb. p. 187: per fitones eventum rei perquirat.

14) *Civitatem ruituram* cf. Iordanes, *Getica*, 42.

15) *In insulam fugierunt*, cf. Gotifr. Viterb. p. 187.

16) *Chronica Venetorum*. Tradiția despre descendența Veneților din Troian este veche.

fusesc locuită de Longobarzi. In ea (Aquilegia) era o școală generală pentru tot neamul pământesc, celebră pentru muzele poeziilor și pentru doctrinele filosofice, supusă însă diferitelor idolatrii rătăcite. Pe aceasta a pustiit-o mai întâiu regele Goților, numit Archelaus ¹⁾, dar după aceea ei au fost goniți din Pannonia de Huni și acum se știe că ei locuiesc pe malurile Tycinului și se numesc Papieni.

§ 2. După cucerirea Aquileei, Hunii devastază Italia.
Delegația Papei Leon.

După ce însă regele Ethela a cucerit Aquilegia, a venit apoi la Forum Julii, unde după cucerirea cetății Concordia, a intrat în marca Lombardiei și a subjugat puterii sale Tarvisium, Brixia, Padua, Cremona, Verona, Mantua, Pergamum, Mediolanum, Ferraria și alte mai multe cetăți din Italia. După aceasta, venind în grabă la Ravenna, Arhiepiscopul Arianilor care făcuse ca în această cetate să se ridice împotriva Scaunului Apostolic doisprezece cardinali ce urmau secta sa, posedând un tesaur enorm, a introdus pe ascuns în cetate, fără știrea cetățenilor, pe Huni. Și a pus să fie uciși catolicii mai de frunte din oraș, făgăduind lui Attila că dacă va adopta secta sa și va persecuta pe creștini, el va aduce sub stăpânirea lui fără oboseală și fără cheltuială pentru poporul lui, orașul Roma și toată Italia și Africa. Ethela a primit propunerea mai mult din sete de domnie decât pentru amintita sectă. Romanii însă, aflând de primejdie, fiindcă de aci înainte era periclitat creștinismul, au trimis la Ethela pe marce pontifice ²⁾ Roman, Leon, rugându-l să plece din ținutul Lombarzilor și-i vor plăti și tribut și-i vor da poporul ce ar dori. Deci Apostolicul împreună cu comiți și cu clerul roman veni în grabă în câmpia dinaintea Ravennei, având să-i vorbească. Și pe când și dintr'o parte și din alta vorbeau călări și în vreme ce regelui îi venea greu să primească ceea ce cereau Romanii, s'a întâmplat ca, în timpul convorbirii, Ethela să se uite în sus și să vadă deasupra capului său atârând un om cu o sabie ce se mișca mereu și care amenința să-i taie capul. Cuprins de groază din această cauză, a aprobat toate cererile Romanilor și astfel Apostolicul s'a întors vesel la Roma și regele a intrat în Ravenna. Aci punând să fie prins Arhiepiscopul

---

1) *Archelaus* era rege al Goților.

2) *Forum Julii*, Frejus.

3) *Romanorum Antistitem*, Papa Leon, după alții Papa Benedict.

Arian împreună cu toți adepții săi și cu toți complicii săi, după ce i-a stors șazzeci de mii de mărci de aur, a făcut să li se taie la toți capul.

§ 3. Victoriile căpitămului Zoard.

Și pe când, în vremea aceasta, Ethela zăbovia la Ravenna, generalul său Zoard, șeful armatei regale, împreună cu oastea Hunilor, intră în Apulia și Calabria, unde dărâmă cetățile Regina și Terralaboris, armata lui devastează până la muntele Cassinus, și de aci în cele din urmă se întoarce încărcat de victorie la Ravenna. După ce toate acestea s'au petrecut astfel, regele Ethela revine din Italia în Pannonia. Și întinzându-și astfel domnia în lung și lat, spre apua, răsărit, miază noapte și miază zi, îl bătea gândul să treacă peste mare și să eubjuge și Egiptul și Asiria și Africa.

§ 4. Noua căsătorie a lui Attila și moartea ce i-a urmat.

În timpul acesta, îi s'a adus, într'una din zile, ca mireasă, fiica regelui Bractanilor, cu numele Micolt¹⁾, de o frumusețe mai mult decât omenească, cu care se spune că atâta dragoste a făcut că a întrecut orice măsură. Fiindcă chiar în acea noapte în care a cunoscut-o trupește, după ce făcuse exces de băntură și după ce a abuzat de dragostea sa, adormind cu fața în sus, l-a năpădit din nări sângele care neavând loc să iasă, i-a intrat pe gât, unde închegându-se și împedcându-i suflarea, a sufocat pe «Spaima lumii». Iar Micolt, sculându-se din somn, și căutând să-și scoale bărbatul, mișcându-l de mai multe ori, n'a putut să-l miște și observându-i corpul rece și lipsit de căldura naturală, a chemat prin țipete robii din casă, strigând că stăpânul ei a intrat pe calea veșniciei. Aceștia, prin urletele lor îngrozitoare, au făcut să alerge la ușile palatului toți paznicii. În urmă l-au înmormântat în locul amintit mai sus, împreună cu Wela, Caduchia și alți căpitani.

§ 5. Cearta dintre fiii lui Attila; încetarea puterii Hunilor în Europa.

După ce s'a aflat în public despre moartea lui Attila, întregul glob pământesc a fost cuprins de groază și inimizii lui nu știeau ce să se facă, să plângă sau să se bucure; ei se temeau de mulțimea fii-

---

1) Micolt, după Jordanes se numea Ildico.

lor lui cari erau nenumărați, cât un popor întreg. Se credea că după el va domni unul din fiii săi. Din cauza vicleniei lui Ditricus din Verona și a principilor germani pe umerii cărora se sprijinise domnia regelui Ethela, comunitatea Hunilor s'a împărțit în două, dintre cari unii se străduiau să pună ca rege după Ethela pe Chaba, fiul regelui Ethela, născut din fiica împăratului Grecilor adecă a lui Honorius ¹⁾, alții pe Aladarius născut din principesa Germaniei Cremilda ²⁾. Fiindcă cei mai mulți erau de partea lui Chaba, iar națiile străine de partea lui Aladarius, la început au domnit împreună amândoi. Prin șiretenia lui Ditricus însă, care era de partea lui Aladarius, se pornește războiul între ei. În prima luptă Aladarius este biruit, în a doua însă care s'a dat la Sicambria, neîntrerupt timp de cincisprezece zile, armata lui Chaba este învinsă și nimicită până într'atâta că au mai rămas numai puțini din fiii lui Ethela și foarte puțini Huni. Acesta este războiul pe care Hunii l-au chemat, numele rămânând până astăzi, războiul Crumbelt. În acest războiul atâta sânge nemțesc s'a vărsat că, dacă Teutonicii de rușine n'ar ascunde-o și dacă ar voi să o mărturisească deschis, apa Dunării, timp de mai multe zile, n'a putut fi băută nici de oameni nici de vite, fiind inundată cu sânge dela Sicambria până la orașul Potentia. Chaba atunci a fugit în Grecia la Honorius împreună cu 15.000 de Huni, și deși acesta ar fi voit să-l reție și să-l facă cetățean grec, n'a rămas, ci s'a întors în Scithia la nația tatălui său și la rude. Și, cum a intrat în Scithia, a și început să îndemne să se întoarcă în Pannonia ca să se răzbune asupra Germanilor.

§ 6. Secuii, rămășițe ale Hunilor.

Mai rămăseseră dintre Huni trei mii de bărbați, cari au scăpat cu fuga din războiul Crimildin și cari, temându-se de popoarele din apus, au rămas tot timpul în câmpia dela Chigla ³⁾, până în vremea lui Arpad. Acetșia aci nu s'au chemat Huni, ci Zaculi ⁴⁾. Căci acești Zaculi sunt rămășițe de ale Hunilor cari, când au aflat că Ungurii se

1) *Honorii genitum*, cf. Jordanes, *Getica*, 42.

2) *Aladarium ex Cremildi*. După *Nibelungenlied* Chrimhild a fost un principe care a trăit în sec. V și care a răzburat la Buda moartea lui Siegfried. După aceasta, s'ar fi numit în urmă localitatea Creenfeld și Kreinfeld, din care s'a născut apoi Kelénföld al Ungurilor Cf. Podhadzky, *op. cit.*, p. 32.

3) *Chigla*, până astăzi încă neidentificată.

4) *Zaculos*. Siculi, Szekler, Secuii.

întorc din nou în Pannonia, le-au ieșit în cale, când se întorceau, în Ruthenia și, după ce au cucerit împreună Pannonia, au dobândit o parte din aceasta, însă nu în câmpia Pannoniei, ci, vecini cu Blackii, au avut aceeași soarte în munți. De aceea, amestecându-se cu Blackii, se spune că se folosesc de literile lor. Acești Zaculi au crezut că Chaba a murit. De aceea, poporul până în ziua de astăzi are proverbul: Atunci să mi te întorci, când se va întoarce Chaba din Grecia ¹⁾. Acest Chaba este deci fiul legitim al lui Ethela, născut din fiica lui Honorius, împăratul Grecilor, ai cărui fii s'au numit Edemen și Ed. Edemen însă când Ungurii s'au întors pentru a doua oară în Pannonia, a venit cu foarte multe rude de ale tatălui și ale mamei sale, căci mama sa era de origine dela Corosmini. Ed însă a rămas în Scitia la tatăl său. Din acest Chaba se trage familia lui Aba. Chaba când s'a dus în Scitia, fiindcă se lăuda cu titlul de nobil al mamei sale, nobilimea Hunilor l-a desconsiderat, spunând că el nu este un adevărat fiu al Scitiei, ci un intrus dintr'o nație străină. De aceea, el nu și-a luat o soție din Scitia, ci și-a luat una din neamul Corosmin.

§ 7. Stăpânii Pannoniei după alungarea Hunilor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

După ce însă fiii lui Ethela au pierit aproape cu toții, împreună cu poporul scitic, în războiul Crumbelt, Pannonia a trăit zece ani fără de rege, rămânând în ea numai străinii ²⁾ Slavii, Grecii, Teutonii, Messianii și Vlahii, cari, în timpul vieții lui Ethela îi serveau ca robi. S'a ridicat în urmă Zuataplug, fiul lui Morot, principe din Polonia care, după ce a subjugat Bracta, a domnit peste Bulgari și Messiani, începând, după exterminarea Hunilor să stăpânească, de asemenea, și în Polonia. Ungurii de la fluviul Hung, atrăgându-l pe acesta cu darurile lor, după ce l-au spionat prin spioni și după ce au flat că oastea lui nu e bine înarmată, atacându-l chiar pe el, Zuataplug, aproape de râul Racus, lângă Banhida ³⁾, într'un oraș, ale cărui urme se mai văd și astăzi ⁴⁾, l-au omorât, împreună cu toată armata sa, și astfel ei începură să stăpânească peste toate popoarele din Pannonia, amintite mai sus. Unii susțin că Ungurii, la a doua lor

1) *Tunc redire debeas*. Keza trebuia să cunoască bine pe Secui, dacă până și proverbiile lor le știa. Cf. Iorga, *Bul. de la sect. hist.* IX, 3, a. 1921, p. 219.

2) *Advenis* Un atribut raportându-se la mai multe substantive, în limba Latină, în general, se exprimă o singură dată.

3) *Banhida*, Ban-hid, Podul Banului, lângă Tata, în jud. Komorn.

4) *Adhuc eminent*. Pare a fi luat această informație din tradiția populară.

venire în Pannonia, n'au găsit domnind pe Zuataplug, ci pe Morot. Aceasta va fi provenit de acolo, fiindcă Morot, tatăl lui, era mai mare ca titlu, dar, fiind istovit de bătrânețe, stetea liniștit acasă în fortăreața sa dela Bezprem ¹⁾. Când a auzit despre nenorocirea ce s'a întâmplat fiului său, și-a sfârșit viața printr'o moarte subită. Fiul său însă era nou în domnie.

Sfârșitul cărții I despre venirea Ungurilor.

CARTEA II

INTOARCEREA UNGURILOR

CAPITOLUL I.

A DOUA SOSIRE A HUNILOR IN PANNONIA. ISPRĂVILE LOR SUBT DUCI.

§ 1. *Introducere.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

După ce am vorbit despre originea Hunilor, despre războaiele lor fericite și nefericite, și de câte ori și-au schimbat lăcașurile, să vedem acum, când s'au întors în Pannonia pentru a doua oară, cari au fost căpitaniii celor ce s'au întors și cât de mare a fost numărul oștilor lor. Aceasta am socotit-o vrednic să o arătăm în prezenta lucrare.

§ 2. *Când s'au întors a doua oară în Pannonia Hunii sau Ungurii?*

Pe când domnia în Germania și Italia Otto din Suevia, în Franța regele Ludovic, fiul lui Lothar, iar în Grecia cărma o avea Antonius cel Tare ²⁾, fiul lui Teodor, în anul 872 de la întruparea lui Isus Christos, Hunii sau Ungurii intrară din nou în Pannonia, după ce trecuseră prin țara Bessilor, a Comanilor Albi și cetatea Kyo și apoi se așezară la fluviul numit Hung, unde fundară o fortăreață ³⁾. După acest fluviu au fost numiți ei de popoarele din Occident Unguri. Și, fiindcă după această fortăreață, au mai fundat încă alte șase, au ră-

---

1) *Bezprem*. După Anonymus la *Vesprém* era o garnizoană romană.

2) *Antonius* sau *Antonius Durus* nu se găsește printre împărații din Constantinopol.

3) *Hung*. Pasagiul acesta Simon de Keza pare a-l fi împrumutat de la Anonymus.

mas câtva timp în acele părți. În urmă, murind Zuataplug, în chipul cum am arătat mai sus, și-au împărțit armata în șapte, așa fel ca fiecare armată să aibă, în afară de centurioni și decurioni, câte un căpitan, de care, întocmai ca de un duce, trebuiau să asculte fără condiții și să i se supună. Căci avea fiecare armată câte 30.000 de bărbați înarmați, în afară de decurioni și de prefecți.

§ 3. *Trecerea Dunării.*

Pornind deci cu steagurile ridicate, împreună cu soțiile, copiii și turmele lor, trec Dunărea la Pesta și vadul Zub și cuceriră lângă Dunăre o fortăreață în care se strânseseră soldații lui Zuataplug, câți mai putuseră să scape cu fuga. Aci au omorât pe o rudă a lui Moroi, pe un moșneag, împreună cu alții; tradiția până în ziua de astăzi spune, fără temei, că ar fi fost însuși Morot.

BCJ Cluj/Gatinel/Arpad/Cluj § 4. *Arpad, întâiul între căpitani.*

Dintre acești căpitani mai bogat în avere și mai influent ca neam era Arpad, fiul lui Almus, fiul lui Elad, fiul lui Uger din familia Turul. Deci acest Arpad împreună cu neamul său a străbătut cel dintâiu munții Rutheniei și și-a fixat lângă fluviul Ung el cel dintâiu tabăra sa, fiindcă această familie mai presus de toate celelalte triburi scitice era investită cu demnitatea de a avea prerogativa de a merge în fruntea armatelor la înaintare și de a fi cea din urmă la retragere.

§ 5. *Arpad își așază tabăra la Alba.*

Și după ce a trecut Dunărea și a intrat în Pannonia, Arpad însuși și-a fixat tabăra în locul unde în urmă a fost fundată cetatea Alba. Acesta este primul loc al descălecării lui Arpad.

§ 6. *Al doilea căpitan Zobole.*

Iar căpitanul amatei a doua se chema Zobole care și-a fixat tabăra în acel loc unde se afla Chakwara, pustiită în urmă. Din acest Zobole se trage neamul lui Chak.

§ 7. *Al treilea căpitan Jula.*

Căpitanul armatei a treia a fost Jula; acesta, după ce a intrat, împreună cu alții în Pannonia, a locuit mai târziu în părțile Erteuelu.

§ 8. *Al patrulea căpitan Urs.*

Căpitanul armatei a patra s'a numit Urs; acesta se zice că și-a fixat corturile lângă fluviul Soio.

§ 9. *Al cincilea căpitan Cund.*

Căpitanul armatei a cincea însă s'a numit Cund. Acesta a locuit lângă Nyr, iar fiii săi s'au chemat Cusid și Cupian.

§ 10. *Al șaselea căpitan Lel.*

Lel a fost conducătorul armatei a șasea. Acesta, după ce a locuit la început lângă Golgocha ¹⁾, în urmă, după distrugerea Mesianilor și Boemilor se spune că a trăit în sfârșit în părțile Nitriei ²⁾. Din acesta își trage originea tribul și neamul Zuard.

§ 11. *Al șaptelea căpitan Bulch.*

Iar ducele armatei a șaptea s'a numit Werbulchu. El se spune că a descălecat în Zala ³⁾, lângă lacul Bolotum. Și s'a numit Werbulchu fiindcă atunci când bunicul său a fost ucis de Teutoni în războiul Crimildin și după ce faptul a fost constatat ca sigur, voind să se răzbune împotriva lor, a pus să fie fripiți în frigare mai mulți Germani și se spune că s'a aprins de atâta cruzime că a băut, ca vinul, chiar sângele unora dintre ei.

§ 12. *Celelalte neamuri își aleg locurile după plac; în urmă invadează țările Moravilor, Boemilor și ale altora.*

Astfel acești căpitani și-au ales locurile de descălecat, după

---

1) *Golgotha*, poate *Galgocz*, lângă fluviul *Waag*.

2) *Nitria*, *Neutra*, lângă fluviul *Neutra*.

3) *Zala*, orașul *Zala*, din comitatul *Zala*, nu departe de lacul *Balaton*.

4) *Verbulchu*, înseamnă *Sanguinarius*, dela ung. *ver*, sânge.

cum s'a spus mai sus. De asemenea și celelalte neamuri și-au ales locuri unde le-au plăcut.

După ce însă au cuprins Pannonia și după ce s'au stabilit pe loc, au început să jefuiască în urmă de toate averile lor Moravia și Boemia și au omorât în războiu pe ducele lor Waratislaus. După aceasta intrând ca dușmani în Carinthia până dincolo de fortăreața Leopah ¹⁾, ducele de Merania, cu numele Gotfridus, și ducele Eberhardus, împreună cu patriarhul din Aquilegia i-au ieșit înainte și s'a încins o luptă crâncenă. Și cu toate că au căzut mai mulți dintre Unguri, în această bătălie au fost uciși amândoi ducii, patriarhul scăpând cu fuga. În urmă pustiesc Carinthia, Stiria și Carniolia și se întorc încărcăți de o foarte mare pradă. Când însă împăratul Conrad a aflat despre jefuirea poporului său, a plecat din Italia și a intrat în cetatea Augusta din Suevia, pentru ca de aci pornind să cază asupra Ungurilor. Dar între timp se iscă la Roma un războiu intern și împăratul se întoarce la Roma.

§ 13. *Devastarea Bulgariei, a cetății Frejus și a Lombardiei.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Atunci Ungurii pornind din nou intră în Bulgaria din care scot nenumărate turme de vite și prizonieri, întorcându-se apoi victorioși în Pannonia. Într'o altă împrejurare intră de asemenea prin Forum Julii în Lombardia unde, după ce ucid pe episcopul Luitandus din cetatea Wercelle, consilierul cel mai credincios al împăratului Carol, răpesc din catedrala lui un tezaur enorm și după ce distrug aproape toată Lombardia se întorc în Pannonia cu o pradă colosală.

§ 14. *Invazia în Occidentul Europei.*

După aceea devastează Saxonia, Thuringia, Suavia, trecând Rinul la Magunția, Franța Orientală și Burgundia dărâmând chiar mai multe biserici. Dar, pe când, la întoarcerea lor, treceau peste Rin la Constanța și veneau, încărcăți de glorie, spre Bavaria, armata germană îi atacă pe neașteptate, lângă fortăreața Abah. Rezistând însă acestora vitejește, la sfârșitul luptei Teutonicii sunt învinși de săgețile lor și aci este făcut prizonier Hertindus de Suarchumburg, mareșalul împăratului, adevă generalisimul armatei și, împreună cu

---

1) *Leopach*, poate Laibach-Lubliana.

el, alți mai mulți nobili și deși pentru răscumpărarea lor s'a oferit nenumărat bănet, sunt uciși în mod crud cu săgețile puși la țântă înaintea Ratisponei și în fața cetățenilor cari steteau pe ziduri uimiți. Și astfel, în sfârșit, se întorc acasă victorioși și cu o foarte mare pradă.

§ 15. Dezastrul dela Merseburg, a. 955.

După ce a trecut câtăva vreme, *Lel* și *Bulchu* sunt trimiși de comunitatea Ungurilor cu destinația pentru *Teutonia* și după ce au ajuns la *Augusta*, își fixară, dincolo de fluviul *Lyh*, tabăra într'o câmpie și începură să atace cu războiu cetatea ziua și noaptea. Dar, fiindcă prin asalturi neprevăzute n'au putut să o cuprinză și, în încăpăținarea lor, nevoind să se retragă din împrejurimile orașului, episcopul *Urricus*¹⁾, împreună cu concetățenii săi au trimis vestitori la împărat rugându-l insistent să vie în ajutorul cetății, fiindcă Ungurii asediatorii, cu toate că sunt foarte numeroși, nu-și au pază în deajuns și foarte ușor ar putea să fie bătuti. Deci plecând împăratul de la curtea sa din *Ulm*, sosi în grabă și după ce a examinat într'ascuns situația și armata Ungurilor, pe la ora trei, în timpul unei ploii, a năvălit asupra lor și a bătut repede trupele ce staționau în apropierea cetății. Văzând aceasta *Lel* și *Bulchu* au căutat să scape cu fuga și imbarcându-se într'o corabie, s'au lăsat în jos pe *Dunăre* ca să fugă în *Ungaria*. Dar, în trecerea lor la *Ratispona*²⁾ fiind capturați, sunt trimiși împăratului. Împăratul condamnându-i prin judecată la spânzurătoare a poruncit să fie spânzurați în furci la *Ratispona*. Unii însă susțin, dar fără temei, că au fost altfel condamnați, că fiind duși la împărat, unul dintre ei ar fi ucis chiar pe împărat, lovindu-l în cap cu o trompetă³⁾. Această povestire nu e verosimilă și cel ce o crede dă dovadă de ușurință de minte. Căci persoanele vinovate sunt prezentate în fața principilor cu mâinile legate. Este însă adevărat că în cărțile cronicilor se găsește scris că cei condamnați au vorbit împăratului cu îndrăzneală și cu injurii, afirmând că dacă el va pune să fie omorâți, nici un prizonier din neamul lui nu va putea să mai scape cu vieată, ci sau va fi aruncat într'o veșnică robie sau va fi omorât fără judecată prealabilă. Ceea ce s'a și întâm-

1) *Urricus*, *Udalricus* cf. *Gotifr. Vilerb.* p. 234.

2) *Ratispona*, *Regensburg*.

3) *Caesarem occidisset feriendo*. Cf. detalii în *Chr. pict. Vindob.* c. 33.

plat. Fiindcă, îndată ce Ungurii au auzit cum i-a omorât împăratul, pe toți prizonierii teutonici, atât femei cât și copii mici, i-au ucis, la 20.000.

§ 16. *A doua armată a Ungurilor răzbună dezastrul tovarășilor lor.*

A doua armată însă care staționa la oarecare depărtare de Augusta, când a simțit atacul împăratului asupra tovarășilor lor, s'au strâns într'o pădure și când au aflat că armata lui este risipită, au urmărit grosul oștirii împărătești ce se îndrepta spre Rin. Și în mare forțat ajungând-o într'o câmpie, Ungurii se adună deodată ca albinele și atacându-i cu săgețile, nu le-a îngăduit nici să înainteze nici să se retragă și, în sfârșit, ca niște morți s'au predat în mâinile Ungurilor. Pe câți au prins, le-au tăiat îndată la toți capul, pentru moartea tovarășilor. Și au fost soldați și scutieri, cărora li s'au tăiat capul, ca la 8000.

§ 17. *După devastarea diferitelor regiuni, Ungurii se întorc acasă.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Plecând de aci au trecut în urmă fluviul Dunării la Ulma și când au ajuns la mănăstirea Wiltensă au jefuit-o de un mare tezaur și după aceasta, distrugând toată Suevia, trec peste Rin la Wormantia și dădură peste doi duci, anume cel din Lotharingia și cel din Suevia cari veneau împotriva lor cu o foarte mare oaste. După ce i-au bătut și pus pe fugă, au intrat, în sfârșit, în Franța, unde creștinii și călugării organizaseră împotriva lor o puternică goană. Pornind apoi de aci au ajuns până la fluviul Ron, și au jefuit două cetăți și anume Segusa ¹⁾ și Taurina, croindu-și drumul spre Alpii Italiei. Și după ce au văzut șesul Lombardiei într'o mare raită ²⁾, făcură multe prăzi, cu cari în sfârșit s'au întors acasă.

§ 18. *Germanii și Galii încheie alianță împotriva Ungurilor.*

După peirea lui Lel și a lui Bulchu, după cum am arătat mai sus, armata s'a potolită, ne mai intrând în urmă în Germania. Căci Franța și Germania făcură o alianță strânsă și s'au unit la un loc,

1) Segusa, Susa.

2) *Concitatibus cursibus*. Fraza este identică cu cea a lui Anonymus fie că s'împrumutat-o de la el, fie că au întrebuințat același izvor.

trebuind să reziste până la moarte, dacă ar mai fi venit Ungurii. De aceea, până în timpul regelui Ștefan, Ungurii esitau de a mai intra în Germania spre a nu fi atacați de popoarele Occidentului unite împreună.

§ 19. Ungurii jefuesc Italia, Bulgaria și Grecia.

După ce au jefuit mai multe provincii din Italia, au stat liniștiți timp de câțiva ani. În urmă, intrând în Bulgaria, au ajuns până la Ydropolis ¹⁾. Și fiindcă n'au întâlnit armată venind împotriva lor au înaintat până la Constantinopol și au descălecat lângă zidurile cetății. Atunci le ieși înainte un Grec înalt, cât un uriaș, care cerea să se lupte cu doi Unguri, strigând că dacă n'ar culca la pământ pe amândoi Ungurii, de atunci înainte Grecia să fie tributară Ungurilor. Și, de oarece acest Grec era foarte primejdios pentru armată, atunci un oacere Ungur, cu numele de Botond ²⁾, iese înaintea Grecului să se ia la luptă cu el. Până să se pregătească însă arena, Botond luând securea pe care o purta de obicei cu sine, a izbit-o în poarta de armă a cetății și dintr-o singură izbitură de secure se spune că a făcut o atâț de mare spărtură că Grecii n'au mai voit să repate în urmă poarta, lăsându-o ca o monstră. După această faptă, s'a dus neînarmat în arenă să se lupte și la spectacol Ungurii veniră călări, iar Grecii stând pe parapeturile zidurilor. Când Grecul a ieșit din oraș spre a se duce în arenă și când a văzut numai pe Botond singur, pregătit de luptă, a strigat de ce nu-și ia un al doilea Ungur ca ajutor. Atunci apropiindu-se Botond se zice că astfel l-a înșfăcat, că n'a trecut nici o oră de luptă, și Grecul este trântit la pământ așa fel că în nici un chip n'a putut să se mai ridice. La văzul acestora, împăratul Grecilor și alți fruntași ai Grecilor și chiar împărăteasa împreună cu damele eale pleacă de rușine de pe ziduri spre palatele lor, gândindu-se la cele ce se întâmplase. Și deși Grecul doborât astfel a mai trăit cu brațul rupt, această luptă a fost pricina morții sale. Iar Ungurii câștigând astfel victoria, trimit la Greci delegați cari să ceară tributul. Acestora, împăratul zâmbind, se zice că nu le-a dat nici un răspuns. Atunci Ungurii, luând înțelegere cu ducele lor Tocsun, au plecat de acolo și au pustiit toată Grecia și Bulgaria, au răpit pietri prețioase, prizonieri fără numă:, turme nesfârșite și s'au întors în cele

---

1) *Idropolis*, Adrianopol.

2) *Hungarus Botond*. Cf. Marczali, *Ungarus Geschichtsquellen*, p. 87.

din urmă veseli în Pannonia. Aceasta este ultima expediție de jaf ce au făcut-o Ungurii, în situațiunea lor de păgâni. Și astfel comunitatea Ungurilor, sub căpitanii sau ducii pe cari, după obiceiul lor, și-i alegeau, se constată că au jefuit lumea într'o parte și într'alta și că au constituit o mare primejdie până în timpul ducelui Geicha.

CAPITOLUL II.

ISTORIA UNGURILOR DE LA SF. ȘTEFAN, PÂNĂ LA MOARTEA LUI ABA.

§ 1. Ștefan cel Sfânt, primul rege, dela a. 1000 până la a. 1038.

Iar în anul 967 dela întruparea Domnului, ducele Geicha în urma unei proorocii a oracolului divin a dat naștere regelui Ștefan cel Sfânt; iar Mihai, fratele lui Geicha, a dat naștere lui Wazul și lui Ladislau cel Pleșuv. Regelui Ștefan însă îi s'au născut și alți mai mulți fii, dar mai presus de toți îi s'a născut unul numit Emeric vrednic și de cinstirea lui Dumnezeu și de cinstirea oamenilor. Regele Ștefan cel Sfânt, după ce s'a încoronat și după ce, în urmă, a fost ucis ducele Cuppan, a fost adus în Ungaria din Cele șapte castre unchiul său Jula împreună cu soția și cu cei doi fii ai lui și unind Cele șapte castre cu Pannonia a purtat războiul cu Kean, ducele Bulgarilor și al Sclavilor. Acesta fiind biruit, n'a stat la îndoială să înzestreze din banii luați dela el catedrala Prea curatei fecioare din Alba, pe care se spune că a fundat-o. Iar, după ce Dumnezeu a binecuvântat în îndurarea sa pe fericitul rege Ștefan și după ce a supus puterii lui multe popoare, regele a hotărât să renunțe la strălucirea lumii acesteia, depunând diadema regală și liberându-se de grijile lumești, să-și închine viața lui Dumnezeu singur. Iar coroana regală a dispus să o dea fiului său Emeric. Fericitul rege Ștefan era însă un iubitor de literatură, înzestrat de la natură cu talent pe care l-a cultivat; de așisderea și Emeric. Și tocmai, când prea sfințitul părinte intenționa să încredințeze fiului său grija conducerii puterii, ducele moare de o moarte năprasnică. Și l-a jelit nemângâiatul său părinte și toată Ungaria și din pricina preamarei dureri și întristări a căzut bolnav; căci suferea de podagră. Și cu atât mai mult suferea cu cât nimenea nu se găsea vrednic din sângele său care să fie ridicat la coroana regatului și care să fie în stare să păstreze în credința catolică un popor atât de nou în această credință. Iar în vremea aceasta puterile încep

să-l părăsească repede și sințindu-se istovit de boală, a trimis în grabă vestitori ca să scoată din închisoarea dela Nitra pe Wazul, fiul unchiului său pe care să-l facă după sine rege peste Unguri. Aflând despre aceasta regina Kysla, după ce s'a sfătuit cu credincioșii ei, a trimis pe comitele Sebus să apuce înaintea vestitorului regelui, să scoată ochii lui Wazul, să-i astupe urechile cu plumb topit și să fugă apoi în Boemia. Iar când, în urmă, vestitorul regelui l-a adus astfel, regele a plâns amar de cele întâmplate și chemând la sine pe Andrei, Bela și Lewenta, fiii lui Ladislau cel Pleșuv, li-a dat sfatul să se refugieze repede în Boemia. Iar el, fericitul rege Ștefan după o domnie de 46 de ani, în ziua Bunei Vestiri a Sfintei Fecioare s'a dus la Domnul și a fost înmormântat la Alba în biserica Prea curatei și fericitei Fecioare. Și îndată cântecul de chitară unguresc s'a prefăcut în cântec de jale și poporul din țara întreagă a plâns cu bocete nesfârșite pe regele lor atât de sfânt; iar băieții și fetele, îmbrăcați în haine de doliu n'au mai jucat timp de trei ani.

§ 2. *Petru, ales rege în a. 1038, este detronat în a. 1041.*

Regina Kysla ¹⁾ însă, rău sfătuită a făcut ca rege peste Unguri pe Petru Venetul ²⁾, fiul surorii sale, al cărui tată fusese duce al Veneților, pentru ca, după bunul ei plac, să poată să-și aducă la îndeplinire caprițiile sale și, nimicind libertățile, să dea pe mâna Teutonilor regatul Ungariei. Iar, după ce Petru a început să domnească, ne mai având în sufletul său cea mai mică blândețe ce s'ar fi cuvenit unei maiestăși regale și devenind crud, de o furie teutonică, a căutat să desprețuească pe nobili și să mănânce bunurile țării împreună cu Nemții și cu Latinii, cu ochiul lacom și cu inima nesăturată. Cetățile, fortărețele și toate demnitățile din regat, luându-le din mâna Ungurilor, le-a încredințat Teutonilor și Latinilor. Și, mai presus de toate, era peste măsură de afemeiat. Sateliții regelui slujindu-i, fără de nici o sfială, patimile lui josnice, pe soțiile și fetele Ungurilor, pe ori unde umbla regele, le supuneau violenței lui. Și nimenea, pe acea vreme, nu mai era sigur de cinstea soției sale sau a fetelor sale, din cauza obrăzniciei curtenilor regelui Petru. De aceea, principii și nobilii, văzând nenorocirile din țară cari se făceau împotriva legilor, după ce s'au sfătuit împreună, rugară pe rege să dea ordin

1) Kysla, Gisela, soția regelui Ștefan cel Sfânt și sora imp. Henric II-a.

2) Petrus Venetus, fiul lui Otto Urseolus, ducele Veneților.

oamenilor săi ca să pună capăt, fără întârziere, unei atât de detestabile stări de lucruri. Regele însă îngâmfat de situația sa înaltă și plin de furie și-a dat pe față, în public, tot veninul și răutatea pe care până atuncea o ținea ascunsă în suflet, grăindu-le astfel: «Cât timp voi fi în viață voi pune ca judecători, demnitari, centurioni, principii și funcționari numai pe Teutoni și pe Latini și țara regatului Ungariei umplându-o cu coloniști, o voi da în stăpânirea Teutonilor». Acesta a fost izvorul de discordie dintre regele Petru și Unguri.

§ 3. După detronarea lui Petru, este încoronat ca rege Aba, a. 1041.

Deci, în anul al treilea al domniei lui Petru, principii și nobilii din regatul Ungariei s'au unit, după sfatul episcopilor, la un loc împotriva lui Petru, cercetând cu deamănuntul dacă n'ar putea cumva găsi din familia regală pe cineva care să fie în stare să ia cârma și să-i libereze cu forța de tirania lui Petru. Și fiindcă un astfel de om putea oarecum să fie găsit în țară, au ales ca rege peste ei pe cineva chiar dintre ei, pe un oarecare comite, cu numele de Aba ¹⁾, fiul surorii regelui Ștefan cel Sfânt. Iar regele Aba după ce și-a strâns o armată de Unguri a pornit împotriva lui Petru cu gândul de a da luptă cu el. Petru însă văzându-se părăsit de ajutorul Ungurilor, a fugit în Bavaria la împăratul Henric ca să-i ceară ajutor.

Și astfel, Petru fiind gonit din domnie, tiranii de a căror purtare avuseră să sufere Ungurii, au fost dați pe față. Dintre aceștia pe unul l-au tăiat în bucăți, scoțând ochii la doi fii ai lui; pe alții i-au frânt pe mașini de fer, pe câțiva i-au ucis cu pietri. Pe Sebus însă care scosese ochii lui Wazul ²⁾, frângându-i picioarele și mâinile l-au omorât pe roată. Iar Aba, fiind consacrat de rege, după ce a anulat cele stabilite de Petru, a dat ordin ca să se observe pe viitor legile Ungurilor. În al treilea an însă al domniei lui Aba, sosește regele Petru împreună cu împăratul Henric, aducând o mare armată împotriva lui Aba. Când a aflat despre aceasta Aba a trimis soli la împărat, întrebându-l dacă este dispus să facă cu el pacc, ori nu. Împăratul arătându-i-se, în răspunsul său, dușman, și după ce s'a văzut că el umblă să restabilească pe Petru în domnia Ungariei,

---

1) *Aba*, este numit pe monete Samuel. Cf. Anonymus c. 32. Tunc dux Arpad in silua Matra dedit terram magnam Edunec et Edumenec, ex quorum progenie rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba uocabatur.

2) *Wazul*, fiul lui Mihal și vărul lui Ștefan cel Sfânt.

Aba furios invadează Austria, jefuind-o până la fluviul Trensse ³⁾, întorcându-se în urmă acasă. Apoi, trimițând o armată să facă jafuri și în Carinthia, pe când se întorceau de aci încărcăți de prăzi, Gotfridus, marchizul din Austria, atacându-i lângă Petovia ⁴⁾, se zice că le-a luat prăziile. Pe vremea aceasta Austria nu avea duci, ci marchizi ⁵⁾. Și, pe când, în vremea aceasta, împăratul se găsea la Colonia, după ce îi s'a adus la cunoștință că Ungurii, fără de nici un motiv, au atacat pe Nemți, s'a consfătuț cu principii Alamaniei, cum ar putea să răzbune ofensa adusă sieși de către Unguri printr'o ofensă identică. De aceea, a pornit o expediție uriașe și, după sfatul ducelui Ratislau din Boemia, a venit spre hotarele Ungariei din partea din spre Nord a Dunării. Solii regelui Aba însă și ai Ungurilor au promis împăratului că-i vor da satisfacție în toate, afară numai că nu vor primi pe Petru de rege, ceea ce împăratul doria cu tot dinadinsul; căci se obligase prin jurământ să-l restabilească din nou pe tronul Ungariei. Deși însă Ungurii nu admiteau pe Petru, fiindcă i-au trimis daruri și și-au dat cuvântul că vor îngădui să se întoarcă liberi prizonierii Teutonilor, împăratul determinat de sfatul ducelui de Lotharingia și mai mult molcolit de darurile primite, s'a întors în cetatea Bizantia ⁶⁾ din Burgundia. Din această cauză, regele Aba, socotindu-se acum în siguranță, a început să se poarte necuviincios și să fie îngâmfat și crud față de Unguri, disprețuitor față de nobili și să socotească ca un lucru fără de importanță de a-și călca jurământul. Ungurii, neîngăduind aceasta, făcură o conspirație împotriva lui cu gândul de a scăpa de el și de a-l omorî. Cineva dintre ei însă a descoperit conspirația și pe câți a putut prinde i-a ucis fără judecată, ceea ce pentru el, în urmă, a fost un mare neajuns. Căci convocase într'o casă, spre a sta de vorbă împreună, cincizeci de bărbați, căroră, după ce i-a închis acolo, a dat ordin să li se taie capul, fără să-și fi mărturisit vina și fără să fi fost dovediți de lege. — De aceea, fericitul Gerardus, episcopul din Chanad ⁷⁾, luând de scurt pe rege, cu severitatea sa canonică, i-a prezis pericolul ce-l așteaptă. În adevăr, unii dintre Unguri, fugind la împărat, i-au vorbit împotriva lui Aba, spunându-i că el își calcă jurământul ca nimica și că s'a pus în conflict cu nobilii cari îl făcuseră rege. Impăratul le-a răs-

3) Trensse, Traisen.

4) Petovia, Pettau pe Drava.

5) Marchiones. Această notă este adausă în urmă.

6) Bizantium, Besançon.

7) Gerardus Chanadensis cf. Endlicher, *Mon. Arp.* p. 205.

puns: Trebuie înainte de toate să libereze pe prizonieri și să plătească daunele. Indemnat deci de sfatul Ungurilor, împăratul intră, cu o armată din Noric și din Boemia, în Austria, prefăcându-se că n'are să intre în Ungaria, dar arătând pe față că este unit cu Aba. În timpul acesta, trimișii regelui Aba cereau neconținut de la împărat, pe Ungurii cari se refugiaseră la el, plângându-se și spunându-i că sunt niște hoji și niște tâlhari, și vinovații principali pentru războiul dintre împărat și Unguri și că, deaceea, trebuiesc dați pe mâna regelui Aba pricinitorii unei atari nelegiuii. Împăratul le-a făgăduit că are să facă oarecum aceasta. Deci, în grabă mare, a invadat în Ungaria, intrând pe la Supruniu ¹⁾ și când a voit să treacă în Bohut ²⁾ n'a putut din cauza apelor. Ungurii însă cari erau cu împăratul și de partea regelui Petru, conduseră armata împărătească mai în sus, lângă fluviul Rebeche și mergând călări toată noaptea, pe lângă ambele fluvii, trecură ușor, la răsăritul soarelui, pe un vad. Dar regele Aba le-a ieșit înainte la Menfeu ³⁾ cu mulțimea oștirii sale, bizuindu-se însă prea mult pe biruință, fiindcă unii Bavarezi îl vestiseră că împăratul a intrat cu puțină oaste. Și, cu toate acestea, după cum se spune, regele Aba ar fi dobândit victoria dacă unii Unguri, mai păstrând preținina pentru Petru, n'ar fi aruncat la pământ drapelele și n'ar fi luat-o la fugă. Dându-se deci o luptă întetită și înverșunată, împăratul, sprijinit, în cele din urmă, de ajutorul lui Dumnezeu, a câștigat biruința. Regele Aba însă a fugit spre Tisa și într'un sat oarecare, într'o groapă veche, e ucis de Ungurii cărora le făcuse rău în timpul domniei sale, și a fost îngropat lângă o biserică. După câțiva ani însă, corpul său fiind desgropat din mormânt, îi s'au găsit neatînse giulgiurile și hainele și rănile vindecate și cadavrul i-a fost înmormântat în propia sa mănăstire. Dintre Teutonici însă au căzut în acea bătălie nenumărați inși. Din această cauză, acel loc, unde s'a dat bătălia, s'a numit până în ziua de astăzi *Florum paiur* ⁴⁾ și *Weznemut* pe limba noastră.

---

1) *Suprunium*, Sopron, Oedenburg.

2) *Bobut*, Poarta Sopronului.

3) *Menfeu*, Menfö lângă Raab.

4) *Florumpaiur* Vloren Paier (perditi Baioarii), ceea ce înseamnă pe limba ungurească *Veznemut* (perditi Germani). Vloren = verloren.

CAPITOLUL III.

ISTORIA REGILOR DE LA RESTAURAREA LUI PETRU PANA LA MOARTEA LUI ANDREI I.

§ 1. *Petru restituit în domnie, a. 1044, este orbit în a. 1047.*

Iar împăratul, după ce a câștigat victoria s'a dus în jos spre Alba, unde a restituit în domnie pe Petru și în urmă s'a întors la Ratispona. Regele Petru însă, și Ungurii cari îl aduseseră în domnie, dobândind din nou putere și influență au început să fie nesuferiți. Din această cauză Ungurii, cu toții, stăruesc să caute cum ar putea să readucă pe fiii lui Ladislau Pleșuvul ¹⁾ și să îndepărteze pe Petru. Pe când se petreceau toate acestea, Andrei, Bela și Lewenta trecând din Boemia în Polonia au fost primiți prietenește de Misca, ducele Polonilor. Și aci Bela, învingând într'o luptă pe ducele Pomeraniei, îi se dă de soție fiica lui Misca ²⁾. Andrei și Lewenta însă neputând suferi ca ei să trăiască în Polonia sub domnia acestuia au trecut în Ruthenia. Și, fiindcă aci, din cauza regelui Petru, n'au fost primiți de ducele Lodomeriei, trec în țara Comanilor. Aceștia se gândiră să-i omoare, socotindu-i drept niște spioni ai țării lor, mai apoi însă, fiind recunoscuți de un spion Ungur, sunt tratați în urmă foarte bine. Intr'aceea regele Petru, din cauza plângerilor de mai înainte, începe să supere pe Unguri. Aceștia atunci s'au strâns cu toții la un loc, la Chanad ³⁾, și după o înțelegere unanimă, trimit după fiii lui Ladislau Pleșuvul, să-i aducă în țară.

§ 2. *Andrei și Lewenta, chemați de Unguri împotriva lui Petru sosesc la Pesta.*

Aceștia, după ce au ajuns la Pesta, așa pe ascuns, cum au putut, într'o noapte prin trimișii celor trei frați, sosiți pe cai iuți pe neașteptate, se proclamă în curtea regelui Petru: ca toți Teutonicii și Latinii, pe oriunde se vor găsi, să fie omoriți și să se reia legea păgânească ⁴⁾. Și, după ce s'a făcut ziuă Petru, informându-se despre cele

---

1) *Zar-Ladislau*, Ladislaus Calvus sau Ladislau cel Pleșuv.

2) *Misca*, Misco fiul lui Boleslav.

3) *Chanad*, Chanad, vechia Morisena de lângă Mureș.

4) *Ritus paganismus* Cf. *Vita Gerardi* 19, 20 in *Mon. Arp.*

întâmpilate, și-a câștigat certitudinea că ei sunt în adevăr în Ungaria. Și, cu toate că a fost dureros impresionat, s'a prefăcut că e vesel. Apoi și-a trimis pe furiș oamenii săi ca să ocupe Alba. După ce însă s'au aflat cele ce se plănuiau, Ungurii pun mâna, în toate părțile, pe arme șiucid în același timp pe Teutonici și pe Latini necruțând nici femei, nici copii și nici preoții cari fuseseră puși de Petru ca parochi și abați. Petru, neputând să intre în Alba, a luat fuga și s'a dus spre Musun ¹⁾, unde se spunea că a venit armata în contra sa. Și de aci abătându-se din drum s'a dus repede spre Alba, fiindcă cetățenii pretinseră să se întoarcă înapoi și să ocupe cetatea ²⁾. Când însă a ajuns într'un sat ³⁾ de lângă Alba, armata l-a împresurat deodată și fiind făcut prizonier îi s'au scos ochii și, deși a mai trăit, și-a dus restul zilelor în jale și murind a fost îngropat la Cinci Biserici ⁴⁾ pe care se zice că a fundat-o.

§ 3. *Andrei I este încoronat ca rege în a. 1047.*

Atunci cei trei frați, intrând în cetatea Alba, sunt primiți cu onoruri de toți episcopii, nobilii și de întreg poporul. Iar Andrei, ca mai mare de vârstă se urcă pe tronul regesc. Sunt unii cari au susținut ⁵⁾ că acești frați ar fi fiii ducelui Wazul făcuți cu o fată din familia Tatun, și că n'ar fi fost născuți dintr'o căsătorie legitimă și că pentru o astfel de josnică situație ei au descoperit nobleța Tatun. De sigur că aceasta este ceva de necrezut și o urâtă născocire. Căci, lăsând la o parte aceasta, ei sunt nobili și de origine din Scythia, fiind fiii lui Ladislau Pleșuvul.

§ 4. *Fericitul Gerardus este ucis la Buda de furia Ungurilor, în a. 1047.*

În aceste împrejurări, episcopul Gerardus din Chanad, fiind aruncat de Unguri de pe un munte, primește coroana de martir într'un car tras de doi cai. El fusese mai înainte călugăr la Abatia din

---

1) *Musun*, Wieselburg.

2) Podhradczky, *op. cit.* 58, observă că acești cetățeni nu puteau fi decât Germani, intru cât Ungurii locuiau la țară.

3) *Quadam villa*, Zamur villa, poate Zomor în com. Alba.

4) *Quinque Ecclesiae*, Cinci Biserici, Fünf Kirchen în com. Baranya.

5) *Quidam asseverant*. Cf. *Vita Gerardi*, cap. 9.

Rosacia ¹⁾ care se găsește în regiunea Aquilegiei și în urmă venind în Pannonia a fost multă vreme sihastru la Beel ²⁾).

§ 5. *Domnia lui Andrei I.*

După ce Andrei a primit diadema de rege se zice că a purtat un războiu cu Noricii, Boemii și Polonii ³⁾, pe cari învingându-i se spune că i-a făcut tributari timp de trei ani. Din această cauză, împăratul Henric descinzând până la Bodoct ⁴⁾, a asediat vreme de cinci luni cetatea Alba. Aci, în cele din urmă, până într'atâta se zice că ar fi scăzut ca putere și forțe, că Teutonicii și Latinii săi au fost îngropați de vii într'una din nopți în corturile lor, căci Ungurii, scoborându-se pe întunerec în tabăra lor, i-au măcelărit îngrozitor cu săgețile. În cele din urmă împăratul căindu-se a început să ceară iertare dela Andrei și de la Unguri, spunându-le că va lăsa în Ungaria toate în afară de cai și că face jurământ că de aci înainte nici el nici urmașii săi nu vor mai intra în Ungaria cu oștire dușmană și că, în timpul acesta, nu-și va mușca piciorul din Bodoct până ce nu-i va da pe fiica sa Sophia ⁵⁾ ca soție regelui Solomon, aducînd-o din Alamannia și pe care la început a făgăduise cu jurământ sfânt fiului regelui Franței. Regele (Andrei) însă, după ce a luat înțelegere cu ai săi, se zice că a fost cuprins de milă față de împărat. Acesta plecând cu tabăra sa, s'a aflat că s'a oprit mai întăiu pe muntele Barsunus; fiindcă însă sufereau de foame și de sete, li s'a servit acolo din partea regelui o mare cantitate de alimente și de băutură. În urmă foarte mulți dintre ei fiind amețiți de vin, când străjerii împăratului cu vederea neclară, au observat pe Unguri umblând călări în dreapta și în stînga crezură că, în invoiala lor, se ascunde o înșelăciune și au spus soldaților pe față că aceia au venit ca să-i urmărească. Atunci, cu toate că cei mai mulți fiind obosiți erau purtați pe un fel de lectică cu perne de purpură, dând la o parte lecticile

---

1) *Rosacensi abbatia*, Rosazzo între Cividale și Palmanuova.

2) *Beel*, Bakonybél cf. *Vita Gerardi* c. 9.

3) *Cum Noricis, Boemis et Polonis guerram dicitur tenuisse* a. 1050.

4) *Bodoct*, o parte a pădurii Bakony.

5) *Sophiam* numită *Iuditha*, căsătorită cu Solomon în timpul lui Heinrich al IV.

și paturile de purpură, încălecară pe cai și în zorii zilei se întâlnesc ajungând la castrul Urs. Castelanul care era la poartă când a văzut că niște oameni înarmați, părăsind drumul mare, trec prin prisăcile sale puternice și greu de străbătut, pune mâna pe arme împreună cu ai săi. Și, în vreme ce se uita de la distanță la ceata care trecea, cei bolnavi cari părăsindu-și lecticile și pernele merseseră călări pe muntele Barsunus, urcându-se acum din nou în care, treceau peste prisăci. Oamenii ce purtau scuturile acestora când au văzut armata castelanului, au părăsit și carele și pe stăpânii lor din care și-o luară la fugă, cum putură mai repede. Țăranii atunci venind să fure carele, au omorât pe domnii din care, aruncându-le cadavrele în apă. Intre acești bolnavi au fost în realitate mai mulți ostași, mai mulți comiți și chiar unii marchizi. De aceea, până în ziua de astăzi se găsește uneori când seacă apele, în vadul râului, ferărie de cai, săbii și mai multe altele de acest fel. Iar muntele, din cauza pernelor astfel părăsite și cari erau de purpură, se numește de locuitorii ținutului Barsunus¹⁾.

§ 6. *După încoronarea fiului său Salomon, regele Andrei moare în a. 1061.*

Deci, după moartea regelui Ștefan cel Sfânt, au trecut 11 ani și 4 luni, până la întâiul an al domniei regelui Andrei. În acest interval de timp a domnit regele Petru, întâia și a doua oară, cinci ani și jumătate. Iar Aba a domnit trei ani. Andrei însă istovit de bătrânețe, în anul al 12-lea al domniei, a așezat de rege pe fiul său Salomon, încă băețandru, cu asentimentul fratelui său Bela și al fiilor acestuia Geicha și Ladislau. El însuși a murit în anul al cincisprezecelea al domniei și este înmormântat în mănăstirea sa proprie de la Tyhon²⁾, împreună cu fiul său David.

CAPITOLUL IV.

FAPTELE PETRECUTE DE LA REGELE BELA I PANĂ LA MOARTEA LUI ȘTEFAN V; a. 1061—1272.

§ 1. *Regele Bela I, de la a. 1061—1063.*

După aceasta a domnit Benyn Bela. Subt domnia lui, Ungurii părăsiră religia creștină și botezul, și, timp de un an, rătăciră în cre-

1) Se face apropiere între Barsunus și barsony, barșon, catifca.

2) Tyhon. Abbatia dela Tyhon fundata la a. 1055. Cf. Fejer. *Cod. Dipl. I*,

dința lor, nefiind nici păgâni nici catolici. În urmă, din proprie inițiativă reveniră la creștinism. Acesta a voit ca toate târgurile, pentru cumpărare și vânzare, să fie Sâmbăta și a făcut să aibă curs în țara sa byzanții ¹⁾, cari mult mai mici decât denarii de argint, au trebuit să fie schimbați pe patruzeci de denari. De aceea, până în ziua de astăzi, un număr de patruzeci de denari se numesc aur, nu fiindcă ar fi aur, ci fiindcă patruzeci de denari de argint valorau un byzanțiu de aur. El a domnit doi ani și în al treilea an s'a dus din această lume, fiind îngropat în mănăstirea sa proprie numită Sceugzard. Căci el era chel, de culoare negricioasă și, de aceea, a dat ordin ca mănăstirea sa să se numească după defectul corpului său.

§ 2. *Regele Salomon, d. la 1063—1074.*

În urmă însă între Salomon ²⁾, Ladislau și Geicha s'a ivit o mare dihonie, și fiii patriei se împart în două. Unii țineau cu Salomon, alții erau de partea lui Ladislau și Geicha. Regele Salomon însă introduce în țară, pe la Nitria, pe împărat, socrul său, cu o mare armată împotriva lui Ladislau și Geicha. Ajungând la Vația ³⁾ după ce s'a informat asupra oștirii lui Ladislau, s'a prefăcut bolnav și s'a întors prin Posoniu în Austria lăsând dintre Norici și dintre Boiemii ajutor în deajuns pentru Salomon. După retragerea împăratului s'a dat o luptă între ei la Munorod ⁴⁾. Și ce să mai spun? Salomon este învins, iar Teutonicii și Boemii zdrobiți. După ce s'a văzut bătut, el și ai săi, a luat-o la fugă. Trecând Dunărea la Scigetfeu ⁵⁾, s'au adunat în urmă la Musuniu. În lupta dela Munurod n'au căzut numai Teutonicii și Boemii, ci și o mare parte din armata țării. Salomon însă temându-se de frații săi, a intrat în Stiria cu toată familia sa. Lăsându-și aci familia, în mănăstirea Agmund ⁶⁾, s'a întors la Musuniu, cu gândul să-și strângă din nou armata. Dar, fiindcă din zi în

---

1) *Byzantios*, moneda de aur, împrumutată de la Greci.

2) *Salomon* a fost încoronat în timpul vieții tatălui său Andrei și a avut să se lupte mai întâiu cu unchiul său Bela și apoi cu fiii acestuia Ladislau și Geiza.

3) *Vacia*, *Vacz-Waizen*.

4) *Munorod*, *Mögyörod*, aproape de Buda. Lupta s'a dat la a. 1074.

5) *Scigetfeu* — *Szigetfö*, lângă *Veröcze*.

6) *Agmund*. Simon de Keza confundă pe Sophia, soția lui Salomon plecată la fratele său Henric IV cu Sophia, fiica regelui Bela II care s'a retras în Stiria, la mănăstirea Admunt. Cf. Heinemann *op. cit.* p. 544. Mănăstirea Admunt a fost fundată numai în a. 1135. Podhradczky, *op. cit.*, p. 63.

zi forța oștirii sale slăbea mereu, în vreme ce a celorlalți primea noi sporuri, s'a întors, prăpădit, la împărat spre a-i cere din nou ajutor. Și cu toate că pentru întărirea armatei a pus la dispoziție bani mulți, Teutonicii, de frica Ungurilor, n'au voit să-i primească. De aceea, părăsindu-l orice nădejde, s'a întors la regină, în Agmund, la care rămânând câteva zile, a venit în urmă la Alba, îmbrăcat în haine de călugăr. Și, pe când Ladislau, fratele său, distribuia, cu propria sa mână pomană săracilor, în tinda bisericii Sfintei Fecioare, se spune că și el a primit pomană între ceilalți. Ladislau l-a recunoscut îndată ce l-a văzut. După ce Ladislau s'a întors dela distribuirea darurilor, a pus să-l caute peste tot locul, nu doară ca să-i facă vr'un rău. Salomon însă bănuind vr'un neajuns din partea lui, a plecat de aci spre marea Adriatică, unde a trăit, în cetatea Pola, în cea mai mare strămtoare, până la moarte, sfârșindu-și vieța în pocăință, unde și zace înmormântat și ne mai întorcându-se până la moarte nici odată la soția sa. Sophia, soția sa, a rămas în cea mai mare castitate și-și cerceta bărbatul prin deși vestitori, trimițându-i ce putea de cheltuială și, nu mai puțin, chemându-l să vie să o vadă înainte de moarte. El însă, deși ar fi avut dorința să o facă aceasta, de rușinea prea marelui sale mizerii a refuzat să vie. După ce ea a aflat că a murit, deși mulți principii din Germania ar fi voit să o ia în căsătorie, ea i-a refuzat pe toți și vânzându-și toate averile pământesti le-a dăruit săracilor. Și făcându-se chiar călugăriță și ducând o vieță plină de strămtorări, a plecat în sânul Domnului și a fost înmormântată în mănăstirea amintită mai sus, fiind venerată ca sfântă.

§ 3. Regele Geicha, dela a. 1074—1077.

Iar după Salomon a domnit Geicha trei ani, când a murit și a fost îngropat, la Vacia, pe care se zice că ar fi fundat-o.

§ 4. Regele Ladislau cel Sfânt, de la a. 1077—1095.

După Geicha a domnit Ladislau, treizeci de ani și trei luni. Este înmormântat la Oradia. În vremea acestuia în Cele Șapte Castre ¹⁾, pe muntele ce se numește Kyrioleis ²⁾, Besii, cei mai mari dușmani

1) *Septem Castris*, Siebenbürgen, Transylvania.

2) *Kyrioleis* — Cserhalom după Bonfinius; Kérlés, după Timon; E vorba de lupta lui Ladislau cel Sfânt împotriva Cumanilor.

ai Ungurilor, după ce au devastat Ungaria, în fuga lor se unesc la un loc și sunt astfel bătuti de regele Ladislau și de Unguri că n'a mai rămas nici unul dintre ei, cum se spune.

§ 5. Regele Coloman, dela 1095—1114.

După moartea lui Ladislau însă a domnit timp de optsprezece ani, Kaloman, fiul regelui Geicha. Corpul său zace înmormântat la Alba. Acesta era arhiepiscop și plecând de aci este încoronat de rege. El s'a numit Qunwes ¹⁾ Calman, fiindcă avea cărți în cari cetea, în ceasurile sale, ca un episcop. Acesta trimițându-și armata în regatul Dalmației, a pus să fie omorît regele Petru care ieșise înaintea Ungurilor, în munții ce se numesc Gozd și a fost învins și ucis în acești munți. De aceea, până în ziua de astăzi acești munți se numesc în ungurește Patur Gozdia ²⁾. Reședința acestui rege era în cetatea Teneu ³⁾. După ce a isprăvit cu acesta și după ce a cucerit regatul Dalmației, și-a făcut împreună cu Venețienii corăbii galere puternice, trimițând cu ei o armată ungurească în Apulia, unde ocupă cetățile Monopolis ⁴⁾ și Brundisium ⁵⁾, cu toate că unii cetățeni mai păstrau supunerea Venețienilor și, lăsând aceste cetăți în dependența Venețienilor, devastară într'o raită câteva localități din Apulia și au rămas aci timp de trei luni. În urmă, revenind la corăbii, se întorc pe mare în Dalmația, după ce au lăsat acolo, împreună cu Venețienii un căpitan ungar și steagurile regelui Ungariei. Cetățile acestea de abia le-au câștigat în urmă, cu mari cheltueli Guillelmus cel tânăr, regele Siciliei, cu ajutor de la Pisani.

§ 6. Regele Bela al II-a, dela a. 1131—1141.

Iar după Caloman a domnit Bela, nouă ani și două luni. Este înmormântat la Alba.

§ 7. Regele Getcha al II, dela a. 1141—1161.

Iar după Bela a domnit douăzeci de ani Geicha. În sfârșit moare și e îngropat la Alba.

---

1) *Qunwes*, Cărturarul, könyv, carte; Coloman le Libraire, Hóman Bál. *Rev. des étud. hong.* 1925, p. 155.

2) *Patur Gozdia*, Petrova-Gora, muntele lui Petru, Petersberg.

3) *Teneu*, Kinen, la Heinemann, *op. cit.*, p. 544.

4) *Monopolis*, Monopoli.

5) *Brundisium*, Brindisi.

§ 8. *Regele Ștefan al III, dela a. 1161—1173.*

După acesta, a domnit Ștefan unsprezece ani și nouă luni. În timpul domniei acestuia, ducele Ladislau, timp de o jumătate de an, usurpă regatul și coroana. Este înmormântat la Alba.

După acest Ștefan, usurpă coroana, timp de cinci luni și cinci zile, fratele său care, în cele din urmă, este învins. În războiul acesta sunt uciși mai mulți nobili din țară. Iar el, după ce a fost gonit din domnie, veni în urmă la Zemin, unde își sfârși viața. Se odihnește la Alba.

§ 9. *Regele Bela al III, dela a. 1174—1196.*

Iar, după acesta, a primit coroana Bela Grecul pe care Becha și Gregor îl ținură mai mult timp la împăratul Grecilor. El a urmărit pe hoți și pe tâlhari și a inaugurat obiceiul petițiilor, ca la curtea romană și la curtea Imperiului. Zace înmormântat la Alba.

§ 10. *Regele Emiric dela a. 1196—1204.*

După Bela a domnit fiul său Emiric.

§ 11. *Regele Andrei al II-a, dela a. 1205—1235.*

Iar, după acesta a domnit puternicul și strălucitul rege Andrei ¹⁾. Acesta a vizitat chiar țara sfântă, unde a fost orânduit căpitan peste toți principii creștini și a pus pe goană, împreună cu Ungurii și Secuții săi, oștirile sultanului din Babilon și a ajuns, cu mari onoruri, împreună cu poporul său, până în Assiria și la alte națiuni. De aci s'a întors în Ungaria, încărcat de glorie.

§ 12. *Regele Bela al IV, dela a. 1235—1270.*

Iar, după acesta, a domnit fiul său Bela, care este înmormântat la Strigoniu ²⁾, la Frații Minoriți. În zilele acestuia intră în Ungaria, din trei părți ale regatului Monglii sau Tătarii, cu cinci sute de mii de oameni înarmați, având până aci patruzeci de mii de centurioni

---

1) *Andreas*, cunoscut pentru cruciata sa.

2) *Strigonium*, Grăn.

și decurioni. Regele, ieșindu-le înaintea la Soio ¹⁾ este învins de Mongoli, în anul Domnului 1241. Aproape întreaga oaste a regatului este distrusă aci și însuși Bela fuge dinaintea lor la mare. Apoi, când s'a întors dela mare este atacat cu armele de ducele Frideric de Austria. Ungurii însă îl uciseră înaintea Cetății Noi ²⁾ zdrobindu-i falca cu o săgeată.

§ 13. Regele Ștefan al V-a, dela 1270—1272.

După aceea însă a domnit fiul său Ștefan care, luptându-se vitejește, a alungat pe regele Boemiei cu numele Otacar dinaintea fluviului Becha ³⁾ și care venise împotriva lui, anume cu Boemii, Austriacii, Stirienii și Brandeburgenii și alte popoare amestecate. Același Ștefan a cucerit pentru țara sa și cetatea Budun ⁴⁾ și pe domnul Bulgarilor, câtă vreme a trăit, l-a făcut să-i fie supus. După ce, în sfârșit, a plecat din lumea aceasta, a fost înmormântat și se odihnește în insula numită a Prea fericitei Fecioare, într'o mânăstire de călugări.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CAPITOLUL V.

POVESTIREA FAIPELOR REGELUI LADISLAU AL IV CUMANUL, DELA a. 1272—1282.

§ 1. Regele Ladislau al III-a, dela a. 1272—1290. Războiul cu Ottocar, a. 1278.

După el domnește fiul său Ladislau al III-a. Acesta, din voia Domnului, e încoronat de copil pe tronul țării. În zilele sale, regele Otacar al Boemiei care de fapt usurpase samavolnic mai multe din drepturile imperiului, în urma căror isprăvi își câștigase o mare putere și o influență extraordinară, atacase o bună parte din teritoriul Ungariei, pentru care însă tatăl său (regele Ștefan) nu se răzburunase în deajuns. fiindcă a murit pe neașteptate. Dar, fiindcă, în timpul acesta, principii Alemanniei și-au ales, înadunarea dela Francfurt, de rege pe-comitele Rudolf de Habsburc, pentru ca să recâștige drepturile

---

1) Soio, Sajo, fluviu, afluent al Tisei.

2) *Nova civitas*, Neustadt. Lupta s'a dat în anul 1246 la 15 Iunie.

3) *Rebcha*. Rabnitz, Rebeze, Răbuca. Cf. Drăgan, *Românii în veacurile IX—XIV*, p. 165.

4) *Budun*, Vidin.

imperiului ce fuseseră răpite, acesta ca un restabilitor al feudelor imperiale, a intrat mai întâiu în Austria care fusese invadată și supusă de Otacar. Rudolf rămânând mai multă vreme la Viena ¹⁾, după ce și-a reclamat de la Boemi drepturile sale, regele boem a pornit împotriva lui cu o oaste atât de puternică și de enormă că principele Alamanniei esita să-i se opună. De aceea, plin de umilință, a chemat într'ajutorul său pe magnificul rege al Ungariei, ca pe fiul sfintei biserici catolice, obligându-i-se pentru aceasta cu o veșnică prietenie, adăugând pe deasupra că prin aceasta va aduce cel mai mare serviciu Sfintei biserici romane; că el însuși, ori de câte ori va fi solicitat de regele Ungariei pentru un asemenea ajutor, se obligă să i-l dea. Fiindcă însă Ladislau, regele Ungariei, avea ascunsă în inimă și în suflet ținuta îndrăzneată (a lui Otacar) arătată împotriva tatălui său și a sa, fiindcă era fraged și ca putere și ca vârstă, s'a hotărât să satisfacă cererea principelui Alamanniei. Pornind deci din cetatea Alba, ca fiul lui Marte, el a cărui stea aducea firii sale înăscute forță și tărie în curaj și în celelalte virtuți, întemeiându-se pe puterea celui de Sus și a strămoșilor săi și anume a regilor Ștefan cel Sfânt, a lui Emeric și a lui Ladislau, și pe ajutorul Sfinților, și încrezându-se și în simpatiile sale, ridicând drapelul maiestății regale, s'a unit cu Rudolf la Marhec ²⁾ și cu armata lui care-i aștepta sosirea și ajutorul ca pe al lui Dumnezeu. Dar, fiindcă oastea lui Rudolf era greoaie în mișcări din cauza armelor lor mai grele și prea îngrozită spre a se împotrivi unei mulțimi atât de puternice, cum se spunea că este cea condusă de Otacar, esita să se miște și să pornească din loc. Văzând și înțelegând aceasta regele Ladislau, începe să se apropie de Otacar care se grăbea la luptă și care era pregătit pentru aceasta, lângă castrul Stilfrid ³⁾, de lângă râul Morava, înconjurând armata boemă din toate părțile. Ungurii și Comanii regelui așa i-au atacat, rănindu-le cu săgețile cailor și chiar pe ei, ca Milot ⁴⁾, șeful oștirii, în care armata își pusese toată încrederea, ne mai putând să susțină atacul și să reziste săgeților Ungurilor, a luat-o la fugă cu ai săi, și după el Polonii mercenari, descompletând armata, fugeau împreună cu Boemii; iar în timpul acestei bătălii, Comanii ridicau armele și bagajele regelui Boemilor și ale armatei lui, împrăștiindu-le.

1) *Vienne diutius residente*. Anul 1276.

2) *Marhec* — Marchegg.

3) *Stilfrid* — Stillfried lângă fluviul March.

4) *Milot*, Milota de Diediz care, se spune, că ar fi trădat pe Otacar. Heinemann, *op. cit.* p. 545.

În această luptă regele Otakar, cu mintea rătăcită și pierdută, pe când alerga în dreapta și în stânga în armata sa, este prins și ucis. Iar fiul său, ducele Nicolae ¹⁾, este făcut prizonier și dus în Ungaria împreună cu alți captivi, baroni, comiți și ostași nenumărați. Numărul morților din această luptă numai Dumnezeu îl poate ști. Iar Rudolf, regele Teutoniei și al Romanilor, stetea cu ai săi, privind la cele ce se petreceau. Câștigându-se deci această bătălie, regele german aduse mulțumiri regelui Ladislau, fiindcă, mulțumită lui îi s'a restituit în acea zi Austria și Stiria. Și astfel regele Ladislau al Ungariei s'a întors victorios, regele Alamanniei mai rămânând în Austria. Aceasta este întâia victorie a regelui Ladislau pe care mila cercască i-a dat-o în vârsta tinereții. În aceeași armată și în aceeași zi a ținut voinicește și cu putere stindardul regesc comitele Renoldus, fiul lui Renoldus, de origine din Bastech, asistând pe rege frații săi Andrei, Salomon și Ladislau și alți nobili din regatul Ungariei, nenumărați ca stelele ceriului. Și pentru ca victoria atât de glorioasă și de triumfală a regelui Ladislau să fie eternizată ca amintire, pe de o parte, iar pe de altă parte spre vecinică ocară și rușine, scuturile și steagurile Boemilor, Polonilor și Moravilor stau atârdate pentru eternitate pe un perete din biserica de la Alba, scaunul de reședință al regatului.

§ 2. Lupta lui Ladislau împotriva Comanilor, a. 1282.

Și al doilea războiu minunat l-a purtat tânărul rege Ladislau, dar împotriva Comanilor ²⁾, războiu care se poate compara cu războiul precedent. În adevăr, Comanii au fost introduși întâiași dată în Ungaria de regele Bela, de pioasă amintire, bunicul regelui și s'au înmulțit în urmă ca nisipul. Și, cu toate că chiar acest rege Bela, avea de gând să-i împrăștie prin provincii, totuși n'a îndrăznit să o facă, temându-se să nu se producă în țară vr'o turburare. Același lucru se zice că a voit să-l facă și regele Ștefan, tatăl său, de bună amintire și din aceeași prevedere, de care am amintit, a renunțat la intențiunea sa. Strălucitul rege Ladislau însă, plin de inimă și de curaj, aflând că o ticăloșie se urzește între ei, în potrivea sa, astfel a procedat în contra lor că într'o luptă i-a bătut atât de cumplit, că foarte mulți au fost omorâți, iar unii dintre ei, părăsindu-și soțiile, copiii

1) *Nicolaus*, numit de Troppau, fiul natural al regelui Otakar.

2) *Comanis*. Comanii, căji au mai scăpat, au fugit la Tătari.

și toată averea, au fugit la popoarele barbare. Câțiva au mai rămas, dar sunt atât de supuși la poruncile regale că nici cu inima tremurândă nu mai îndrăznesc să se uite în fața regelui. În această luptă este ucis de Comani Olivernus fiul lui Pata, din neamul lui Aba: și sunt omorâți Andrei, fratele lui Laurentius, fiul comitelui Nicolae de Wigman, Ladislau, fiul comitelui Ponyth de Miscouch și Demetrius, fiul lui Michael cel mic, din familia Kusd.

A D A U S

CAPITOLUL I.

DESPRE NOBILII STRAINI

§ 1. *Nobilii străini veniți în Ungaria mai ales pentru propagarea creștinismului printre Unguri.*

Fiindcă adevărata Ungarie nu are mai multe triburi sau neamuri decât cele o sută opt generații, să vedem de unde provin familiile acelor care au descălecat din țara Latinilor și din Alamannia sau din alte ținuturi. Căci ducele Geicha, din neamul Turul, căruia se spune că înaintea tuturor celorlalți îi s'a proorocit din cer ca să adopte credința catolică și botezul, fiindcă el avea mâinile pline de sânge omenesc și nu era sortit să convertească la credință un popor atât de mare, deși el însuși și familia sa primise darul botezului prin sfântul Adalbert, totuși dela tronul ceresc i-a venit cuvântul să renunțe la un astfel de gând, fiindcă mila celui de Sus orânduise ca toate acestea să fie făcute de Ștefan cel Sfânt care avea să se nască din el însuși. Deci, auzind aceasta, n'a neglijat să facă, ceea ce a putut și a trebuit, în privința convertirii poporului său, conform poveștii Sfântului Adalbert, adevărat episcopului din Praga. De aceea a trimis vestitori în ținuturile creștine ca să facă cunoscută dorința sa. Deci aflându-se despre aceasta, au sosit la el, din țările creștine mulți comiți, ostași și nobili. Unii dintre aceștia din dragoste pentru Dumnezeu, spre a ajuta pe duce în contra păgânilor cari nu primiseră noua credință, alții fiindcă scăpaseră de păgâni și de persecuțiunile lor. Căci poporul însuși constituit sub păgânism pornise o grozavă goană în contra creștinilor.

§ 2. *Comitele Tiboldus din Bamberg.*

Chiar atunci a venit la ducele Geicha, comitele Tiboldus de Fanberg, care a fost numit Graun ¹⁾ Tibold. De aceea unii din neamul său până în ziua de astăzi se numesc simplu Graun. Din acesta se trag cei născuți Bobocha. Ei sunt din Țara Nemțescă.

§ 3. *Frații Hunt și Paznan, de origine din Suevia.*

După aceștia au venit Hunt și Paznan, doi frați buni, ostași inimoși, de fel din Suevia. Aceștia, fiind în trecere prin Ungaria, aveau intenția să meargă înainte peste mare. Fiind însă reținuți de ducele Geicha, în cele din urmă, se alipiră ca militari pe lângă Ștefan cel Sfânt după obiceiul teutonic lângă fluviul Goron.

§ 4. *Comitele Vecellinus din Bavaria, dela Wasserburg.*

În urmă șosește din Wasurburg comitele Wecelinus. Acesta a omorât în Simigiu pe ducele Cupan. Urmașii săi s'au numit Iaki.

§ 5. *Frații Volferus și Hedricus.*

După aceea au intrat din Viltonia Wolfer cu fratele său Hedricus împreună cu patruzeci de soldați călări. Pentru venirea sa îi se dăruiește muntele Kiscen, unde a făcut o fortăreață de lemn și în urmă o mănăstire de călugări, unde a și fost îngropat după moartea sa. Din acesta își trag obârșia Hedrigii.

§ 6. *Comitele Both de Lebyn.*

După acesta a intrat Pot de Lebyn, numit, cu al doilea nume, Ernestus. Acesta a sosit în Ungaria împreună cu mulți nobili. Din acesta își trage originea comitele Conrad de Altunburg.

§ 7. *Frații Kclád și Gut.*

Iar după aceea, în timpul regelui Petru, au intrat trei frați Kclad și Guth din neamul Suevilor, de origine din castelul Stof.

---

1) *Graun* sau *Gravu*, în loc de *Grav*. După cum observă Podhradezky obiceiul vechiu era de a adăuga la cuvinte un *u* final: Alma-Almu, Emes-Emesu, Lel-Lelu, O-Buda-Ou Buda, Erteuel-Erteuelu, Deuchunlant-Deutschland.

§ 8. *Altman din Fridburg.*

După aceștia sosește Altmann din Fridburg, soldat inimos din țara Turingilor; din acesta își trag obârșia Bolugi.

§ 9. *Oliverius și Ratoldus.*

După aceea, în timpul regelui Kalomanus intră Oliverius și Ratoldus, din regatul Apuliei. Originea lor este din Caserta.

§ 10. *Sambucii de origine din Gallia.*

Sambucii însă se trag din comiții Campaniei din Franța.

§ 11. *Beche și Gregorius de Cornis.*

Iar neamul lui Beche și a lui Gregory se trag deasemenea din Franța, din familia lui Guilielm, numiți Cornes.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§ 12. *Buzad de Warburg.*

Familia lui Buzad însă își trage originea din Mesn, nobili din districtul Wurburc.

§ 13. *Hermann de Nuremberg.*

Iar neamul lui Hermann se trage din Nuremberg; ei sunt destul de nobili. Au intrat deodată cu regina Kisla.

§ 14. *Radoan și Bagath din Boemia.*

Cei cari se numesc Radoan și Bagath, neamul lor își trage originea din Boemia.

§ 15. *Ludani din Boemia.*

De asemenea și cei ce se numesc Lodan.

§ 16. *Comiții Simon și Michael din Spania.*

Iar neamul comiților Simon și al fratelui său Michael, numiți Mertinsdorfarii, a intrat în Ungaria cu mare alaiu în zilele regelui

Emiric, fiul lui Bela al III, deodată cu regina Constanța, fiica regelui Aragoniei, care era soția regelui Emiric, introducând împreună cu sine militari distinși și o familie foarte aleasă. Fiindcă însă familia acestora (a lui Simon și Michel) se găsea acolo în neconținute lupte cu un mare comite, pentru niște procese drepte și sigure, se spune că în sfârșit ei și-au strâns chiar o armată și că s'au războit cu acest mare comite. Fiind acesta prins de Simon, tatăl comitelui Simon și al comitelui Michael, și de Bertramus, unchiul lor, a fost ucis. Făcându-și, din această pricină, Simon și Bertramus dușmăanii, au venit cei dintâi cu regina Constanța în Pannonia. Regele Emiric cunoscându-le originea nobilă i-a primit cu mare plăcere și precum se știe au fost investiți în diferitele părți ale Ungariei cu mari și întinse feude. Dar, deoarece numita familie avea în regatul Spaniei mai multe fortărețe, și între acestea una principală, care se numea Boiot, amintiții comiți și predecesorii lor, numiră Boiot, prima descălecăre a lor de lângă Nergedsceg. Familia acestora poartă pe scut de obicei o acvilă, pe care alți comiți militari din Spania nu îndrăznesc să o poarte. Și aceasta provine de acolo că familia lor a gonit, precum se spune, armata sultanului din Tunisia care intrând cu corăbiile ocupaseră insulele Maiorca și Minorca și flota, ceilalți soldați ai regelui Arragoniei dând bir cu fugiții. De aceea, printr'un decret al regelui și al comunității oștirii, s'a stabilit ca emblema de mai înainte, care fusese cu totul roșie, fără vr'o figură expresă, să fie prefăcută în acvilă. Regina Constanța mai adusese cu sine pe sora comitelui Simon și a lui Bertramus, cu numele Tota, așa de frumoasă și drăgălașe că pe acea vreme nu era alta asemenea în toată lumea. Cu această fată s'a căsătorit ducele Benedictus, fiul lui Conrad, primind ca dotă, din partea regelui Emiricus și a reginei Constanța, vila Meretinsdorf.

§ 17. *Gotfridus din regiunea Mesne.*

Tot în vremea regelui Ștefan al III-a, a mai intrat în Ungaria un oarecare ostaș numit Gotfridus, din regiunea Mesne și din care se trage familia lui Filip, a lui Ladislau și a lui Gregoriu, fiii lui Kelad. Căci acest Gotfridus, fiind nobil din naștere și anume fiul comitelui din Hersfeld, producându-se o răscoală la curtea din Frankfurt, unde trebuia să se aleagă împăratul, a ucis, precum se spune, pe Landgraful din Turingia. Scăpând de aci cu fuga, a ajuns ca fugăr la curtea regelui Ștefan, de la care de altfel e reclamat de dușmanii săi. Dar, de oarece Ștefan n'a voit să-l predea dușmanilor săi, s'a pro-

mulgat în Alamania împotriva lui o sentință de proscricție și astfel, fără voia lui, a rămas în Ungaria. Regele l-a trimis în urmă în fruntea unei armate, împotriva ducelui din Bozna, pe care învingându-l, după ce s'a întors la rege, a fost tratat tot timpul cu prietenie.

§ 18. Frații Myurk, Venceslau și Jacob din Moravia.

De asemenea și Myurk din Chakan împreună cu frații săi Wenceslau și Iacob, de origine din ducii Moraviei, au ajuns locuitori ai regatului Ungariei, și sunt în legături de rudenie cu regele Bela al IV-a.

§ 19. Alți străini.

Au mai intrat, de așezdere, atât în vremea ducelui Geicha, cât și a altor regi, Boemi, Poloni, Greci, Bessi, Armeni și aproape din toate națiile străine, câte sunt sub cer. Aceștia slujind regilor sau celorlalți domni din regat, au dobândit feude, și cu timpul au obținut titlul de nobili. În cartea prezentă am socotit de prisos să le mai spun numele.

CAPITOLUL II.

DESPRE UDVORNICI, CASTRENSI, CONDITIONARII, LIBERTINI ȘI SCLAVI.

§ 1. Originea sclavilor la Unguri.

Dar, deoarece unii doresc să știe ce sunt udvornicii ¹⁾, castrensi, conditionarii ²⁾, libertinii ³⁾ și robii ⁴⁾, de cari este plină Ungaria, și care este originea lor, am socotit necesar să o arăt în prezenta lucrare. Când Ungurii, după cucerirea Pannoniei, după dreptul ginților pe prizonierii creștini și păgâni sau îi omorau, dacă li se împotriveau

1) *Udvornici*, udvar, curte.

2) *Conditionarii*. Conditionarii dicebantur qui sub condicione statae servitutis praestandae terras colendas accipiebant, ut puta Tauernici regii, caniferi etc. Cf. Podhr. *op. cit.*, p. 88.

3) *Libertini*. Libertini vocabantur mancipia conditione servitutis manumissa, ut Exequiales, vulgo Dusenici. cf. Podhr. *op. cit.*, p. 88.

4) *Mancipia*. Mancipia initio erant servi christiani e diversis Europae partibus per Hungaros abacti. După primirea creștinismului de Unguri, mancipia erau numai păgânii prizonieri. Cf. Podhr. *op. cit.*, p. 88.

sau pe cei voinici îi luau cu ei la războiu și le dedeau și lor o parte din prăzi, s'a întâmplat ca pe unii prizonieri să-i ia la ei acasă, pentru diferitele servicii la proprietatea lor și să-i ție de obicei pe lângă corturile lor, având să-și ducă traiul, întocmai ca și Comanii, numai din prăsila vitelor lor și din pradă. După ce însă Ungurii au primit noua credință și botezul, biserica romană se zice că a impus, în mod sever, ducelui Geicha, după încreștinarea sa, și regelui Ștefan cel sfânt, să se lasc de a mai face jafuri, iar pe prizonierii creștini, — și între acești prizonieri erau mulți și nobili — să-i lasc liberi ca și mai înainte. Fiind însă regatul foarte întins și lipsit de populație, fiindcă comunitatea, în totalitatea ei, nu era de acord în această privință cu Scaunul Apostolic, Papa a dispus în felul următor: ca prizonierii de războiu să fie lăsați să cultive pământurile și să trăească din rodul pământului, întocmai ca și ceilalți creștini. De aceea, prizonierii, fiindcă nu aveau pământuri, au fost primiți să plătească pentru acestea dări de venit, întocmai cum plăteau și domnii.

§ 2. *Udvornicii.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cu trecerea vremii, întărindu-se credința creștină și puternicii țării dorind să trăiască fără muncă, fiindcă aveau nenumărați prizonieri de războiu, nu i-au mai lăsat pe aceștia să plece liberi, cum a voit Scaunul Apostolic, ei au reținut la curțile lor pe unii ca slujitori, numindu-i cu un nume unguresc *udvornici*. Și, deși, pe acea vreme, mai mulți dintre nobilii țării aveau în slujba lor dintre prizonieri, totuși în zilele lui Kaloman, fiul regelui Geicha, nu s'a mai încuviințat aceasta. Căci servicii de acest fel din partea prizonierilor a voit să aibă numai el singur, regele, și prelații cărora le-ar fi dăruit el, dintre captivii săi. Și, pentruca să nu se supere comunitatea nobililor pentru o astfel de interdicere, Palatinului țării, care fusese instituit pentru interesele nobilimii, regele i-a dat încuviințarea să se folosească de *udvornicii* săi.

§ 3. *Castrensii străini.*

Dar, fiindcă Ungurii, ca noi creștini, erau supărați pe noua credință, fiindcă erau siliți să se lipsească de prăzi lor de războiu, puneau în sarcina prizonierilor lucrări și poveri grele. Aceasta displicând prelaților, ei se adresară Papii. Când Scaunul Apostolic a aflat despre plângerile prelaților, a cercetat propunerile sănătoase

ale regelui Ștefan cel sfânt, împreună cu delegații ce sosiseră de la el, și se spune că a izbucnit cu următoarele vorbe: «Eu, zise, sunt Apostolic, el însă este adevăratul Apostolic. De aceea, las ca, după aprecierea sa, să dispună și de bisericile din țară, iar prizonierii răscumparați de el, numai el să-i aibă». Astfel, regele a răscumpărat pe toți câți a putut să găsească la Unguri, afară de aceia pe cari nobilii îi lăseseră în posesiunea bisericilor. Din aceștia a orânduit pe câțiva inși să servească, într'o slujbă mai ușoară, pe la fortărețele sale.

§ 4. *Iobagii castrelor.*

Iobagii castrelor sunt nobilii săraci cari venind la rege, acesta le-a dăruit pământuri din pământurile castrelor, ca feude ale castrelor cu condiția să apere castrul în timp de războiu.

§ 5. *Conditionarii.*

Alții, din aceiași prizonieri de războiu, sunt stabili în mod condiționat. Pe aceștia din urmă regele Kaloman i-a făcut de mai multe categorii.

§ 6. *Libertinii.*

Dela regele Ștefan cel Sfânt există și un statut ca iobagul condiționar să poată să se răscumpere pe sine și familia sa, dacă voește, pe o sută de byzanți. Dacă însă ar fi fără soție și familie, pentru persoana sa 24 byzanți, sau compensându-se cu un serviciu de aceeași valoare. Fără voia lor au admis Ungurii ca regele să le răscumpere pe prizonieri; au fost determinați însă de regele Ștefan cel Sfânt și de prelați.

§ 7. *Sclavii.*

Aci vorbim și scriem numai despre prizonierii cari au fost luați de la popoarele creștine; despre cei de la popoarele barbare, Papa nu spune nimic. Căci, Scaunul Apostolic a voit ca păgânii să fie supuși creștinilor. De aceea, astfel de captivi se numesc ueg. Din aceștia, biserica a încuviințat fiecărui Ungur să aibă și să țină.

E X C U R S U S

ALFABETUL SECUESC

Nu numai pentru Secui, dar, în general, pentru întregul popor unguresc se poate pune întrebarea, dacă la venirea lor în Europa, Maghiarii au avut sau n'au avut cunoștința scrisului și a cetitului. E foarte probabil, că în afară de curtea ducelui-șef, care va fi avut necesitate de a trimite și de a primi solii, nimenea nu va fi avut știință de carte, propriu zisă; nici nu se putea pretinde știință de carte unor oarde de cuceritori ¹⁾.

După ce însă vieța nomadă a Ungurilor se va fi prefăcut în vieță așezată, sedentară, și după ce traiul lor de jaf se va fi schimbat, pe la jumătatea veacului al X-a, în traiu de agricultori liniștiți, vor fi simțit de sigur și ei trebuința de a face însemnări, de a ținea socoteli pe cari să le consuneze, dacă nu pe hârtie, papyr sau pergament, materiale pe cari nu le puteau avea la îndemână, dar cel puțin pe materiale lemnoase și chiar pe pietri pe cari le aveau la dispoziție.

Cam același lucru se va fi petrecut, fără îndoială, și cu Românii cari, împreună cu noțiunea «cetirii» au pierdut și cuvântul latin de «legere», adoptând mai târziu cuvântul slavon «cetire», în vreme ce pentru «scris», pe care l-au întrebuințat în totdeauna, deși scrisul acesta va fi constat mai mult în creștături, au păstrat cuvântul latin de «scribere».

În timpul când Secuii, venind din regiunile nordice ale Ungariei, s'au așezat coloniști în Ardeal, — și faptul nu s'a putut petrece decât treptat-treptat, începând mai ales din zilele regelui Ladislau cel Sfânt (1077—1095) și terminându-se, în mare parte, la sfârșitul veacului al XIII — ei se găsesc pe oarecare treaptă de civilizație, întrucât stabilirea lor în regiunea Mureșului, Târnavelor și a Oltului a urmat, sau cel mult a coincisat, cu stabilirea Germanilor și în nici un caz n'a precedat acestora și nu încapă nici o îndoială că Secuii vor fi fost influențați de situațiunea morală și materială a acestor

---

1) C. Tagliavini, în *Luigi Ferdinando Marsigli e la scrittura «runica» dei Siculi*, 1930 p. 24 este de altă părere: ma non sarei alieno dall'ammettere che i progenitori dei Siculi, venuti con i progenitori degli Ungheresi nelle attuali sedi, abbiano ereditato la scrittura a tacche da una popolazione turca, in parte fusasi con loro abitanti nelle vicinanze della sponda asiatica della Mar Nero. — Aocastă vecinătate a Mării Negre ar explica, după scriitorii unguri, influența grecească asupra alfabetului secuesc. Asupra originii Secuilor vezi *Sicules et Roumains, un procès de denationalisation*, 1933.

Nemți, ca să nu mai vorbim de celelalte popoare ce se vor mai fi aflat pe atunci în Ardeal. Acestea din urmă ne având state organizate, dar având ocupațiunea de agricultori și de păstori, nomazi sau transhumanți, vor fi avut și ei oarecari rudimente de civilizație. În năcazurile lor zilnice își vor fi uitat de cetit, și-și vor fi păstrat numai «scrisul», «numeratul», «însemnările», «rugăciunile», «închinatul la Dumnezeu» și alte câteva îndeletniciri intelectuale, ale căror termini necesari unei vieți, oricât de primitive, i-au putut păstra.

Simon de Keza, fie că el însuși este autorul Gestelor, după care avem rezumatul ce ni s'a păstrat sub numele lui, fie că el a împrumutat datele sale după niște Geste mai vechi, își scrie cronica sa, după ce s'a acreditat în istoriografia maghiară, părerea că Ungurii sunt urmași ai Hunilor și, prin urmare, după ce s'a acreditat și părerea că Secuții ar fi urmași direcți ai Hunilor. Atât Simon de Keza, cât și *Chronicon pictum Vindobonense*, care a avut același izvor comun, ne dau informația că Secuții au trăit împreună cu Blachii, de la cari se spune că au împrumutat alfabetul.

Ori care ar fi originea lui Simon de Keza, fie că este Ungur neaș ceeace nu pare admisibil, fiecă este de origine străină, din Spania, din Italia, ori de aiurea, el trăia în Bihor, într'o regiune românească, și trebuia să cunoască bine pe Români. El nu putea să inventeze, cel mult a putut să reproducă o informațiune, pe care a luat-o dela un alt autor. Știea însă bine că în Biharia se găseau mai multe localități ce poartă numele de «Szekely».

Informațiunea lui Simon de Keza și a Croniceii zugrăvite dela Viena a dat multă bătaie de cap scriitorilor unguri și ea a făcut obiect de preocupare și a unor istorici români.

Analiztii unguri, începând cu Thuroczy, prin faptul că au admis teza hunică, în ce privește originea Secuților, nu puteau să nu creadă că aceștia nu vor fi venit din patria lor primitivă cu scrisul lor scitic: Secuții neuitându-și literile lor scitice, zice Thuroczy, se folosesc nu de hârtie, ci de bețe de lemn, în cari își taie literile ¹⁾, iar humanistul Bonfinius, secretarul regelui Mateiu Corvinul ne spune: Secuții au literile scitice pe cari nu le scriu pe hârtie, ci le taie în bețe de lemn foarte scurte și în puține semne cuprind mult înțeles ²⁾.

---

1) Thuroczy, *Chronica Hungarorum* XXIV: Hi, nondum Scythicis literis obliti, eisdem, non encausti et papyri ministerio, sed in baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar, utuntur.

2) Ant. Bonfini, *Rerum Hungaricarum decades*. Literas Scythicas habent,

Despre același fel de scriere a Secuilor, adică despre creștături sau răvașe în lemn ne vorbește și cronică ungiurească din secolul al XV-a¹⁾ precum și Nicolae Olahul, din secolul al XVI, atribuind Secuilor, pe lângă scrierea obicinuită cu litere latine, și-o scriere în lemn, particulară Secuilor²⁾.

De asemenea, istoricul ungiur Szamosközi, din epoca lui Mihaiu Viteazu, ne vorbește despre felul deosebit de scriere secuiască, moștenit de la Scythi³⁾.

Cestiunea alfabetului secuiesc, împrumutat de la Români, a preocupat și pe istoricii noștri, în special pe Hașdeu,, Tocilescu, Odobescu, I. Pușcariu și N. Iorga.

Hașdeu, în *Istoria critică a Românilor*⁴⁾, ne vorbește despre două alfabete pe cari le-ar fi întrebuițat Români în trecut, în afară de alfabetul cirilic, curent până la mijlocul secolului al XIX și în afară de alfabetul latin, întrebuițat de atunci încoace.

a) Unul ar fi alfabetul descoperit de Cezar Boliac, pe niște cărămibi găsite la Coliba Veche, de lângă comuna Sloa, din județul Prahova, alfabet pe care Hașdeu îl numește mongoloid, fiindcă reproduce câteva litere mongole și

b) Alfabetul secuiesc pe care marele filolog îl recotește ca dacic, fiind inventat, pe la anul 100 înainte de Christos, de filosoful Deceneu, și pe care acesta l-ar fi adus din Egipt unde studiase mai multă vreme⁵⁾.

---

quas non in papyro scribunt sed brevissimo ligno excidunt paucis notis multa senza comprehendunt.

1) *Chronica Hungarorum*, la Tagliavini, *op. cit.* p. 34: Nam et nostro aevo pars nationis eiusdem quaedam, Transilvanis regni posita in oris, characteres quosdam ligno sculpsit et talis scripturae usu literarum ad iustar vivit.

2) Nic. Olahus, *Hungaria et Atila*, p. 195. Ad explicandam animi sui sententiam et voluntatem quotidianam praeter usum papyri et atramenti, aut characteris aliarum linguarum, notas quasdam bacillis ligneis incidunt, aliquid inter se significantes; quibus ita incisus apud amicos ac vicinos vice nuntii, epistolaeve utuntur.

3) Szamosközi, la Tagliavini, *op. cit.* p. 18. Superest apud hos (sc. Siculos) in Transylvania genus quoddam vernaculum scribendi quod ab ἄρχαιογρόνοις eorum Scythis iam inde per multa saecula posteritati traditum ac ab Oriente in Europa illatum retinetur.

4) Hașdeu, *Istoria critică a Românilor* II, p. 21.

5) După constatările lui Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, p. 919 — Capitolul acesta, din Apendicele cărții lui Tocilescu, este atribuit lui Al. Odobescu — semnele de pe cărămizile de la Coliba Veche, de lângă Sloa, sunt semne de ale lucrătorilor, obicinuite în evul mediu. Ele nu sunt anteromane, cum credea

Alfabetul dela Slon nu este propriu zis un alfabet, ci mai mult niște semne grafice, fără de nici o importanță.

Alfabetul secuesc însă, pe care Hașdeu îl studiază pe temeiul unui alfabet păstrat în Arhiva Bibliotecii evanghelice din Brașov și pe care îl găsise preotul Lakatos, ar fi alfabetul românesc pe care l-ar fi împrumutat Secuii dela Blackii cu cari trăiau împreună în munți, după cum afirmă cronica lui Simon de Keza și cronica pictată dela Viena. Alfabetul acesta de care Lakatos spune că figurează într'un manuscris din anul 1702, și pe care Secuii l-ar fi întrebuințat până la anul 1700, încreștând literile pe niște bețe, și începând dela dreapta spre stânga, Hașdeu crede că este dacic, păstrat de Români și transmis în urmă Secuilor.

Autenticitatea afirmațiilor lui Lakatos este pusă astăzi la îndoială, iar teoria unui alfabet dacic, păstrat alături de alfabetul latin al coloniștilor lui Traian, a fost combătută cu succes de Tocilescu-Odobescu și nimenea nu mai crede astăzi serios în existența unui atare alfabet. De altfel, nu s'a descoperit nici un act românesc în alfabetul lui Lakatos, nici măcar un singur cuvânt și nu există nici o dovadă istorică precum că Românii ar fi avut vreodată un alt alfabet, în afară de cel cirilic oficial, și în afară de cel latin, acum în urmă. În grafica cirilică nu ni-a rămas nici măcar o literă din acel presupus alfabet, împrumutat Secuilor.

Studiul lui Hașdeu pare a fi fost mai mult o neintenționată diversiune. Căci afirmațiunea slaviștilor Schaffarik și Tomaschek că alfabetul secuesc nu putea fi decât un alfabet cirilic, mai mult sau mai puțin modificat, a abătut cercetările din făgașul indicat de cei doi învățați slaviști.

Cestiunea împrumutului alfabetului secuesc de la Români o reia mai târziu Ion Pușcariu, care studiază comparativ cele două inscripțiuni ce s'au descoperit în alfabetul acesta în regiunea secuică, una la Inlăceni-Enlaka, un sat între izvoarele Târnavelor, în județul Odorhei și alta la Nieolești-Csikszentmiklós, din județul Ciuc¹⁾.

Cezar Bolac care le-a descoperit, nici mongoloide cum socotea Hașdeu care le-a studiat, ci ele sunt relativ târzii, de când s'a luat obiceiul de a se face imprimări de semne pe cărămizi și pe pietre, cum se practica în Europa, cu deosebire de către meșterii germani, cărora poate li se datorează, cum credea Tocilescu, zidirea dela Slon.

1) I. Pușcariu, *Alfabetul Secuilor și slovele cirilice*, în *An. Ac. Rom.* XXVII-a 1905.

Pe zidul bisericii unitare din Inlaoeni, s'a escoperit, nu prea de mult, o inscripție scrisă în caractere secuești, de la dreapta la stânga de cuprinsul următor:

Georgius Musnai Deak, Egy az isten, adică Gheorghe Musnai, diacul, unul este Dumnezeu. Precum se știe, deviza confesiunii unitare este: Unul singur este Dumnezeu.

Inscripția aceasta datează din anul 1668, după cum rezultă dintr-o a doua inscripție de pe zidul aceleiași biserici, în care se spune că biserica fiind dărămată de Tătari, s'a reconstruit din nou în anul 1668 și a fost pictată de Georgiu Muznai, fiind preot Ioan Arkosi ¹⁾. Această a doua inscripție este în caractere latine.

În afară de această inscripție, într'un alfabet secuesc ce nu se mai discută, se mai găsesc, în același alfabet, inscripțiuni pe bisericile dela Nicoleşti și, în timpul din urmă, s'au mai descoperit, în același alfabet, caracteristic secuesc, inscripții la Mihăileni-Csikszentmihály, la Reti-Rety, din județul Trei Scaune, și în alte părți.

Acest alfabet ar fi fost inventat, după I. Pușcariu, în timpul Reformei religioase și întrebuințat în corespondența secretă de protestanți. În Ardeal el pare a fi fost răspândit de meșterii secui și folosit în inscripțiunile de pe zidurile bisericilor.

În timpul din urmă, Carlo Tagliavini, profesor la Universitatea din Budapesta, a publicat un nou document referitor la același alfabet secuesc ²⁾.

Este alfabetul ce s'a găsit printre manuscrisele lui Marsigli n. 1608, ofițer și om politic austriac, care a călătorit mult prin Transilvania și prin Țara Românească și care a cunoscut și analizat scrierea secuească. În literile acestui alfabet se cuprinde Calendarul sărbătorilor mobile, crise în lemn, pentru cei dintâi convertiți la credința catolică.

Scrișul se face dela dreapta spre stânga, ca în cele mai multe alfabete orientale, cel arabic, semitic etc. și urmează sistemul bustrofidon, adică al mersului boului la plug, continuând șirul al doilea dela stânga spre dreapta.

---

1) Hocce templum per man. noxius immanium Tartarorum Anno 1661 in cineres reductum beneficio et pio erga Deum zelo incolar. Jenlakiens. et Martonien. in honorem uni veri Dei lacunare tectum arte pictoria insignit A. 1668 Georgius Muznai, pastore existente Johanne Arkosi. Hașdeu, *Ist. Crit. a Român.* II, p. 34.

2) Carlo Tagliavini, *Luigi Ferdinando Marsigli et la scrittura runica dei Siculi di Transilvania*, 1930.

Dar, de oarece Marsigli, ca toți contemporanii săi, era convins că Secuii sunt urmași ai Hunilor, căci, după etimologizările pe atunci la modă, Siculi nu pot fi decât Scituli, adică Scythae, trebuia neapărat ca și alfabetul lor să fie de origine scită

Fără să admită teoria hunică a originii Secuilor, profesorul Tagliavini, recunoscând că acest popor nu apare în documente înainte de anul 1211 și având convingerea că etnicește și lingvistic nu este nici o deosebire între Secui și între Ungurii din pustă, admite totuși că Secuii ar putea să fie o undă de emigrare anterioară Ungurilor, trimiși pentru paza frontierelor ¹⁾.

Scriitorii unguri cari s'au ocupat de aproape cu alfabetul Secuilor, au ajuns la concluziunea, — și de aceeași părere este și învățatul Tagliavini — că toate inscripțiunile amintite mai sus, sunt scrise în *rune*, influențate însă de grafica turcă. De altfel, este interesant de a constata că cele mai însemnate cuvinte ungurești *ir-ni*, a scrie, și *betü*, literă, sunt de origine turcă.

Astfel de rune s'au descoperit și dincoace de Carpați. Colanul găsit în tesaurul ce s'a descoperit la Pietroasa, de pe dealul Istriței, de lângă Buzău și cunoscut sub denumirea de «Cloșca cu pui», cuprinde o inscripție în caractere runice ²⁾. Și, tot în caractere runice, sunt și cele două inscripții, găsite acum vr'o trei ani la Bunești, lângă Folticeni ³⁾. Ele seamănă mult cu cele studiate de Tagliavini. Căci iată ce spune d. I. Bianu: «Comparând alfabetul secuec, reprodus de Tagliavini, după Marsigli, cu runele din inscripțiile descoperite acum la Folticeni, pentru multe semne identitatea, sau cel puțin asemănarea, este evidentă».

Se înțelege de la sine că aceste caractere numite runice și despre cari știm că le-au inventat și le-au întrebuințat popoarele germanice în antichitate ⁴⁾, nu erau toate la fel. Și deși ele au fost scoase curând din întrebuințare, totuși au mai fost folosite, de multe ori, fie ca scriere criptică, fie ca scriere proprie inscripțiilor.

Examinând alfabetul din Calendarul lui Marsigli, în comparație cu inscripția dela Orkhon, scrisă în vechiul alfabet turceac din veacul al VIII, dinainte ca Turcii să fi primit caracterele arabe,

---

1) Tagliavini, *op. cit.*, p. 12: rappresenta son ogni probabilità un'onda di immigrazione anteriore agli Ungheresi veri e proprii, messa a guardia dei confini.

2) A. Odobescu, *Le trésor de Petroasa*, 1900.

3) I. Bianu, *Inscripții în limba gotică și în caractere runice descoperite lângă Folticeni*, *An. Ac. Rom.* III, V a. 1931, p. 1.

4) I. Bianu, *loc. cit.* p. 8.

Tagliavini găsește o frapantă asemănare. Zece litere sunt aproape identice. Acest alfabet runic însă nu este identic cu toate celelalte alfabete runice, ele neavând, cu toatele, aceeași dezvoltare evolutivă. Iar concluziunea la care ajunge Tagliavini în studiul său este că alfabetul secuesc nu este un alfabet latin, cum ar voi să susțină I. Pușcariu, și niciun alfabet cirilic cum este înclinat să o creadă d. Iorga¹⁾.

Alfabetul acesta cirilic care poartă numele unuia dintre cei doi frați apostoli slavi din Salonic, de sigur este mai vechiu decât secolul al IX, în care au trăit Ciril și Metodie, după cum, de altfel, chiar alfabetul lui Ulfila, din secolul al IV, este mai vechiu decât acest secol și el este, fără îndoială, numai adaptarea unui alfabet deja existent.

Noi nu ne putem pronunța în privința alfabetului ce-l vor fi împrumutat Secuții de la Români, după cum afirmă cronicarul Simon de Kéza și *Chronicon pictum Vindobonense*. Căci este sigur că inscripțiunile de pe bisericile secuești, ca și calendarul lui Marsigli, sunt scrise în litere runice, pe cari Secuții n'au putut să le împrumute de la Români.

Dar, această scirere runică nu se găsește numai în ținutul secuesc, ci și în alte regiuni ale Ungariei, și peste tot, unde se găsește, în Secuime, inscripții în acest alfabet, ele sunt numai în limba maghiară și nici una nu trădează nici un singur cuvânt care n'ar fi din limba comună maghiară. De unde rezultă că acest alfabet nu este un alfabet specific secuesc.

Dar atunci cum să ne explicăm informațiunea ce ne dau în această privință cronicile?

Linguistica pare că ne aduce o rază de lumină și în această chestiune întunecoasă.

Ungurii au cuvântul *rovás*, românește *răvaș*, și noi mai avem, pe lângă acest termen, și cuvântul de *răboj*. Ambele aceste cuvinte sunt de origine slavă. De la Slavii, cu cari am trăit multă vreme împreună, și pe cari, fiind cu mult mai puțini, i-am desnaționalizat,

---

1) Vorbind de Simon de Kéza d. Iorga, în *Bul. de la sect. hist. de l'Ac. Roum.* IX 1921, p. 221 ne spune: Ils (les Szeklers) ne se fixent pas dans la plaine, mais se retirent dans les montagnes, chez les Blaques, et s'y établissent «ils utilisent leurs alphabet», ce qui signifierait qu'ils embrassent l'ortodoxie et l'alphabet cyrillien, ce qui était possible à cette époque. — Iar în *Bul. de l'Inst. pour l'étude de l'our. sud-orient.* X. 1923, p. 211, vorbind de cartea lui Ianesō B. *Les Sicules* se exprimă: Il présente des preuves de l'écriture szekler qui n'est ni «runique», ni turque, mais bien une dérivation de celle des Slaves balcaniques adoptée par les Roumains.

am împrumutat mai toți termeni privitori la scriere: buche, slovă, bucoavnă ¹⁾, cetire, răvaș, răboj etc. și, la rândul nostru, i-am trecut Ungurilor și în special Secuilor cu cari am trăit împreună, *commixti*.

S'ar fi putut întâmpla ca Românii să fi avut chiar un alfabet al lor special pe care să-l fi împrumutat Secuilor și care cu vremea să se fi pierdut, inventându-se, în timpul reformațiunii religioase, un alfabet care, născându-se la Germani, să fi fost runic. Dar nimic nu ne îndreptățește să facem această ipoteză.

În concluziune, credem stabilit că alfabetul runic secuiesc nu este împrumutat de la Români sau dela Comanii românizați, cum crede Munkacsi ¹⁾. Răvașul însă Secuiei l-au luat de la Români, cu cari trăiau împreună în munți, ducând aceeași soartă: cum *Blackis in montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixti literis ipsorum uti perhibentur*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

1) Și în limba germ. cuvintele *Buch* și *Buchstab*, vin de la materialul de scris *Buche, fag*.

1) Munkacsi, în *Keleti Szemle* XIV, la Tagliavini, *op. cit.*, p. 37.

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

- Aba 37, 47, 48, 49, 52, 59.
Abah 41.
Adalbertus 60.
Adriaticum m. 32, 53.
Affrica 34, 35.
Aginund 53.
Aladarius 36.
Alani 23, 24.
Alba-Albensis 39, 45, 46, 49, 50, 51, 53,
54, 55, 57, 58.
Aldaricus 19, 30, 32.
Alexander 24.
Alexandria 22, 34.
Alamannia-Alamannus 26, 36, 41, 43, 46,
47, 51, 57, 58, 59, 63.
Almus 39.
Alpzuri 23.
Altunburc 61.
Altmann 61.
Andreas 46, 49, 50, 51, 52, 56, 58, 59.
Antonius-Antoninus 38.
Apulia 32, 35, 54, 55, 61.
Aquilegia 32, 33, 34, 41, 51.
Archelaus 33.
Argentina 30.
Arianus 34.
Armeni 64.
Arpad 36, 39.
Asia 23.
Arragonia-Aragonia 62, 63.
Assirii 35, 56.
Augusta 41, 42, 53.
Austria 47, 48, 56, 57, 58.

Babilonia 56.
Bagath, 62.

Baltrame 19.
Banhida 37.
Barsacia 24.
Barsunus m. 51, 52.
Basilea 30.
Bastech 58.
Bavaria 41, 47, 48.
Becha 55.
Beel 51.
Bela 46, 49, 52, 55, 56, 59, 62, 64.
Belar 23.
Beliuder 30, 31.
Beltramus 62, 63.
Bendacuz 25.
Benedictus 63.
Benyn Bela 52.
Bessi 24, 26, 38, 54, 64.
Betse 62.
Bezprein 37.
Bizantia 30, 48.
Blacki 32, 37.
Bobocha 60.
Bodoct 51.
Bobut 48.
Boemi, Boemicus, Boemia 40, 45, 46, 47,
48, 49, 51, 53, 56, 57, 58, 62, 64.
Bolotun 40.
Bolugi 61.
Botond 44.
Bozna 63.
Bracta 35, 37.
Brandenburgensis 56.
Brittani 31.
Brixia 34.
Brundisium 54.

- Buda 25, 28, 31.
Budun 56.
Bulchu 42, 43.
Bulgari, Bulgaria 37, 41, 43, 44, 45, 56.
Burgundia 30, 41, 48.
Buzad 62.
- Caducha 25, 27, 35.
Calabria 35.
Campania 61.
Capestiria 32.
Carinthia 32, 40, 41, 47.
Carniolia 41.
Carolus 41.
Caserta 61.
Cassinum 35.
Cathalauni, Cathalaunia și Katalaunia 30, 31, 32.
Catho 35.
Cuthona 35.
Cezunmaur 27, 29.
Chaba-Csaba 36, 37.
Chak 39.
Chakan 64.
Chakwara 39.
Chalon 30.
Chanad-Chenad-Chanadiensis 48, 49, 50.
Chigle 36.
Ciuitas-Nova 56.
Colonia 31, 32, 47.
Comani-Cumani 24, 26, 38, 58, 51, 64.
Concordia 34.
Conradus 41, 61, 63.
Constantia 29, 41, 62, 63.
Constantinopolis 43.
Corosmina 24, 37.
Cornes 62.
Cremhild 36, 37, 40.
Cremona 34.
Cund 40.
Cupian 40.
Cusid 40.
Cuwe 25, 27.
Cuweazoa 27.
- Dacia 31.
Dalmacia, 26, 32, 54, 55.
- Danubius 26, 27, 31, 36, 39, 42, 43, 47, 53.
David 52.
Demetrius 59.
Dentia 24.
Deuchunlant 60.
Ditricus 26, 27, 29, 36.
Don 24, 28, 32.
Dulde 23.
- Eberhardus 41.
Echulbure 31.
Ecius 30.
Ed 37.
Edemen 37.
Egyptus 22, 35.
Elad 39.
Eniricus-Emricus 45, 55, 58, 62, 63.
Enca, Eneth 22.
Erd 25.
Ernistus 61.
Ertevelu 39.
Ethela 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37.
Ethiopia 24.
Ethul-Etyl 23, 24.
Evilath 22.
- Fanberg 60.
Ferraria 34.
Filimer 19.
Flandria 31.
Florun pair 49.
Forum Julii 34, 41.
Francia 19, 31, 38, 41, 43, 51, 61, 62.
Francuurtensis 57, 63.
Fridburc 61.
Fridericus 56.
Frigia v. Phdygia.
Frisones 31.
- Gallici 31.
Gelche 25, 29, 44, 45, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 64, 65.
Gerardus 48, 50.
Germania 19, 29, 32, 36, 38, 43, 53.
Germanus, Germanicus 26, 27, 36, 40.

- Golgocha 40.
Gotfridus 21, 41, 47, 63.
Gotha 19, 30, 33.
Coron 60.
Cozd 54.
Graun 60.
Grecia-Grecus 36, 37, 38, 44, 55, 64.
Gregor 55.
Gregory 62, 63.
Guillelmus 55, 62.
Guth 61.
- Habusburc 57.
Hedricus 61.
Henricus 47, 51.
Hermannus 62.
Hersfeldensis 63.
Hertindus 41.
Honorius 36, 37.
Hung 37, 38.
Hunor 22, 23, 24.
Hunt 60.
- Jacobus 64.
Iadra 32.
Iaki 60.
Iaphet 21.
Ydropolis 43.
Illyrici 29.
India 24.
Yreania 24.
Ioriani 24.
Iosephus 21.
Isidorus 21.
Isuacum 31.
Ispania 31, 63.
Italia, Italicus 19, 26, 34, 38, 41, 43.
Iula 39, 45.
- Kadan 25.
Kalomannus 54, 55, 61, 65, 66.
Kam 21.
Kean 45.
Kelad 61, 63.
Kiscen 61.
Kupan-Kuppan 45, 60.
Kusd 59.
Kyo 38.
- Kyrioleis 54.
Kysla 45, 56, 62.
- Ladislaus 19, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59.
Latinus 27, 46, 50, 51, 59.
Laurentius 59.
Lebin 61.
Lel 40, 42, 43.
Leo 34.
Leopach 41.
Lewenta 46, 49.
Lingonensis 30.
Litua 32.
Lombardia 41, 43.
Lotardus, Lotharingia 43, 48.
Longobardus 26, 33, 34.
Lodan 62.
Lodomeria 49.
Lotharus 38.
Ludovicus 38.
Lugdunum 30.
Luitardus 41.
Luxovium 30.
Lyh 42.
- Macedonia 26, 32.
Macrinus 26, 27.
Maguntia 41.
Maiorica 63.
Mangalia 24.
Mantua 34.
Marbec 58.
Marroquia 30.
Masticonia 30.
Medi 29.
Mediolanum 34.
Memphis 22.
Menfeu 48.
Menroth 21, 22.
Meotis, Meotida 20, 22, 23, 24.
Merania 41.
Meretinsdorf 62, 63.
Mertinsdorfarii 62.
Mesn 62, 63.
Messiani 37, 40.
Micolt 35.
Mihael 59, 62.
Mihal 45.

- Milot 58.
Minorica 63.
Mirama, Miramamona 30, 31.
Miska 49.
Miscouch 59.
Mogor 22, 23, 24.
Mogora 24.
Mongoli-Mongoli 56.
Monopolis 54.
Moraviu 40, 58, 64.
Moravi
Morot 37, 39.
Morowe 58.
Munurod, Munorolinum 53.
Musun 50, 53.
Myurk 61.
- Nergedsceg 63.
Nicolaus 58, 59.
Nitria 40, 45, 53.
Noe 21.
Nona 32.
Noricum 48, 51, 53.
Norvegii 31.
Nubia 22.
Nurimberc 62.
Nyr 40.
- Oliverius 61.
Olivernus 59.
Orosius 19, 21.
Otacarus 56, 57, 58.
Otto 19, 38.
Oubuda 32.
- Padua 34.
Pamfilia 26, 32.
Pannonia 26, 27, 32, 33, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 44, 45, 51, 63.
Papienses 34.
Parentia 32.
Pata 59.
Patur Gozdia 54.
Pazman 60.
Pergamum 34.
Persis, Perside 22, 23.
Pesth 39, 50.
Petovia 47.
Petrus 46, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 61.
- Philippus Ladislaus 63.
Phrygia 26, 32.
Pisani 55.
Pola 32, 53.
Polonia 37, 49, 51, 58, 64.
Pomerania 49.
Ponyth 59.
Posonium 53.
Pot 61.
Potentiana, Potentia 26, 27, 36.
Pragensis 60.
Pruteni 23, 31.
- Qunwes 54.
Quinque-ecclesie 50.
- Racus 37
Ratispona 41, 42, 49.
Ratislaus 47.
Ratoldus 61.
Ravenna 34, 35.
Realt 33.
Rebeche 48, 56.
Regina 35.
Remensis 31.
Ittenoldus 58.
Rhenus-Renus 29, 31, 41, 42.
Reuwa 25.
Rewa 27.
Rifei 23.
Rhodanus-Rodanus 30, 43.
Rodoan 62.
Roma, 34, 41.
Romani 26.
Rosacensis 50.
Rudolphus 57, 58.
Ruthenia 26, 36, 38, 49.
- Sabaria 26, 33.
Salomon 51, 52, 53, 54, 58.
Salona 32.
Sambuk 61.
Saxones, Saxonia 22, 41.
Scardona 32.
Seugzard 52.
Scewen 29.
Scigetfeu 53.
Schithia, Scicia, Sciticus, 19, 21, 24, 25,
26, 27, 29, 36, 39, 50.

- Sclavi 37, 45.
 Sebenicum 32.
 Sebus 45 47.
 Segusa 43.
 Sem 21.
 Sena 32.
 Sibia 30.
 Sicambria 27, 29, 31, 32, 36.
 Sicilia 55.
 Sigismundus 30.
 Simigium 60.
 Simon 62, 63.
 Soio 56.
 Sophia 51, 53.
 Spaletum 32.
 Spani 31.
 Stephanus 43, 45, 46, 47, 52, 55, 56, 58,
 59, 60, 63, 64, 65, 66.
 Stillfrid 58.
 Stiria 32, 41, 53, 56, 58.
 Stof 61.
 Strigonium 56.
 Strosburc 30.
 Suarchumbure 41.
 Suevi, Suevia 38, 41, 43, 60, 61.
 Suprunium 48.
 Susdalia 24, 26.

 Tarsia 24.
 Tartari 56.
 Tarvisium 34.
 Tatun 50.
 Taurina 43.
 Tawarnucweg 27.
 Teneu 54.
 Terra-laboris 35.
 Thana 21.
 Thela 25.
 Theodorus 38
 Theutonici, Teutonici 31, 36, 37, 40, 41.
 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 58, 60.
 Thuringia-Turingi 22, 31, 41, 61, 63.
 liboldus 60.
 Tize 26, 29, 49.
 Togora 23, 24.
 Tocsun 25.
 Tota 63.
 Tragura 32.
 Trense 47.

 Tolosana 31.
 Triestina 32.
 Troia, Troiani 33.
 Tulna 27.
 Tunisium 63.
 Turda 25.
 Turul 29, 39, 59.
 Tycinus 34.
 Tyhon 52.

 Uger 39.
 Ulma-Ulmensis 42, 43.
 Ung 39.
 Urricus 42.
 Urs 40.
 Ursula 31.

 Vacia 53, 54.
 Waratislaus 40.
 Warod 54.
 Wasurburc 60.
 Wazul 45, 47, 50.
 Weccelinus 60.
 Wenceslaus 64.
 Wela 25, 27, 35.
 Venesia 33.
 Veneti 33, 46, 54, 55.
 Werbulchu 40.
 Wercellane 41.
 Verona, Veronensis 26, 29, 34, 36.
 Weznemut 49.
 Wigman 59.
 Viltonia, Wiltense 43, 61.
 Vlachii 37.
 Wolfer 61.
 Wormantia 43.
 Wurburc 62.

 Zaculi 36, 37, 56.
 Zala 40.
 Zar-Ladislaus 45, 46, 49, 50.
 Zazholm 26.
 Zemein 25.
 Zemin 55.
 Zoard 35.
 Zobole-Zabole 39.
 Zuataplug 37, 38, 39.
 Zuard 40.
 Zub 39.

C U P R I N S U L

	<u>Pag.</u>
<i>Prefață</i> — — — — —	7
<i>Introducere</i> — — — — —	9
Gesta Hunnorum et Hungarorum, Text latin — — —	19
Prohemium — — — — —	
<i>Liber primus</i> — — — — —	21
<i>Caput primum</i> — — — — —	21
§ 1. In cronicon Hungarorum introductio — — — — —	21
§ 2. Noēni posteritas a diluio turrin Babel aedificat, quam Keza ex Iosepho Flavio describit — — — — —	21
§ 3. Nemroth Hungarorum Protoparens Persidem habitaturus intra, ibique filios Hunor et Mogor generat, e quibus Hungari descendunt — — — — —	22
§ 4. Nemroth filii Paludes Maeotidas petunt — — — — —	
§ 5. Aucta gente, a Paludibus Maeotidis in Scythiam concedunt	23
<i>Caput secundum</i> — — — — —	25
De Hunnorum in Pannonia migrantium rebus usque ad pu- gnam in Cezunmaur commissam — — — — —	25
§ 1. Hunni Scythia egressuri Capitaneos e suis constituunt — —	25
§ 2. Emensis Bessorum ac alborum Comanorum regionibus, SUSDALIAM attingunt et tandem ad Tibiscum consistunt	26
§ 3. Maerinus praefectus, audiens Hunnorum aduentum, a Romanis auxilia petit — — — — —	26
§ 4. Quo deliberante, Hunni in Sicambria Danubium trai- ciunt et uariante fortuna cum hoste dimicant, deleto tandem Romanorum exercitu, Pannonia potiuntur — —	27
§ 5. Et Attilam regem constituunt, qui cum Buda fratre im- perium diuidit — — — — —	28
§ 6. Quo habitu Attila fuerit, eius indoles, potentia et pug- nandi ratio. Tentoria ac reliqua supellex. Militum co- pia, arma Hunnorum. Attilae insignia — — — — —	28
<i>Caput tertium.</i>	
De rebus per Attilam a uictoria ad Cezunmaur relata usque ad caedem Budae gestis:	
§ 1. Deuictis ad Cezunmaur Romanis, Attila magnam Euro- pae partem igne ferroque uastat — — — — —	29
§ 2. Tertia Attilae exercitus pars Catalauni manet	31

	<u>Pag.</u>
§ 3. Attila suas uictorias continuat — — — — —	31
§ 4. Budam fratrem Attila ingulat — — — — —	31
§ 5. Speculatores in omnes mundi partes destinat — — —	32
<i>Caput quartum</i> — — — — —	32
Incidentia seu narratio uictoriarum a Budae fratris caede per Attilam ad obitum usque suum partarum; et de Hun- norum in Scythiam reditu — — — — —	32
§ 1. Attilae uictoriarum et Aquilegiae obsidionis narratio —	32
§ 2. Expugnata Aquilegia, contra Italos uictoria arma uertit; quare ad eum Leo Papa ablegatur — — — — —	34
§ 3. Zoard capitanei uictoriae — — — — —	35
§ 4. Nouae regis Attilae nuptiae, et has secuta mors — —	35
§ 5. Filiorum eius dissensiones, quibus Hunnicum cessat in Europa imperium — — — — —	35
§ 6. Ex Hunnorum in Europa reliquiis orti Siculi — — —	36
§ 7. Qui, post cicetos Hunnos, Pannoniarum domini — —	37
<i>Liber secundus</i> — — — — —	38
<i>Caput primum</i> — — — — —	38
De secundo Hunnorum in Pannonas aduentu, ac eorum rebus sub ducibus gestis — — — — —	38
§ 1. Introductio in librum secundum — — — — —	38
§ 2. Huni seu Hungari quando secundum in Pannonias reuersi? BCU Cluj / Central University Library Cluj	38
§ 3. Ubi Danubium traiecere? — — — — —	39
§ 4. Arpad inter Capitaneos primus — — — — —	39
§ 5. Prope Albam castra metatur — — — — —	39
§ 6. Alter capitaneus Zabolcs — — — — —	39
§ 7. Tertius Gyula — — — — —	39
§ 8. Quartus Örs — — — — —	40
§ 9. Quintus Cund — — — — —	40
§ 10. Sextus Lel — — — — —	40
§ 11. Septimus Bulch — — — — —	40
§ 12. Aliae generationes aeque pro lubitu sibi sedes legunt; postea in Morauos, Bohemos, aliosque irruunt — — —	40
§ 13. Bulgariam, Forum Iulii et Lombardiam uastant — —	41
§ 14. Occidentales Europae partes inuadunt — — — — —	41
§ 15. Ad Augustam internecina clade afficiuntur. Anno Chri- sti 955 — — — — —	42
§ 16. Alter Hungarorum exercitus sociorum cladem uindicat	42
§ 17. Vastatisque diuersis regionibus, domum reuertitur — —	43
§ 18. Germani et Galli foedus contra Hungaros incunt — —	43
§ 19. Hungari Italiani, Bulgariam et Graeciam infestant — —	43
<i>Caput secundum</i> — — — — —	45
Historia regum a S. Stephano usque ad caedem Abae — — —	45
§ 1. Primus rex, Sanctus Stephanus ab anno 1000 ad annum 1037 — — — — —	45
§ 2. Petrus rex constitutus a. 1033. solio priuatus anno 1041	46

	<u>Pag.</u>
§ 3. Petro exauctorato, Aba in regem coronatur, ab a. 1041 ad a. 1044 — — — — —	47
§ 1. Petrus regno et solio restitutus, a. 1044, oculis orbitur a. 1047 — — — — —	49
§ 2. Andreas et Lewenta filii Zar-Ladislai per Hungaros contra Petrum euocati Pestinum ueniunt — — — — —	50
§ 3. Annreas I in regem consecratur, a. 1047 † 1061 — — —	50
§ 4. B. Gerardus per ferocientes Hungaros Budae occisus, a. 1047 — — — — —	50
§ 5. Bella Andreae — — — — —	51
§ 6. Andreas, coronato Salomone filio, moritur a. 1061 — — —	52
<i>Caput quartum</i> — — — — —	52
Res gestae a Bela I rege usque Stephani V mortem, seu ab a. 1061 ad a. 1272 — — — — —	52
§ 1. Bela I rex ab anno 1061 ad a. 1063 — — — — —	52
§ 2. Salomon, rex ab a. 1063 ad a. 1074 — — — — —	53
§ 3. Geysa I rex ab a. 1074 ad a. 1077 — — — — —	54
§ 4. S. Ladislaus rex, ab a. 1077 ad a. 1095 — — — — —	54
§ 5. Colomannus rex, ab a. 1095 ad a. 1114 — — — — —	54
§ 6. Bela II rex, ab a. 1131 ad a. 1141 — — — — —	55
§ 7. Geysa II rex ab a. 1141 ad a. 1161 — — — — —	55
§ 8. Stephanus III rex successit a 1161. Regnum per patruos occupatum a 1162 recuperauit, sublatus a. 1173 — — —	55
§ 9. Bela III rex, ab a. 1174 ad a. 1196 — — — — —	55
§ 10. Emericus rex a 1196 ad a. 1204 — — — — —	55
§ 11. Andreas II rex ab a. 1205 ad a. 1235 — — — — —	56
§ 12. Bela IV rex ab a. 1235 ad a. 1270 — — — — —	56
§ 13. Stephanus V rex ab a. 1270 ad a. 1272 — — — — —	56
<i>Caput quintum.</i>	
Narratio rerum per Ladislaum Cunum ab a. 1272 ad a. 1282 gestarum — — — — —	57
§ 1. Ladislaus III rex ab a. 1272 ad a. 1290, eius bellum cum Ottocaro a. 1278 gestum — — — — —	57
§ 2. Alteram pugnam a. 1282 habuit cum Comanis — — —	59
<i>Appendix</i> — — — — —	59
<i>Caput primum</i> — — — — —	59
De nobilibus aduenis — — — — —	59
§ 1. Extranei nobiles potissimum religionis christianae in Hungaria propagandae gratia ad Geysam ducem confluxerunt — — — — —	59
§ 2. Quos inter comes Tiboldus de Baumberg — — — — —	60
§ 3. Hunt et Pazinan fratres orti ex Sueuia — — — — —	60
§ 4. Vencellinus comes e Bauaria de Wasserburg — — — — —	60
§ 5. Volferus et Hedricus fratres — — — — —	61
§ 6. Comes Both de Lebyu — — — — —	61

	<u>Pag</u>
§ 7. Fratres Kelad et Guth — — — — —	61
§ 8. Altman de Fridburg — — — — —	61
§ 9. Oliucius et Ratoldus — — — — —	61
§ 10. Sambokii origine Galli — — — — —	61
§ 11. Betse et Gregorius de Cornis — — — — —	62
§ 12. Buzad de Warburg — — — — —	62
§ 13. Hermannus de Nurimberg — — — — —	62
§ 14. Raduan et Bagath Bohemi — — — — —	62
§ 15. Ludanii aeque Bohemi — — — — —	62
§ 16. Comites Simon et Michaël Hispani — — — — —	62
§ 17. Gotfridus de Mesnensi regione, ex quo Keladii descendunt — — — — —	63
§ 18. Myurk, Venceslaus et Jacobus fratres Moravii — — — — —	61
§ 19. Hospites alii — — — — —	64
<i>Caput secundum.</i>	
De uduornicis, castrensibus, conditionariis, libertinis et mancipiis — — — — —	64
§ 1. Servorum apud Hungaros origines — — — — —	64
§ 2. Serui, quos in curiis Hungari habebant, dicebantur uduornici — — — — —	65
§ 3. E conuenis alii fuerunt castrenses — — — — —	65
§ 4. Alii iobbagiones castrorum — — — — —	65
§ 5. Alii conditionarii — — — — —	66
§ 6. Item libertini — — — — —	66
§ 7. Denique mancipia — — — — —	66
Traducerea. Text românesc — — — — —	67
Excursus. Alfabetul secuiesc — — — — —	116
Indicele numelor proprii — — — — —	125